

OBVEZNI
IZVOD

RAST – L. IX,
ŠT. 2 (56)
APRIL 1998

ISSN 0353-6750

KNJIŽNICA
MIRANA JARCA
NOVO MESTO

R A S T

REVIJA ZA
LITERATURO
KULTURO IN
DRUŽBENA
VPRASANJA

VSEBINA

str. RAST št. 2 (56)

UVODNIK	Za spor je dobro vsako, tudi podganje jabolko	97	Milan MARKELJ
LITERATURA			
Poezija	Smeh iz džungle. (Odlomek)	99	Louis ADAMIČ
	Nekaj razkrivajočih	100	Sonja VOTOLEN
	Demon in jaz	101	Jurij KOVIČ
	Lokvanji	102	
	Neskončnemu	103	
	Potovanje	104	Anica ŠPARAVEC ERIČ
	Tri skrinjice		
	Jesen	104	Peter VOVK
	Vesna prihaja	105	
	Pesem	105	Katja REŽUN
	Poletje v črnem		
Prevod	Strast	106	Aleksej V. KOLJCOV (Prevod: Rudi ROBIČ)
	Triolet		
	Prenavdušenje	107	
	Prstan	107	
Proza	Pota in razmišljanja	108	France REŽUN
KULTURA			
	Bela krajina v Župančičevi umetnosti	115	Joža MAHNIČ
	Sodobno Trebnje in Friderik Irenej Baraga	119	Emiljana PAVLIN
	Kaj je imel v mislih Matija Majar-Ziljski	123	Stane GRANDA
	Trubar v Šentjerneju	129	Daniel BRKIČ
	Naš dolg do iznajdbe bogov	133	Iva MIKL CURK
	Samostanski vrtovi na Dolenjskem	138	Mitja SIMIČ
	Slovenka v deželi opalov (Pogovor z avstralsko Slovenko Cilko Žagar)	143	Zarja HÖNN
NAŠ GOST			
	Prva klasa (Pogovor z igralko Ivo Zupančič)	149	Barica SMOLE
	Rudi Stopar, kipar in še kaj	161	Mirko JUTERŠEK
DRUŽBENA VPRAŠANJA			
	Zgodba o "zlorabljenem" mitu desetega brata	165	Alenka ILOVAR
	Kdor travo ruva, puli lase svoji materi	171	Darja VOLF
RASTOČA KNJIGA			
	Usmerjenost k spremembam in ustvarjanje odličnosti v organizaciji	175	Stane MOŽINA
ODMEVI IN ODZIVI			
	Perspektive in pasti mladinskega kluba	183	Marijan DOVIČ
	Novomeško koncertno prebujenje	187	Milko BIZJAK
	Delo Dolenjskega muzeja v letu 1997	191	Zdenko PICELJ
	Izziv za nadarjene	194	Karolina VEGELJ STOPAR
	Miklavčeva pot skozi Gorje	195	Tomaž TEROPŠIČ
	Novosti Dolenjske založbe	197	Franci ŠALI
GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (51)		201	Karel BAČER
KRONIKA	Januar - februar 1998	209	Lidija MURN

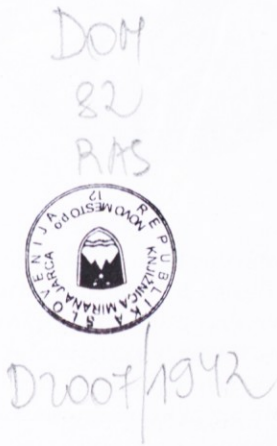
ZA SPOR JE DOBRO VSAKO, TUDI PODGANJE JABOLKO

Zdaj je pravzaprav že skoraj vseeno, kakšno je bilo jabolko, ki je sprožilo spor in silovit vihar duhov v naši deželi, o katerem ta čas tožijo in vpijejo stotisoči glasovi užaljenih, jeznih, pametnih in nespametnih Slovencev. Ali je bila zloglasna in hkrati že slovita podoba brezjanske Matere Božje s podgano namesto Jezuščka v naročju na ovitku zgoščenke celjske glasbene skupine Strelnikoff le piškavo, zakrnelo jabolko pobalinskega tržnega domisleka, ki naj bi pripomogel k prodaji in prodoru skupine na prezasičenem trgu zabavne glasbe, ali pa je šlo za zrelo jabolko umetniških nagibov in je prevladujočo barvo blasfemične provokativnosti narekovala umetniška govorica, ni več tako pomembno.

Ni več najvažnejše tudi, kako jo sprejemamo: z globoko prizadetostjo, ker grobo žali verska čustva, z ogorčenjem, ker sesuva vrednote materinstva, z nelagodjem, ker ruši meje spodobnosti in spoštovanja, s privoščljivostjo, ker je zbežala na dan zagrizene privržence in nasprotnike Cerkve, z začudenjem, ker je obrobna stvar zavzela tako mesto, z nasmeškom, kaj vse se že ima za umetnost, z navdušenjem nad domisljico, z radovednostjo, kaj vse se bo še izcimilo iz nje, ali kakor koli že - to se mi ne zdi več tako važno. Kakršno že je to jabolko, piškavo ali zrelo, brez ali z okusom, dvignilo je vihar sporov. Spominja na otroško kepico, ki se, tjavendan zalučana po pobočju, razraste v strahovito snežno gmo-to. Tako je afera Strelnikoff zasedla središče pozornosti slovenske javnosti, o nji oziroma o dogajanju, ki ga sproža, smo prisiljeni razmišljati in se opredeljevati, pa naj je tega vredna ali ne.

Zares važno se mi torej ne zdi spoznati naravo jabolka in zavzeti svojo stran v sporu, ki ga je porodilo, ampak prepoznati in spoznati nekaj drugega - usodno slovensko nagnjenost k delitvi in nestrpnosti, to žalostno plat našega življenja in bitja na sončni strani Alp, ki se je v zgodovini že strahovito izpričalo s potoki krvi in žolča, ki je že večkrat pokazalo svojo pogubno moč, ki se kaže kot usodno zapisano v genih slovenskega narodnega telesa. Prepoznati jo moramo tudi zdaj in jo poskušati preseči. Šele potem bo mogoče marsikaj postaviti na pravo mesto in marsičemu določiti pravo težo.

Milan Markelj

RUDI STOPAR

Znanilca pomladi, 1997, žgano železo, 78 x 42 cm

Louis Adamič
(1898 - 1951)

Evo Adamiča! Amerika mu je dala, kar mu je mogla dati: široko torišče, na katerem se je mogla izživeti in razigrati neugnanost njegovega hrepenenja po spoznanju, da se je razgledal po prostranosti in zamotanosti ameriške 'džungle', kjer je našel, kakor pravi, »bojišče strahovitih in divjih sil«, ki jim je bil njegov duh navsezadnje kos. Ničesar pa mu ni vzela. To hrepenenje po spoznanju pa mu je dala njegova slovenska mati, to Prešernovo »uka žejo«, samo da Adamiču ni »golj'fiva kača«, nego prožilo za zalet v vse višje sfere duha. Amerika širino, Slovenija mu je dala globino. In zdravo telo in dušo s krepkimi prvotnimi instinkti. In dragoceno dediščino po materi – smeh!

Oton Župančič: Adamič in slovenstvo, Ljubljanski zvon, 1932

»... Čuden kraj, Amerika. Ne moreš je ne ljubiti ne sovražiti. Grozna je, veličastna in zabavna, zmeraj niha med vzvišenim in smešnim. Kraj nasprotij in protislovij je. Skoraj nemogoče jo je opredeliti ali pripomniti o njej karkoli, česar ne bi bilo mogoče s spremenjenim stališčem ali kontekstom spodbiti. Iz dneva v dan se na nekaterih krajih in v nekaterih pogledih spreminja. Naj ponovim kdo ve katerič: džungla je. Nemogoče jo je doumeti v katerem koli bistvenem pogledu. Najboljše se ji je smejati, čeprav to, kajpada, ni zmeraj mogoče. Nikoli, prav nikoli pa je ne gre upoštevati čisto resno – še ne. Jalov je vsak poskus, da bi jo spreminjal ali globoko vplival nanjo; nedostopna je reformam in v njej – v tej džungli – delujejo orjaške gospodarske in druge sile, ki so videti, kot da so ušle človeškemu nadzoru...)

Ameriško življenje obvladuje nekakšna porogljiva varljivost, ki prija mojemu čutu za dramatično. Včasih mislim, da je v ameriški gonji in pehanju, v brezglavem ocenjevanju vrednot in iz tega izviraajočem nezadovoljstvu velika obljuba – nemara lažna, ki pa ti vendarle prevzame in razvname domišljijo, da začneš misliti in čutiti, kot čuti široko, raznotero, boleče, kipeče, tragi-komično (s poudarkom na komičnem) življenje te dežele.

Pač, krožni horizont »coolidgevske blaginje« in drugih vplivov je menda večji del ameriških množic pripravil do nekakšne pohlepne nebrižnosti, ki je nevarna, če postane vsakdanja...

Morda bo čez prav malo let plima nezadovoljstva zajezila sile pretiranega proizvodjanja in uničevanja, sile, ki zdaj prosto in nenadzorovano rovarijo po džungli, in poskusila spremeniti džunglo v civilizacijo.

(Odlomek iz *Smeha v džungli*, 1993)

Sonja Votolen **NEKAJ RAZKRIVAJOČIH**

*Izropal si vse moje vrtove
Marjetic ni niti za
ljubi ne ljubi*

*Ko sva se prvič igrala
ljubi ne ljubi
jih je bila polna košara
Pa še za vrč*

...

*Ko sem jeklo
(in ko sem modra)*

*se nadme skloni
in me poglej v globočino
V globokem sem najbolj resnična
tam spodaj čisto pri zemlji*

*odkriješ zaklad
Če poznaš cekine*

...

*Vedno hočeš ta moj kupček
gnesti si med prsti*

*mendrati ga kot praprotje
v hosti*

*Vedno hočeš ta moj kupček
zagozditi se kot klop*

v njegovi sredini

...

*Med bregovje je
zasadil svojo glavo*

*z usti poiskal
izvire*

virtine so ga že zajele

*in zajel je
potresne bregove*

Rudi Stopar: ŽITO, 1995, kovano
železo

...

*Notri sem vsa
migetava
Boli in šumi
od kostanjevega pogleda*

*Napeta kot bi bila
tvoja kostanja
pojedla*

...

*Čutim tvojo kožo
roko
plašno hrabro hitro
raziskujočo toplo*

*za poletje hladno
za pozimi grelno
takšno ki je ena*

*sama
kot je ena sama
Afrika v meni
ko me išče
tvoja roka*

*taka kot je ena sama
Arktika
na meni*

*ko ni na meni
Roke tvoje roke*

Jurij Kovič DEMON IN JAZ

*Demon se sklonil je nad mé
z obrazom spak režanja:
»Kaj, pesnik, kljuje ti srce,
o čem ti duša sanja?*

*Si mislil, da boš zmoget sam
s šibko močjo človeško
izreči čarni pentagram
in glorio nebeško?*

*Vsa dela, pomni, genijev,
vse to so moja dela,
moja vseh teh nesrečnežev
povorka stoka cela.*

*Vsak dušo mi prodal od njih
je za nesmrtno sliko,
napev božanski ali stih,
za deklic slast dotikov.*

*Ti le verjameš, še, bedak,
da sreče se ne plača,
da človek več je kot vijak,
ki v stroju se obrača.*

*Poslušaj me, ti pesnikun,
umetnost je prekleta,
od čopiča do milih strun
vsa v grehu je spočeta.»*

*»Pa Dante? Pa Petrarca?«
»Ah, z njima na »ti« sem, vedi!
Homer sedi mi ob nogah,
Rimbaud mu brat je v bedi.*

*O Goetheju besede sploh
izgubljati je škoda,
in še jih je, ki bridki: »Oh!«
je njihova usoda.*

*Lahko peruti čudežne
ubožni domišljiji
dal tvoji bi, ti hočeš ne,
zvest svoji poeziji.*

*Kdo ljubi te, kdo te časti,
kdo te posnema, ceni?
Tvoj verz pol prdca vreden ni,
Tvoj smeh je všeč hijeni.*

*Ne vidiš, da le jaz lahko
te tja v višave dvignem,
v nesmrtnikov čisto nebo,
če s prstom le pomignem?«*

*Pogledal tiste sem oči,
zeleno se iskreče,
ki v njih nad morjem večnosti
vrešče ptice nesreče.*

*Videl sij lažnih sem palač,
zlata, draguljev polnih,
v njih klobčiče neštetih kač,
od sanj zavpil sem bolnih:*

*»Ne rabim tvojih umetnij,
zvijač, laži, nasvetov,
od koder si, tja brz se skrij,
ne begaj sanj poetov.*

*Brez tebe nam dovolj hudo
v sveta je bedo zreti,
in o ljubezni, kjer je ni,
in o lepoti peti,*

*o miru, ko je vojne hrum,
in o ljudi dobroti,
ko strah hromi pogum, razum,
ko svet se utaplja v zmoti.»*

*»No, prav, pa grem,« je vzdihnil vrag,
»saj res odveč se mučim,
da tebe, ki si tih in blag,
v svoj krog pekla priključim.*

*A če navdiha zmanjka ti,
nikar me več ne kliči!«
Pred mano bel se list blešči,
nesmisle pleteničim.*

LOKVANJI

*Duše bogov imajo obliko lokvanjevih cvetov.
Njihova simetrija je materialni odsev duhovne svobode.*

*Vse smeri so enako dobre. Nikamor ni treba iti.
Biti ali ne biti lokvanj – kako absurdno vprašanje!*

*Čas je na njihovi strani.
Saj druge strani zanje ni.*

*Potrpežljivo sedijo v sedanjem trenutku.
Nič ne zmoti njihovega miru.*

*Učinkujejo le s svojo eksistenco.
Ne trudijo se, ne premaknejo se iz centra.*

*To je neakcija ali nevidno delo.
Preprosti kot kamen, nedoumljivi kot morje.*

*Ne moreš jih uloviti v mreže predvidljivosti.
Nevede dajejo zgled estetskega življenja.*

*Nikogar ne sovražijo, nikogar ne ljubijo.
Blago, ravnodušno se smehljajo.*

*Lokvanji – edina popolna bitja pod soncem.
Niso albatrosi, a vendar letijo.*

*Usmiljeni do nizkih, čeprav jim je vseeno.
Vsak se mora sam prebuditi.*

*Nebo je vsak večer drugače modro.
A nihče ne opazi žarečih zvezd.*

*Ljudje poznajo le sive ulice in bolečino.
In le redke lahko na trenutke povzdigneš.*

Rudi Stopar: VRNITEV SELIVK (detajl), 1995, 100 x 260 cm; spomenik izgnancem v Krmelju

NESKONČNEMU

*Blaženi, ki napolnjuješ njihove duše,
našli so*

*ali pa se jim le zdi,
da so našli*

*pot,
ki jo jaz komaj slutim.
Ne prosijo, da jim pustiš umite vse čute,
da bi mogli*

*kot skozi odprto
okno*

*gledati zlato modro nebo
v večni bleščavi.*

*Le jaz, ki bi rad nekaj dodal
k lepoti*

*sveta,
se zdim kot berač*

*samemu sebi
ob tvojih nešteti čudežih.*

*Kako naj te ne slavim,
kako naj te slavim,*

*ne da bi moje najvišje
bilo kot žalitev zate?*

*Ti imaš ves svet.
In jaz le nekaj biserov.*

*O, prečisti moje čute,
da bom mogel*

*kot skozi odprto
okno*

*gledati zlato modro nebo
v večni bleščavi!*

*Puščavski prah
in vzdih ljubimcev iz daljnih časov*

*kličejo tvoje ime,
ustvarjajo videz tvoje bližine;*

*zakaj mi je
kakor otoku sredi morja?*

Anica Šparavec Erić **POTOVANJE**

*Sive stezice,
peljite me naprej
v prostranstvo
do neznanih mej.
Več ne hodim. Bežim.
Trnje se zariva
v šibko mi telo,
dlani kri pokriva,
ker varujem si glavo.*

*Nimam meča, ne moči,
da ubijem poglede
krvožejnih ljudi.
Grem na katerokoli
stran neba,
le pot naj pelje
skozi zelen log,
ker mi ni vseeno,
kje zarišem
svoj poslednji krog.*

TRI SKRINJICE

*V prvi skrinjici
naravni zaklad:
košček neba,
košček sonca
in vetrič blag.*

*V drugi skrinjici
človeški zaklad:
gole kosti,
razbite lobanje,
solza in kri.*

*V tretji skrinjici
zakladov ni,
le ogledalce,
ki zrcali
moje oči.*

Peter Vovk **JESEN**

*Veter s sladko silo
trga liste bukev.
Pogovarja se z vejami.
Vsa ta jesenska tišina
je kot čudežna glasba,
v njenem taktu si
polnim dušo in srce
s pesmijo šelestečega listja.
Okoli lovijo javorove liste,
skozi prosojno meglico
se spuščajo na tla.
Zgleda, kot bi
kdo trosil cekine.
Hodim po mahu,
vse tišji je moj korak.
Neprestano kaplja skozi*

*vlažen zrak listje,
deblom in vejam
vsi udje drhtijo.
Veter lista bukvam in
javorom dneve do zime.
V nemiru
jesenskega gozda
stopam po šumečem listju,
stopinjam
večnosti prisluškujem.
Veter izpira rane
golih vej in vejic,
kjer so rastle bukovi
in javorovi listi.
Sončni žarki se natezajo
in krčijo v hladnem zraku
jesenskega gozda.*

Rudi Stopar: RUSALKA - BOŽICA
ZDRAVJA, 1996, žgano železo

LITERATURA
Rast 2 / 1998

Peter Vovk

VESNA PRIHAJA

*Sveže barve listov
in iglic gledam:
kot bi tisočkrat
posijalo zlato sonce.*

*Pomladni dih bukev
me vsega prevzame,
popki listov se
izvijajo iz vej.*

*Jelke in smreke
z novimi prišitki
krasijo pritalni svet
cvetlic in trav.*

*Kakor bi iz usten
kradel poljub,
vetrc prve liste
bele breze maje.*

*Sedle so mačice
na vrbove veje.
Kačice, vse prašne,
vise z vej lesk.*

*Kobilice strižejo
mlade trave.
Ušesa so polna
ptičjega petja.*

*Črtasti liki mušic
in muh se vrtinčijo,
dvigajo in padajo,
plešejo ples pomladi.*

*V svečanem molku
metuljev sem,
paziti moram,
da ne pohodim mravljincev.*

Katja Režun PESEM

*Vijoličasta duša poje.
Temni angeli plahutajo s perutmi.
Vonj po rdečih vrtnicah.
Ubij me nežno.
Zaplešiva z nevihto.
Preplezajva luno.
Temne sence bežijo.
Čisti ribniki zibajo bele oblake.*

POLETJE V ČRNEM

*Dama v črnem.
Posodi mi svoj črni klobuk.
Daj mi svoje krvave ustnice.
Zažgi me s črnimi očmi.
Sprehajajva se v temi.
Z zvezdo ti bom prižgal črno cigaro.
Povej mi svojo zadnjo skrivnost.
Skupaj zgoriva sredi črne noči.*

Rudi Stopar: KLETKA, 1994, žgano
železo, 60 x 26 cm

LITERATURA
Rast 2 / 1998

Aleksej V. Koljcov **STRAST**

Prevod: **Rudi Robič**

Če videl, bi videl
prelepo dekle, -
boleče zabilo
bi moje srce.

Bom smel ali mogel
v življenju enkrat
to ljubico drago
le zase imet?

Na belih nje grudih
v objemu ljubeč,
v pozabi, za večno
bi srečnež zaspal.

Povejte: kdo z njo se
primerjati sme?
Oči očarljive
kot zvezde žare.

So lica zardela,
kot zarje je sij;
a kodri?... obrvi?...
enakih jim ni!

Kot jutro sred maja
nasměšek je njen;
kako je vse skladno,
sozvočno pri njej.

Ah, če bi, na srečo,
čarovnik jaz bil:
hote, nehote bi
jo k sebi privil.

Januar-april 1829

TRIOLET

Pustite, prosim, me sedaj;
ljubezen je do vas zbledela.
Ni ognja v duši kot nekdaj,
pustite, prosim, me sedaj.
Brez vas so dnevi bili raj;
potem - je sreča odletela.
Pustite, prosim, me sedaj;
ljubezen je do vas zbledela.

LITERATURA
Rast 2 / 1998

4. julija 1830

PRENAVDUŠENJE

*Krila daj mi duh neba,
kar sokolja, pa čimprej!
Ko polnoč bo sredi sna,
bom v objem poletel k njej!*

*Sladostrastno bom z rokami
krog vratu se ji ovil,
očem njenim črno-plavim
se bom čudil in divil!*

*K polnim grudim, kot čebela
k cvetu, se bom prisesal,
in ko strast me bo prevzela,
bom v globokem snu zaspal.*

1832

PRSTAN

*Prstanček rumeno zlat,
ti prekrasni, nadvse drag!
Kot ljubezenski spomin,
v črne glej oči globin.*

*Če bo ona v žalosti,
lesk naj počrni, zbledi:
če prevzel bo njo sijaj,
se kot demant lesketaj!*

*Če pozaba zaživi,
duša čustvo preživi -
pač tedaj ti prstan zlat
v nič razpadi naenkrat!*

1832

O PESNIKU

Aleksej Vasiljevič Koljcov se je rodil 3. oktobra 1809. leta v Voronežu. Bil je edini sin. Njegov oče je trgoval z živino, kožami, svilo in drugim blagom. Že kot desetletni deček je moral z očetom na neprestana potovanja, tako da ni mogel pridobiti niti osnovne izobrazbe. Ta potovanja z očetom so ga tesno povezala z zemljo, naravo in kmečkim človekom.

Bil je samouk. Mnoge njegove pesmi so brez rim. Tedaj znani ruski kritik in teoretik Belinski je zapisal, da je bilo v začetku težko ločiti njegovo poezijo od proze.

Literarna zapuščina Koljcova ni obsežna. Skupaj z začetnimi pesniškimi poskusi obsega komaj 150 pesmi, ki jih je napisal v petnajstih letih svojega literarnega ustvarjanja (1827 - 1842).

V svojih pesmih je izpovedoval veliko ljubezen do svoje prostrane dežele, do kme-

ta in njegovega težkega dela: Pesmi izražajo strast do svoje ljubljene in zopet veliko razočaranje ob ločitvi z njo.

Pesnikova prva knjižica je izšla 1835. leta in je obsegala vsega osemnajst pesmi. Belinski je v Koljcovu prepoznal velik talent. Omenil je, da njegova poezija izraža življenje preprostih ljudi in zbirko visoko ocenil.

Mnogo njegovih pesmi je bilo uglasbenih (Glinka, Musorgski, Glazunov, Rubinstein, Rahmaninov in drugi). Mnoge so ponarodele.

V prevodih so izšle skoraj v vseh jezikih narodov nekdanje Sovjetske zveze. Pesmi Koljcova so prevedene tudi v mnoge evropske jezike: nemški, francoski, madžarski, italijanski, angleški in druge.

Druga knjiga pesmi je izšla že po tragični smrti pesnika 1846. leta. Umril je po težki bolezn 1842. leta, star komaj triintrideset let.

LITERATURA

Rast 2 / 1998

LOUVRE

15. september 1968

Hieroglifi so podobni notam. Potopljeni v snov, barvo in preteklost tudi pojejo in so še bolj skrivnostni kot gotika. Osupljivo je, da so imeli ljudje prejšnjih civilizacij in kultur več hotenja in časa za duhovno rast, prebujanje in spopad s temo kot danes, ko se ponašajo predvsem z napredkom materialnega in zunanjim bliščem, medtem ko že odkrita temeljna razmerja v življenju VSEGA pozabljajo in jih celo rušijo. Številni primeri začetka pisav in njihovega razvoja vtis o tem, kako je človek odkrival temo in prižigal luč medsebojnega sporazumevanja, še stopnjujejo.

In koliko svetlobe izžarevajo podobe in pričevanja antike!

Michelangelov suženj še živi in še vedno napreza svojo življenjsko moč, da bi raztrgal vezi. Simbolizira tudi nas, moderne sužnje. Se bomo kdaj osvobodili iz ujetosti v sisteme vladanja in nasilja, ki smo jih nezavedno pomagali graditi, potem pa se v njih znašli kot v kletki? Zdi se, da ob nadaljnjem stopnjevanju delitve dela in vse bolj zapletenih medsebojnih odnosih postajajo mreže naše ujetosti še gostejše in da je upanja zelo malo.

Tisto o ujetosti v sisteme in kletki mé spremlja še naprej.

V čem je ta naša ujetost, svoboda in hkrati usojenost? Razmišljam o naši vsajenosti v naravo in družbo in v njun razvoj. Ob tem odkrivam, kako smo v svoji vlogi neprestano posledica in vzrok in kako absolutna je neločljivost preteklega in prihodnjega.

Da smo posledica in nadaljevanje vsega dosedanjega naravnega in družbenega razvoja, je nedvomno, enako smo kot pojav in kot vezni člen med preteklostjo in prihodnostjo razvidni tudi kot vzrok, saj s svojimi odločitvami in dejanji, hote ali nehote, ustvarjamo že tudi podobo prihodnosti.

To seveda pomeni, da preteklosti in prihodnosti ni mogoče ločevati in da se iz te medsebojne pogojenosti tudi človeka ne da iztrgati! Smo pač drevo s koreninami, deblom, vejami in novimi poganjki.

Ločevanje preteklosti od prihodnosti celo iz matematičnega ali logičnega izhodišča ni možno. Če bi si lahko izmislili milijardinko sekunde ali celo neskončno kratek del sekunde, bi odkrili, da tudi v teh neizmerno kratkih drobcih časa razmejitev ni in da se tudi tu preteklost in prihodnost samo srečujeta, dopolnjujeta, potem pa na neznan nani meji prehajata druga v drugo.

Torej tudi z delitvijo časa na neskončno majhne delce do NEČASA še vedno ne pridemo, če bi prišli, bi bili še bolj poraženi in nazadnje bi le ugotovili, da iz NEČASA tudi ČASA ne moremo več sestaviti!

Ob tem bi morda tudi doumeli, da se z razstavljanjem ne da razložiti sveta, še manj pa zagledati njegovo absolutno celostno podobo in resnico, kajti, kar velja za delitev časa, velja tudi za delitev prostora in biti - tudi iz NEPROSTORA in NIČA bi težko znova zgradili svet!

V tem zlitju preteklega in prihodnjega seveda ni nobenega prostora za sedanjost. Tudi v našem človeškem življenju se sleherni trenutek obe sosedni srečujeta, prepletata, dopolnjujeta in prehajata druga v drugo.

V objemu preteklosti smo kot otroci v objemu matere. Ta nas iz

svojih izkušenj tudi poučuje in vzgaja, potem pa nas že malo odrasle pošlje na samostojno življenjsko pot. Na tej poti se moramo odločati sami, in ko se odločamo in svoje odločitve spreminjamo v dejanja, ustvarjamo tudi prihodnost. Ob tem se pojavi vprašanje naše odgovornosti.

Nedvomno je, da ne vemo za posledice svojih odločitev. Čeprav se največkrat odločamo dobronamerno, v prihodnost le ne vidimo in tudi ne obvladujemo še neuresničenih okoliščin, ki pa lahko naše dobronamerne odločitve spremenijo v dobro ali pa v zlo. To seveda ne spreminja naše vloge, kajti prihodnost JE odvisna od naših odločitev in dejanj. Ker pa v nas ni absolutnega vedenja o posledicah naših odločitev, je bolj zastrto vprašanje naše odgovornosti.

Težje kot utemeljevanje resnice, da smo posledica preteklosti in vzrok prihodnosti, je izrekanje slutnje, da nismo vzrok samo za prihodnost, ampak tudi za preteklost. Toda misel, da smo s tem, ko preteklost nadaljujemo in jo znova in znova oživljamo in ohranjamo pri življenju, tudi njen vzrok, ostaja.

In zdi se, da smo v podzavesti objeti še s TAO-m, iz katerega prihaja tudi šepet o tem, da ničesar ni mogoče ločevati! Ob tem se kdaj pa kdaj celo zavemo, da se preteklost mora ohranjati, kajti na drevesu smo vendarle samo poganjki, ki bi brez korenin odmrli.

Seveda tako razmišljanje ni odgovor na vprašanje, ali se bomo kdaj osvobodili kletk. Najbrž je vprašanje tudi napačno zastavljeno, pojavlja se namreč tudi nemir slutnje, da smo s svobodnimi odločitvami naših prednikov gradili kletke že zdavnaj in jih bomo gradili še naprej.

In kadar malo bolj prisluhnemo podzavesti, se nam celo zazdi, da so nam kletke potrebne skoraj tako kot dom, za njihovimi mrežami se počutimo varnejše; zdi se nam, da smo v njih manj ogroženi od kaotičnosti, brezvladja in močnejših. Kletke bomo gradili še naprej tudi zaradi tega prašepeta, hkrati pa se bomo kot Michelangelov suženj borili, da jih raztrgamo.

V kipu Bronasta doba je mnogo prebujanja v svetlobo. Toda v kakšno svetlobo? Neizmerno mavrična in zapeljiva je vedno tudi nevarna!

Potem so tu Delacroix, Rubens, Rembrandt... V njihovih stvaritvah je veliko hotenja in naporov, da bi življenje odkrili in prebudili še bolj. Najbolj resnični in prepričljivi so takrat, kadar je njihova likovna pripoved res odmev njihovega doživljanja, kajti določenemu videju sveta morajo biti poustvarjalci tudi zvesti. Seveda so umetniki hkrati tudi otroci in ujetniki življenjskega razpoloženja v nekem prostoru in času. Zdi se, da to velja za vse, ki so kdajkoli živeli, in tudi za nas.

V likovni govorici teh mojstrov izstopajo zlasti razcvet, polnost in razkošje življenja, predanost praukazom, sla po uresničitvi, njena sprostitvev in seveda prepletanje svetlobe in senc, ki iz jedra Narave prenašajo kontraste tudi v ljudi.

Toda vse to razkošje izražanja in upodabljanja sveta še vedno ne izpolni vse resničnosti. Njegova razsežnost je predvsem vizualna, medtem ko vse ostale resničnosti, kot so vonji, okusi, občutenja, dotiki in glasovi, ostajajo na platnih neprebujene. Svet brez vonjev, okusov in glasov pa bi bil reven. Zamislimo si še tako razkošno obarvano cvetje brez vsakega vonja, gozd brez petja ptic, ljudi brez doživljanja objema...

Slikarstvo seveda ni izjema. Tudi drugim umetnostim, znanostim

in medijem še ni uspelo, da bi svet v njih odmeval in se odražal celostno, v vseh svojih razsežnostih in globinah. V tem pogledu posreduje ljudem najbolj enosmerno in osiromašeno podobe sveta televizija, otrok in kletka človekovih prizadevanj. Od vsega je človekovo neposredno soočenje z Naravo še vedno najvišja in najbolj popolna resničnost.

Mona Liza se kar naprej smehlja. Res je skrivnost ali pa se nam zdi, da smo prav mi središče njene pozornosti.

Ob skromno odmerjenem času sem se lahko v teh dvoranah malo približal res samo nekaterim umetniškim stvaritvam, do večine umetnin pa so razdalje ostale in jih zato nisem mogel doživeti. Vseeno sem zdajle od množice eksponatov omamljen. Po tolikih prizadevanjih se res zdi, da hoče človek z umetnostjo življenje tudi ukrotiti in ga v danih trenutkih celo ustaviti.

NA RAZSTAVI IMPRESIONISTOV

16. september 1968

Dež in slab okus v ustih se lepo dopolnjujeta s pokopališčem, posebno še, ker v njem trohnijo med drugimi smrtniki tudi Balzac, Chopin, Moliere...

Vsi so se borili s kaotičnostjo in krivičnostjo svojega časa, vendar reke usojenosti niso mogli zaustaviti z videzom slučajev. Svet, ki se jih danes spominja, je povsem drugačen, kot so si ga zamišljali. Še bolj je zlomljen in razbit, deli ne vedo več za Celoto in tudi Celota zapušča dele. Ljudje postajajo izvotljene lupine, iščejo nove obale, vendar se tudi te odmikajo v nedosegljivost. Tako se vse bolj potapljajo v ocean nemoči. Šepet Neznanke slišijo le redki, medtem ko je večina v preveliki sli po samozadostnosti in svobodi pozabila, da so lahko obale samo v Njenem naročju!

Samotno in zapuščeno pokopališče je za mrtve lep kraj, in če imajo še mir, se v njem dobro počutijo. Toda doživljanje mrtvih in živih se močno razlikuje. Mrtvim kontrasti in spremembe niso potrebni, njihovi stalni gosti so tema, molk, negibnost in neobčutljivost in v njihovih vrtilih cveti samo še tišina.

Moliere in La Fontaine sta tu soseda, vendar se tudi na pobočjih njenih misli valjata samota in molk.

Dež vztrajno pada, angeli na spomenikih jočejo, v nas pa se občutek nebogljenosti spreminja še v občutek minljivosti in padanja v brezsmisel.

Rože drugače sprejemajo dež. Vsaka kaplja jih vzradosti, odžejja in sprosti spet željo po soncu. In v škropljenju dežja so tudi melodije. Nekatera bitja jih slišijo, druga ne, in tudi v tistih, ki jih slišijo, so različne: včasih temne, pa spet svetle!

Nekateri ljudje sovražijo dežnike in si tudi na pokopališču želijo veliko sonca in udobnih naslanjačev. So res mrtvi potopljeni samo v luč, udobje in uživanje? Čeprav so malo še tu, so hkrati tudi zelo daleč. In ničesar nam ne povedo.

Na razstavi impresionistov.

Njihovi sodobniki in še mnogi za njimi jih dolgo niso sprejeli, kajti v primerjavi s predhodnimi usmeritvami v slikarstvu so bila njihova platna povsem drugačna in za široki krog občinstva neprepoznavana. Osupljivo je, da ob njih mnogi niso doživljali ničesar in so se iz teh »zmazkov« celo norčevali.

Dejansko so ti mojstri, kar je potrdil tudi čas, napravili v doživljanju

in izražanju sveta velik korak naprej. Najpomembnejša sprememba je bila v tem, da niso več samo opazovali narave, ampak so se vanjo potopili, potem pa sledili njenemu spreminjanju, nemiru in ob tem še globlje odstirali igro in pripoved svetlobe, senc in barv. Prej kot znanost so odkrili, da med bitji v naravi in prostorom, ki jih obdaja, ni nobene ostre meje, nobenih črt. Stvari in bitja so v prostoru, toda hkrati v zraku, svetlobi in temi. To videnje se približuje univerzalni resničnosti, v kateri ni meja in je vse ENO. In kadar drhtita zrak in svetloba, drhtijo tudi bitja. Zrak lahko s teh platen zajameš v dlani, prav tako svetlobo in čutiš, kako objemata, čutiš celo nemir in spreminjanje!

Ob teh mojstrovinah se spomnim doživetja iz otroških let. Bilo je sredi poletja in zelo močno. Nad dozorevajočimi žiti je zvenelo neizmerno glasov, zrak nad polji pa je trepetal, tako zelo, da sem bil v tistem zrenju skoraj omamljen. Po mnogih letih odkrivam ta trepet tudi upodobljen. To me navdušuje dvakrat: najprej zato, ker so tudi ti mojstri to zagledali in doživeli, in še posebej zato, da so znali ta trepet tudi likovno izraziti.

Tu na razstavi me še posebej osvajajo platna, kot so Zajtrk v travi, Kopalke, Samotna pot, Akt (golo nebeško lepo dekle), Močvirje, Baletke, Kolodvor, Rouenska katedrala..., trenutki resničnosti, kot jo je umetnik doživel, jo za hip ustavil, ukrotil v svoj likovni izraz in jo iztrgal nadaljnjemu spreminjanju in času. Pripovedujejo svetloba, tema, sence in barve, vmes so odmevi oddaljenosti in bližine, pohotnosti, strasti in nežnosti in umirjenost in nemir, radosti rasti in bolečine zlomljenih stebel, hotenja in volje razcvetanja...

Toda, ali je to moje doživetje in vrednotenje tudi obče?

Ko se ustavljamo pred platni, opažam, da mnogih umetnine ne vznemirijo in gredo ravnodušno naprej, medtem ko drugi pred njimi padajo na kolena, molijo in meditirajo, se zvijajo v krčih in odhajajo celo v trans. Odkrivam, kako smo ljudje različni, kako je vsakdo izmed nas svet zase in kako so med nami poleg podobnosti tudi razdalje. In ne samo do umetnosti, mostovi in prepadi so na vsakem našem koraku. Nekdo polomi cvetoč grm, pa ne sliši joka prekinjene rasti, nekdo drug pa sliši in vidi v cvetju celo sanje in v njih spet vso pot do URESNIČITVE.

RODIN

Še vedno dežuje. Nad vhodom v svetišče kiparstva ni strehe, zato verniki, ki se prerivamo za vstopnice, čofotamo tudi po mlakužah. Vseeno nismo nasilni, kajti pričakovanj je veliko, in kadar ljudje pričakujemo in imamo pred seboj pot in smoter, veliko potrpiamo. Toda še vedno zaprta vrata začnemo tudi sovražiti. Zaradi namena ločevanja in groženj v železnih okraskih, menda zanalašč oblikovanih v glave zveri, ki čakajo na svoje žrtve. Pa naj bodo take, so vsaj resničnejše kot tiste, ki si plena ne želijo.

Še bolj kot prizori na vratih in v ograji so prisotni kamni. Odmevajo temelje, kadar pa odidejo v svojo mladost, celo začetke sveta. V tistem praognju so bili še lahki, polni luči, nemira in spreminjanja, medtem ko so zdaj samo še teža, molk, negibnost in neobčutljivost. Vseeno so tej svoji naravi zvesti in nikoli ne delajo hrupa. Njihova pripoved je v molku, najpopolnejši govoric in resničnosti, ki je nikoli ni treba popravljati!

Narava kamnov še posebej vznemirja arhitekta in kiparje. Oboji

svoja videnja, doživetja, pripovedi in izpovedi zaupajo prav kamnom. Med njimi in kamni nastaja poseben, nenavaden objem in bližina, skoraj ljubezen. Mojstri svojo zavest, dušo in ideje pretakajo v kamne, potem pa skupaj z njimi poustvarjajo svet. Nenavaden čudež. Gmota in ideja postaneta soustvarjalki. V tem objemu spregovore tudi kamni. Seveda ubogajo dotike ideje in dleta, toda nekatere razsežnosti pripovedi so spet samo njihove!

Rodin.

Mislec simbolizira gmoto, ki misli. Zelo težko se osvobajata teže, molka, senc in ujetosti v lupino. Na njegovih ramenih še vedno čepi Usoda.

Calajski meščani so v cunjah, namočenih s težo dežja, še bolj ponižani, trpeči in popolnoma zlomljeni v poraz. Zelo spominjajo na okleščena mrtva stebila.

Roze in metulji nikoli ne doživljajo poraza.

Mojstrsko izdelana Peklenska vrata so močan simbol trpljenja in kazni. Lepota v trpljenju in grozi! Le kakšna je lepota, ki odeva raj? Pekel je ljudem bližji kot raj, zato ga v svojem videnju in izpovedovanju upodablja zelo pogosto. Pomaga jim živeti, saj bodo krivični vendarle kaznovani. Pekel in nebesa sta končna vizija o razrešitvi vseh krivic in nasprotij.

Delitev vseeno ni tako preprosta.

Peklensko zlobni mnogokrat pristajajo tudi na obalah, ki vodijo v raj. Zato ne poslušajmo samo glasov od zunaj, bolj prislunimo sebi, morda bomo tako zvedeli več. Tudi skritih poti žuželk in razvejenih prizadevanj dreves ne zanemarjajmo, lahko nam zašepetajo tudi svoja videnja.

Balzac še vedno pripoveduje o usodah ljudi, skrajnostih med bogastvom in revščino, oblastjo in podrejenostjo... Tudi v njegovi pripovedi so močno prisotni kontrasti pekla in nebes. S svojo pripovedjo je spodbudil veliko svojih sodobnikov k razmišljanju, kako Usodo usmeriti drugače in jo napraviti človeku bolj prijazno. Toda v tem svojem svetu je bil ujetnik tudi sam, kajti taisti svet je odmeval tudi v njem in tudi sam mu ni mogel ubežati. Tudi njega je boj za slavo, denar in poln trebuh povsem izmaličil. Vse, kar je v Rodinovi upodobitvi v njem še ostalo, je napor misli, ki pa je še vedno utesnjena, tako zelo, da mu hoče razgnati lobanjo.

Misel.

V njej je vse, kar zmoremo: prebujanje, nemir in sanjarjenje, lepota, pa spet hotenje, vera, zaupanje, mir...

Misel v Rodinovi likovni upodobitvi je nad vsem, karkoli sem doslej videl, je vseobsegajoča pesem v kraljestvu molka, resničnost nevidnega in neotipljivega, pa vendarle v šepetu sveta resničnost, ki je najbližje popolnosti, kadar se objame še s Slutnjo, Sanjami in Podzavestjo, nas lahko povede zelo daleč.

Karkoli je človek prebudil v življenje, prihaja iz misli, zdi se, da je odmev in orodje božanskega!

Toda Rodinova Misel je tudi otožna in trpeča. Je morda takšna zato, ker ne more zaobjeti in doumeti vse resnice, niti v ljudeh, kaj šele v pripovedih drugih bitij!? Tudi hotenja, volje in smotre v viharjih zla težko dojema. Še bolj nedoumljiv ji je spopad med prostorom in brezmejnim, med časom in večnostjo.

Nekdo bi rekel, da je za lepoto, mladost, milino in nežnost to prekruto breme. Toda, kdo ve, kako je s tem. Včasih pa se le zdi, da ohranja

misel prav neodgovorljivost.

Kako ustvariti red in pravičnost, razmišlja Mislec. V njem je misel združena z močjo, ta pa gradi in ruši in je pripravljena tudi na nasilje.

Poljub.

Spet neizmerna lepota, toda v primerjavi z Mislijo povsem drugačna. V njej ni iskanja, odkrivanja..., lepota v tem objemu je že dana in do skrajnih naporov stopnjevana resničnost, v kateri so vsi temeljni ukazi Dna: prebujanje gmote, valovanje in sprostitvev prana-gona, vozli strasti in neustavljiva sla po uresničitvi, podobna tisti v klicah trav, ki v vzponu k luči pregrizejo celo mnogo trše kamne. Objem odmeva tudi hotenje, da se potopimo in zlijemo v svoje začetke, vrnemo, kar nam je bilo dano, in pustimo za seboj sled.

V Večnem idolu so valovanja podobna tistim v Objemu in Poljubu, vendar bolj umirjena, v njih sta tudi misel in združevanje zaporednih utripov življenja v trajanje, ki je večno.

Na mnoga vprašanja lahko iščemo odgovore tudi v zelenju, šumenju potokov, v barvah vrtnice, ki je pravkar zardela, in v še neizmerno veliko drugih rečeh, kajti vse je ENO in tudi mi smo v tem objemu. Odprimo okna in vrata svoje lupine in odidimo večkrat v to prostranstvo!

Rodin je iz gmote kamna izluščil življenje v trenutek, ki se je uresničeval milijone let. V njem je za hip razgrnil večnost preteklosti, bolj prebudil tudi jutri in hkrati odprl vrata, za katerimi vendarle odkrivamo, kako silovit je spopad med biti in nebity, kako brezbrežen je ocean še nedoživetega in kako neustavljivo podira pregrade vstopa v življenje!

Tudi ljudje prihajamo od TAM in za hip vstopamo v našo zbu-jenost in v samo našo resničnost. Toda, ali je naše življenje že tudi naša uresničenost, ali v njem zvemo, kaj smo, zakaj smo in kaj je naš smoter, bo človek kdaj spoznal samega sebe, svoje korenine in Nebo, kamor išče s svojimi vejami?! Zdi se, da bi se moral za večje spoznanje osvoboditi najprej gmote, potem pa še samega sebe. Nekomu se lahko zdi to poraz, drugemu pa zmaga. Mnogi verjamemo, da bomo živeli še neizmerno življenj.

Akt.

Kot vsi pojavi kriči po svoji uresničitvi tudi najintimnejši del žene. Spet smo priča medsebojnega dopolnjevanja, skladnosti, božanskih razmerij, pa tudi nasprotij v zlivanju delov s celoto, v pesem življenja in lepoto. Seveda nastala boginja delom, lepoti in življenju tudi vrača in jih s tem tudi osmišlja.

V kipu je skladnost in dopolnjevanje med nabrekli prsmi, žejnimi boki in vznemirjeno odpirajočo se školjko ženskega bistva popolno. In vse je namenjeno istemu smotru - porajanju novega življenja. Zdi se, da bi odsotnost odpirajoče se vulve močno osiromašila resničnost.

Rodin je pričaral življenje celo s stanjševanjem marmorja in s tem premagal spor med svetlobo in gmoto.

Prihod v lupino življenja, kratkotrajno bivanje in razbitje lupine je krčevit napor, ki ga imenujemo rojstvo, življenje in smrt. Umetnik je to simbolično predstavil s čašo.

Zunaj sem skoraj zgubljen. Rad bi se še bolj približal stvarem, ki me obdajajo, vendar se mi vedno znova oddaljujejo, kot v posmeh, da hočem vedeti preveč. In če se vračam vase in odgrinjam zastore znotraj, so tudi tam zapahi.

RUDI STOPAR

Šepetanje, 1993, žgano železo, 100 x 70 cm

Joža Mahnič

BELA KRAJINA V ŽUPANČIČEVI UMETNOSTI

Govor na proslavi v Vinici 23. januarja 1998

V Župančičevem umetniškem delu Bela krajina nastopa pogosto. Najčesče v pesniških zbirkah Pisanice in Čez plan, in sicer v lirskih pesmih kakor v romancah in baladah, ter v véliki pesnitvi Duma iz Samogovorov. Svoji rodni deželici pa je Župančič posvetil tudi več proznih besedil od Štacunárja Andreja do Krosen, enodejanko Noč na verne duše in drugo poglavje epa Jerala.

Belo krajino podaja z raznih možnih vidikov: rad slika njeno pokrajino, ponazarja ljudske običaje, prikazuje vsakdanje življenje, razkriva njene socialne rane in obuja osebne spomine nanjo; pri tem uporablja belokranjska imena in priimke, v jezik pa vpleta značilnosti domačih govorov.

Pokrajino svoje ožje domovine podoživlja v zelenini hribov, rumenini pšenice in belini dekliških noš, predvsem pa v obilju sonca in življenjski vedrini. Izmed dreves najrajši slika brezo, značilno za belokranjske steljnike, pooseblja jo kot nežno dekle z razpuščenimi lasmi. Rojstni kraj se mu je vtisnil v spomin z mlinom pod gradom in s šumečim jezom na Kolpi, s svetlimi travniki ob reki in s pokopališčem nad Pribánjci ter z romarskim Žežljem nad Vinico. Pesem Pokopališče sv. Barbare je slavospev sončni pokrajini ob Kolpi in človekovi radostni navezanosti na življenje. Dragatuš pa mu je ostal v zavesti z nekdanjo cerkvijo z dvema zvonikoma, z živo mejo in ptički okrog šole, s polnimi sadovnjaki med hišami, z njivami in brezami za vasjo in s studencem Dobréčem v odmaknjeni tihi dragi. Nekajkrat ga pritegne patriarhalna belokranjska hiša z okni, polnimi rdečih rož, in njen bivanjski prostor z izrezljanim golobčkom – svetim duhom v kotu in s košatimi krosni, statvami za tkanje v zimskem času. Nekajkrat pa Župančičeva belokranjska pokrajina ni svetla in vedra: v Jerali nastopa kot revna in neplodna, rahlo vzvalovljena kraška pokrajina, v Noči na verne duše jo možje v zvoniku viniške cerkve doživljajo v tesnobnem ozračju noči pred dnevom mrtvih.

Zelo zgodaj je mogel pesnik doživeti lepoto *belokranjskih ljudskih obredij in običajev*. Jurjevanje, s katerim tukaj slavé zmago pomladi nad zimo, plodnosti nad smrtjo, nastopa v Župančičevi liriki vsaj trikrat: sprva kot neposreden prikaz pradavnega obredja, pozneje z globljima simboličnima pomenoma – z narodno obrambno oziroma socialno protestno idejo (Na jurjevo v Pisanicah, Zeleni Jurij v Cicibanu in Na jurjevo osemnajstega v zbirki V zarje Vidove). V sklopu treh Belokranjskih iz zbirke Čez plan Župančič prikazuje kresnice, dekleta, ki na kresni večer hodijo od hiše do hiše, prepevajo in voščujejo gospodinjam dobro letino. V znani uglasbeni Pojdem na prejo slika belokranjska dekleta, ki na zimski večer predejo, kakor domači

fantje pojde tudi on k njim vasovat. V neki baladi smo priče običajem na piru, na svatbi z značilnostmi, kakor so: jagmiti se z ženinom, deliti robce, poljubljanje opolnoči. Spet drugod pesnik ponazarja prijateljske družbe z iskrivimi zdravicami ali razgibana proščanja s stojnicami in janjci.

Sicer se v Župančičevi poeziji vrstijo *prizori iz vsakdanjega življenja* belokranjskih rojakov. Tako v Dumi sledimo raznim kmečkim opravilom v tedanji pesnikovi ožji domovini: obdelovanju polja, skrbi za čebele, tkanju oblek. Mnogi izmed spisov in pesmi razodevajo duhovit humor, tako pesnikov kakor ljudski. Neki prozni spis pripoveduje o navihanem belokranjskem ciganu, ki je semiškemu dekanu zatrjeval, da ima čarodejno »váralo«, in mu izmaknil konja; drugi o nič manj prebrisanem krošnjarju, ki je v Karlovcu ociganil nekega Žida in si v hipu krepko opomogel; neka romanca govori o kvartopircih, ki jih je v viniški gostilni med nedeljsko mašo obral sam hudič; spet druga pesem pa o kmetu, ki sosedu ni privoščil čebelje paše na svoji ajdi in je v slepi maščevalnosti oškodoval samega sebe.

Druge pesmi niso šaljivega značaja, pač pa so temačne in bridke balade, a prav tako prikazujejo resnično življenje, bajeslovne sile nastopajo le v prvi izmed označenih. Pripovedujejo o kmetu, ki je v Lahinji ulovil raka krničarja in zato razjaril povodnega moža; o brezupnem očetovem prizadevanju, da bi nevarno obolelega sinka otel smrti; o nezavestnem dekletu, ki se bo omožilo z drugim, pa o mladi ženi, ki po prisilni poroki shira; o starcu, ki ga je mlada žena varala in zatem s svojim otrokom umrla, da se mu je omračil um.

Mnoge Župančičeve stvari razodevajo *socialno problematiko tedanje Bele krajine*. Pesnik sam je v času, ko je v Ljubljani hodil v višjo gimnazijo in na Dunaju študiral na univerzi, pogosto živel v skrajnem pomanjkanju. V prozi Štacunár Andrej pripoveduje, kako oče, siromašen branjevec, na podstrešju ljubljanske hiše skozi klobuk preceja žganje in v duhu obnavlja leta, ko je bil v Dragatušu še trgovec in gostilničar ter je z družino živel v blaginji in veselju, dokler se ni nadenj zrušil gospodarski bankrot.

Spričo revščine v domači družini je mogel Župančič doživeto in prizadeto podajati tudi socialne tragedije svojih rojakov. Agrarno krizo z oderuškimi upniki v zadnjih desetletjih prejšnjega stoletja nam je nakazal v pesmi Razbojnik in v drami Noč na verne duše. V pesmi bogatin iz mesta od kmeta neusmiljeno terja povračilo posojila, hoče mu zaseči vso vinsko letino, zato ga kmet v svojem vinogradu opije in ubije. Drama pa retrospektivno razkriva vlogo podeželskega veljaka, oderuha in pobožnjakarja Bahorja, ki so ga o pustu umorili našemljeni domačini. V obeh delih kot socialno etično nasprotje na videz uglednega magnata nastopa takrat znani hrvaški razbojnik Udmanič, ki je jemat bogatinom in dajal revežem.

Belokranjci so se v času agrarne krize množično izseljevali na Nemško in v Ameriko. V črnomaljskem okraju največ prav iz Vinice in Dragatuša, krajev Župančičevega rojstva in otroštva. Pri Viničanih so bili poleg splošnih dodatni vzroki za emigriranje velika požara v letih 1874 in 1888 ter bolezni trt, zlasti peronospora. V eseju Adamič in slovenstvo se pesnik iz otroških let spominja mlajših moških, ki so trumoma odhajali delat v ameriške rudnike, tovarne in farme ter pošiljali domov zaslužek za odplačevanje dolgov in zboljšanje domačij, dodaja pa, da je v Ameriko odšlo tudi kar pet njegovih tetá. V neka-

terih zgodnjih pesmih (Barčica, Mornar, Ločitev) poje o siromašnih fantih, ki iščejo zaslužka v bogati tujini onkraj morja, a se le s težkim srcem ločujejo od svojcev in domačije. V neki drugi, pozneje nastali pesmi dekle hrepeni po svojem dragem, ki je za morjem, ter po materinstvu in otrocih. Duma pa se v drugem delu iz idilično romantičnega slikanja domačije prelomi v realistično tragičen prikaz domovine: naši izseljenci se v mlajših generacijah postopno jezikovno in duhovno odtujujejo; belokranjska vdova, ki se ji je sin pri delu v tujini ponesrečil, pretresljivo toži, narica; naši najbolj krepki trošijo dragocene telesne moči v Ameriki in Westfaliji.

V zvezi s tedanjim socialnim položajem in narodnim značajem je drugo poglavje Jerale: dva vola, pasivno vdani Čade in svobodoljubno uporni Jelen, vlečeta prek revne belokranjske pokrajine voz z ljudmi; ti se spominjajo davnih, bajeslovnih časov, ko njihovi rojaki, povezani s hudičem, niso nikdar zašli v gmotno stisko, temveč so zagnano delali in dobro živeli.

V nekaterih pesmih in proznih spisih Župančič *obuja osebne spomine na Belo krajino*. V Dumih med drugim v zavesti oživlja, kako ga je oče otroka v Dragatušu vodil v naravo, ga z njo podrobneje seznanjal in ga na gregorjevo namesto ptičkov obdaroval s sladkarijami. V proznem besedilu Nagel pogled v preteklost se spominja otroških iger in kopanja v Vinici in rabutanja sadja v Dragatušu ter označuje razne posebneže, ki so prihajali v očetovo gostilno. Ko je pred drugo svetovno vojno v Vinici obiskal sorodnike Mentane, so njegovo pozornost pritegnile domače statve: dal si je razložiti njih funkcioniranje in si zabeležil pristne izraze za njih sestavne dele (Krosna).

Svoje pesmi in prozo z belokranjsko snovjo je rad obarval tudi jezikovno z značilnostmi domačih govorov. Tako je dajal svojim osebam belokranjska imena in priimke, po večkrat srečujemo naslednje: Marica-Mare, Barica-Bare, Ančika-Ane, Manda-Mandica, Mate, Madrónič, Bubaši. Še več, za nekatere izmed njegovih literarnih likov se še danes dá ugotoviti resnične modele: taka sta bila zgodaj umrli Silvin Leder (Pokopališče sv. Barbare) in viniški cerkovnik Stanko Mate (Hudič in kvartopirci), za Maliče so se pisali številni pesnikovi sorodniki, stari Kiš je živel v hrvaškem Severinu, da ne govorimo o posebnějšíh iz proze Nagel pogled v preteklost, ki so vsi od prvega do zadnjega izpričani Dragatušci.

Župančič je svoj jezik zavestno vpletal *belokranjske narečne posebnosti*, zlasti v besedišču, a tudi v oblikah in naglasih. Svojo domačo, zvonko in hrvaščini sorodno govorico je v posvetilu msgr. Barletu označil za "govorico gibko, kot da iz dveh studencev se napaja". Spet bomo navedli primere, ki jih v pesnikovih delih beremo po večkrat. Samostalnik: deca, devójka, kravájika (vrsta jabolk), kum, kupica, ljubav, majka, otec, pir (svatba), tnaló (dvorišče), váralo (namišljen predmet za varanje). V knjižni slovenščini zgubljeni zvalnik: ate, brate, kume, Bože! Naglas: poleg dvakratnega knjižnega "srce" moramo v Dumih petkrat brati po belokranjsko »srce«, a tudi »trflice« in »vdovica« (po izvodu Samogovorov, namenjenem finskemu slavistu, ki mu je Dumo akcentuiral sam pesnik). Glagol: pevati, plakati, perušáti (po vodi čofotati); velelnik: ajde, Bog pomozí! Nepregibne besedne vrste: baš, bogme (v raznih inačicah), evo, nego. Poleg beležke Da li grem ovod prav v Vinico? je pesnik v domačem narečju v celoti zapisal šaljivo prozo Váralo.

Bela krajina in Župančičevo otroštvo sta brez dvoma prispevala

Rudi Stopar: ZELENI JURIJ, 1978,
skica za skulpturo

svoj delež tudi k *oblikovanju njegovega življenjskega nazora*. Pisani-
ce, najbolj zgodaj nastala zbirka, so zvest izraz pesnikove sončne rodne
deželice in njegovega srečnega otroštva, zato so kljub primési otožnosti
življenjsko zaupljive in vedre. Čaša opojnosti je nasprotno plod
mladostne strastnosti in ljubezenskega razočaranja, a tudi dunajskega
velemestnega ozračja in zahodnoevropske literarne dekadence.
Toda že naletimo na prve pobliske zdravja in volje, ki docela prevlada-
data v knjigi *Čez plan*: v njenem avtorju je dokončno zmagala za
krajši čas zatajena narava podeželskega belokranjskega mladeniča.
Tudi njegova poznejša poduhovljena kozmična filozofija ima enega
svojih izvorov v poetovi zgodnji in intimni navezanosti na naravo,
kakor ima njegov socialno in narodno utemeljeni patriotizem svoje
korenine med drugim v rani splošnosti s svojim ljudstvom.

Ob 120-letnici Župančičevega rojstva si končno tu, v njegovi Vinici,
postavimo še dvoje vprašanj: kako je *njegova poezija odmevala doma*
in po svetu ter kakšno je *njeno mesto v naši književnosti* danes. Na
prenekaterega od svojih sodobnikov je vplival idejno in tematsko,
posebno pa izrazno in slogovno. Številni naši skladatelji so po be-
sedilih njegovih ljubezenskih, razpoloženskih in otroških pesmi kom-
ponirali samospelve ali zborovske skladbe. Do danes so ga v samos-
tojnih knjižnih izborih, antologijah, prevedli v kar dvanajst tujih,
slovanskih in zahodnih jezikov. Posebne študije, monografije, so pisali
o njem tujci in rojaki, naj omenim Italijana Cronio, Francoza Tes-
niera in našega Vidmarja.

V času med prvo in drugo svetovno vojno je veljal za največjega
slovenskega poeta za Prešernom, po zadnji vojni se je razmerje do
njega v naši javnosti precéj spremenilo. Mnogi so mu zamerili njegovo
politično opredelitev, simpatijo do narodnoosvobodilnega boja in
sodelovanje z njim. Drugi so ponavljali za Vidmarjem, da je bil duhov-
ni aristokrat, premalo človeško prvinski in predvsem velik artist. Iz-
med mladih so ga nekateri zavračali, češ da je preveč občestveno do-
movinski in premalo osebno izpoveden pesnik. Privrženci sodobnih
črnogledih filozofov, glasnikov odtujenosti, nesmisla in nič, niso
mogli prenesti njegovega optimističnega vitalizma, vedrega zaupa-
nja v življenje.

Seveda so bile vse te in takšne časovno pogojene ocene hudo pri-
stranske ali kar očitno krivične. Čeprav smo v mlajših generacijah
dobili vrsto zelo močnih in pomembnih pesnikov, ga objektivno dos-
lej še nobeden ni presešel. Še vedno ostaja prvi za Prešernom, ki je
enkrat in neprimerljiv. Zato smo vsi Slovenci, posebej pa vi, Be-
lokranjci, na Župančiča lahko samo ponosni.

Emiljana Pavlin

SODOBNO TREBNJE IN FRIDERIK IRENEJ BARAGA

Spominska soba Friderika Ireneja Barage v Mali vasi

”Zapuščam svojo drago, svojo nepozabno domovino,“ je zapisal Friderik Irenej Baraga, ko se je po obisku v domovini vrnil v misijone.

Ta domovina je bila zanj kraj, kjer se je rodil, gradič v Mali vasi, cerkev v Dobrniču, kjer je bil krščen, Trebanjski grad, kjer je preživel otroška leta, Ljubljana, kjer se je šolal, Stražišče pri Kranju in Metlika, kjer je kaplanoval in se ljudem priljubil kot odličen pridigar in razumevajoč spovednik.

Lahko primerjamo Baragovo nenehno hrepenenje po domovini, ljubezen in spoštovanje do materinega jezika in delo, ki ga je opravil za Indijance v Severni Ameriki, z našim vedenjem o njem? Se Trebanjci zavedamo pomena Barage in njegovega dela za naš narod? Smo morda prepozno zvedeli zanj? Ga dovolj cenimo? Ali so ga morda pravilno ovrednotili le v daljni Ameriki, kjer je vrsto let deloval in dosegel sloves legendarnega junaka?

Kakorkoli že, naj bo svetnik ali preprost duhovnik, jezikoslovec ali borec za Indijance, zagotovo bo ostal junak severnih gozdov, človek, ki je tako izreden in nenavaden kot divjina, kjer je hodil, ter hkrati tako blag in valujoč kot pokrajina, kjer se je rodil.

Trebanjcem je Friderik Baraga vse predolgo ostal neznan. Dolgo je bilo nezaželeno govoriti in pisati o njem. Danes tisti, ki prebirajo časopise ali knjige, ki gledajo televizijo, kar nekaj vedo o tem škofu, rojenem v Mali vasi in delujočem večinoma na celini za veliko lužo. Mladi se učijo o njem pri verouku in v osnovni šoli (vsaj v Trebnjem, od takrat, ko je Baragov dan spominski) spregovorijo o njem pri slovenščini in zgodovini.

Kako mladi poznajo Friderika Ireneja Barago, kaj vedo o njegovi povezavi z našim krajem? Opravila sem anketo na osnovni šoli; sodelovalo je 24 učencev šestega in 26 učencev osmega razreda. V šestem razredu dva nista vedela ničesar o njem, 12 učencev je na vsa vprašanja odgovorilo pravilno, 10 pa pomanjkljivo. (Vprašanja so se nanašala na rojstni kraj, njegovo delovanje in na obeležja njegovemu spominu.) 18 učencev je vedelo, da se je rodil v Mali vasi, trije so menili, da se je rodil v Trebnjem, eden pa, da je bil rojen na gradu. V osmem razredu je anketo izpolnilo 26 učencev; 15 jih je na vprašanja odgovorilo pravilno, 11 pomanjkljivo. Na vprašanja, kdo je bil Baraga, so odgovorili, da je bil duhovnik, katehet, škof, misijonar ali župnik. Kot njegov rojstni kraj so naštevili Malo vas, Knežjo vas, Dobrnič ali Trebnje. Menili so, da je znan po knjigah, po tem, da je učil Indijance, da je bil lastnik gradu v Trebnjem, da je svetnik. Pozna jo ga po Baragovi poti, po duhovniškem poklicu, po tem, da je širil krščanstvo, da je bil misijonar ter da je pomagal revežem. Na vprašanja, kaj se v našem kraju imenuje po njem, so odgovorili, da imamo Baragov trg, Baragovo pot, Baragov list in spomenik.

Po odgovorih sodim, da so Baragov spominski dan, Baragova pot od Trebnjega do Male vasi in predstavitve Baragovega življenja le vzbudile zanimanje tudi za tega pomembnega moža slovenske zgodovine. Vsekakor sodi med tiste, ki so ime našega kraja ponesli po Sloveniji in izven njenih meja: pesnika in dramatika Pavla Golio, operno pevko Vilmo Bukovec, gledališka igralca Daretu Ulago in Ivo Zupančič ter nadškofa Alojzija Šuštarja.

Praznovanji v spomin Friderika Barage sta bili v Trebnjem že leta 1951 in 1974, podrobnejše seznanjanje z njegovim delom in življenjem pa zaznamuje leto 1969 (žal le v krogu cerkvenega občestva), ko se je začelo delo Baragovega odbora v Ljubljani. Odbor si prizadeva za beatifikacijo škofa Barage, za spoznavanje njegovega življenja in dela, za izdajo knjig in brošur o njem, za Baragove dneve. Po zgledu ameriških Baragovih dni (teh je bilo že petdeset) pa je ta spominski dan uvedel tudi na Slovenskem.

Prvega smo praznovali leta 1977 v Dobrniču; na slovesnosti se je zbralo okrog 4.000 vernikov, saj smo praznovali 180-letnico njegovega rojstva. Ob drugem Baragovem dnevu so leta 1978 v Trebnjem odkrili njegov spomenik, delo akademskega kiparja Franceta Goršeta. Mnogo pred tem, že leta 1897, so v dobrniški cerkvi postavili doprsni kip F. I. Barage, ki ga je oblikoval kipar Alojzij Progar iz Celovca. Takrat so na njegovo rojstno hišo v Mali vasi vzdali tudi spominsko ploščo. V Sloveniji smo Baragov dan praznovali (ob 200-letnici njegovega rojstva) že enaindvajsetič; to praznovanje je bilo ponovno v Dobrniču. Predlog o praznovanju Baragovega dne je oblikovala skupina SKD in trebanjski župnik, sklep o praznovanju pa je sprejel takratni izvršni svet Občine Trebnje. S tem dnevom zaznamujemo Baragovo delo, osvetlimo njegov lik verujočim in neverujočim ter uvrščamo njegovo kulturno, zgodovinsko in duhovno dejavnost na mesto, ki mu pripada. Prvi tak dan je organizirala skupina zanese-njaških Trebanjcev in do leta 1996 so potekali pod okriljem Turističnega društva pod vodstvom Marije Cugelj, katere osebno znanstvo z nadškofom Šuštarjem je pripomoglo, da so prireditve postale tradicionalne.

Leta 1991 so se Baragovi dnevi pridružili projektu celostnega razvoja podeželja (CRPOV), v okviru katerega je bila podrobneje obde-

lana Baragova domačija. Sprejet je bil program ureditve Baragovega kompleksa. Sem sodi ureditev muzeja v njegovi rojstni hiši, zunanja ureditev domačije in okolice. Tako nastaja obsežen, turistično obarvan projekt, ki je ob spominskih dnevih obogaten s številnimi prireditvami. Leta 1978 je bila organizirana okrogla miza o tem misijonarju, prireditve spremlja kulturni program, organizirane so razstave njegovih del (leta 1996 je imela naslov Baraga doma in po svetu), letos je bil 9. januarja v Trebnjem simpozij o njegovem delu. Njegovo delo je večkrat osvetlil mag. France Baraga, v nagovoru leta 1996 pa tudi že takratni minister za kulturo, dr. Janez Dular, ki je primerjal dve veliki osebnosti iz naše občine, Friderika Barago in nadškofa dr. Alojzija Šuštarja, ki je bil ob tej priložnosti imenovan za častnega občana občine Trebnje. Leta 1997 je bilo praznovanje Baragovega dne posebno slovesno, saj smo tega leta praznovali 200-letnico njegovega rojstva. Ob tej priložnosti je Pošta Slovenije izdala v seriji znamk Znameniti Slovenci Baragovo spominsko znamko; ob njem so na znamki upodobljeni njegov škofovski grb, indijski poglavar s šotoriščem in s kanadsko pokrajino v ozadju.

21. junija je bil organiziran tudi prvi pohod po Baragovi poti; udeležilo se ga je več kot 60 pohodnikov, ki so sklenili, da bo pohod tradicionalen. Pot oskrbujejo in upravljajo trebanjski skavti.

Prireditve ob 200-letnici Baragovega rojstva v Dobrniču je bila posebej slovesna; začela jo je s slavnostnim govorom pisateljica, profesorica Zora Tavčar, ki je v to suhokranjsko vasico prišla namesto obolelega moža, pisatelja Rebule, in je številnemu občinstvu posredovala njegove besede, polne jezikovne elegance.

Vse prireditve ob Baragovih spominskih dnevih so skrbno pripravljene, na njih sodelujejo oktet Lipa, Občinski pihalni orkester, Raglje, poseben pečat pa jim da gostoljubje in prijaznost ter trud domačinov Male in Knežje vasi. Z njimi ne obeležujemo le jubilejev, ampak so pričanja o zgodovini.

Na prav poseben način pa se je spominu tega velikega moža oddolžila naša občina, ki je tega leta izdala in založila faksimile Baragove knjižice Opominvanje iz leta 1826 v prepesnitvi Janka Modra.

Danes sta na Baragovini lepo urejeni dve sobi; prvo, rojstno, je Baragov odbor najel leta 1972, spominska pa je bila odprta leta 1993. Njuna lastnica in oskrbnica je sedanja lastnica, Martina Lah. Graščino vsako leto obiše več ljudi, največ junija, ko praznujemo Baragov spominski dan. Najbolj pogosti obiskovalci so romarji iz vseh krajev Slovenije, šolarji, skupine upokojencev, prihajajo tudi mladi iz vse Evrope. Prvi obiskovalec se je v spominsko knjigo vpisal 16. junija 1973. leta. Tega leta je Baragovo rojstno hišo obiskalo 346 obiskovalcev, leto kasneje 155, 1975. pa le 134. Potem se je število večalo za približno 200 na leto. Leta 1995 je bilo obiskovalcev 757, leta 1996 že 947, lani 1.146. Vpisi v knjigi obiskovalcev pričajo o navdušenju nad gostoljubnostjo domačinov in lepo pokrajino. Iz Kamnika so leta 1995 dekleta pripešala v Malo vas, obiskovalka Pangeršičeva iz Trziča je v knjigo obiskov zapisala takle vtis: "Leta 1947 sem prestopila prag učenosti v tem gradiču. Tri leta je bil tu moj šolski prostor. Četrto leto v šoli v Knežji vasi nam je učiteljica, gospa Zajčeva, že takrat znala povedati, kaj pomeni Baraga za Slovence in Američane. Danes smo premalo ponosni na Barago. Bog mu naj nakloni mesto, ki ga zasluži."

Profesorica Zora Tavčar je ob proslavi 200-letnice Baragovega rojstva v Mali vasi zapisala: "Čudovit dan, ko da ga je naredil Baraga sam: sonce nad žitnimi polji, rob gozda nad zelenico travnikov in prisrčni Dolenjci s petjem - sijajen oktet, ljubka dekleta, z ubrano pesmijo in elegantna napovedovalca. In novi, mladi nadškof, goreč v svojem nagovoru. Res prečudovita Baragova 200-letnica."

Baragovi spominski dnevi pa niso edino, kar Trebanjce spominja na pomembnega rojaka; leta 1972 je trebanjska občina poimenovala prostor med cerkvijo in župniščem Baragov trg. Severnoameriška mesta so že mnogo prej po tem škofu imenovala mesta, ulice, parke, šole in kulturne domove. Leta 1978 je bil pred župnijsko cerkvijo v Trebnjem postavljen Baragov spomenik. Ob tej slovesni priložnosti, ki se je je udeležilo okrog 7.000 ljudi in na kateri je pelo 350 pevcev cerkvenih zborov, je dr. Alojzij Šuštar, tedaj še prelat, dejal: "Spomenik ni le iz bron vilita postava, ampak živa beseda vsem, ki bodo obiskali ta kraj."

Kako naprej? Baragovi dnevi so postali tradicija, obogateni so z zgodovinskimi, znanstvenimi srečanji in prireditvami, dano jim je turistično obeležje, zaživela je Baragova spominska pot, Trebnje ima po njem imenovan trg, pred cerkvijo stoji njegov spomenik. Ime in delo Friderika Ireneja Barage naj bi nas povežalo s svetom in hkrati pripeljalo svet k nam. Baragova zapuščina je tista, ki se med vsemi ponudbami našega kraja izpostavlja najbolj celovito, zato moramo do nje pristopiti z vso odgovornostjo, vse elemente moramo povezati v celoto in tako oblikovati novo kulturno, turistično in tudi gospodarsko ponudbo. Morda nam bo uspelo ustanoviti kulturnozgodovinski center, ki bi raziskoval Baragovo življenje in delo in ga primerno predstavljalo. Upamo, da bomo v bližnji prihodnosti tak center uredili v trebanjskem gradu, katerega lastnik je bil v letih 1812 - 1824 misijonar Baraga. To bi lahko bilo pomembno izhodišče za prenovno revitalizacijo gradu; ta je nujna, saj je treba upoštevati, da je zadnjo kvalitetno in celovito prenovno gradu opravila v prvi polovici devetnajstega stoletja prav družina Baraga. Med zidovi prenovljenega gradu bi lahko oživela kulturna in turistična dejavnost in prav bi bilo, da bi bila ena od pomembnih programskih možnosti življenja tega centra povezana z osebnostjo in delom slovenskega misijonarja, ki se je rodil v Mali vasi in otroštvo preživel v Trebnjem.

Trebanjski grad

KAJ JE IMEL V MISLIH MATIJA MAJAR-ZILJSKI

Ocene novomeških in dolenskih razmer v revolucionarnem letu 1848 z obrobja slovenskega etničnega prostora

Matija Majar - Ziljski (Goriče v Ziljski dolini, 7. februar 1809 - Praga, 31. julij 1892), koroški duhovnik, sicer pa narodni buditelj, narodopisec in neumoren jezikoslovec, bolj fantast kot znanstvenik, sodi med najbolj simpatične ljudi v slovenski politiki 19. stoletja.¹ Poleg vzgoje v domači hiši, kjer so imeli Japljevo Sv. pismo, profesorja Matije Ahaclja v celovškem liceju, je na njegovo narodno zavest najbolj vplival Anton Martin Slomšek, ki je bil njegov spiritual v celovškem semenišču. Ta ga je oblikoval tudi v svojega stalnega literarnega sodelavca. Kljub temu da sta si bila po značajih in položajih v cerkveni hierarhiji silno različna, ga je kasnejši škof izredno cenil. Povezovala ju je izredna ljubezen do slovenskega naroda, za katero sta oba gorela in izgorela. Ob študiju obeh osebnosti pride človek celo na nekoliko "noro" misel, da je bil Majar Slomšku še posebno simpatičen zato, ker si je prvi kot kaplan lahko privoščil dejanja, o katerih je drugi kot škof lahko le sanjal.²

Matija Majar - Ziljski se je v vseslovenskem prostoru uveljavil v "pomladi narodov" 1848. leta. Skoraj vsako strokovno ali znanstveno delo, ki obravnava ta čas, začinja svojo pripoved z njegovim znamenitim člankom v Bleiweisovih Novicah Slava bogu v višavah in na zemlji mir ljudem dobrega serca³. Napisal ga je verjetno že 17. marca, neposredno pod vtisom marčnih dogodkov na Dunaju in njihovega odmeva v Celovcu in na Koroškem. V njem je v bistvu zapisal že vse tisto, kar je potem vseboval sredi naslednjega meseca dokončno oblikovan slovanski narodni program. Naj navedemo le poglavitni misli: "... mi Slovenci pa tudi tverdo, z vso močjo od vsih terjamo, da nas puste doma po našim živeti: Slovence po slovensko.".... "Kaj pa mi želimo?... Več stvari; - nej imenitnejši pak je: da bode nam slobodno, da moremo v Slovenii kadar koli hočemo in kakor hočemo po malim v šole in v kanlije vpeljati naš slovenski jezik, de nas ne sme noben narod siliti, ptuj jezik nam nametovati." Zgoden nastanek tega članka nam med drugim tudi pove, da je bil slovenski narodni program gotovo vsaj v grobih potezah oblikovan že pred marčno revolucijo 1848 in da je ta dala možnost, da so ga javno razgrnili.

Seveda Matija Majar-Ziljski, ki je od cesarja oziroma države pravice Slovencev terjal, ne pa prosil, zato je okoli 14 dni kasneje izdal lepak Kaj Slovenci terjamo?, ni ostal pri tem. Njegov stanovski kolega, "mestni in velike fare kaplan" Davorin Trstenjak s Ptuja je takole poročal in razmišljal o njegovem delu. "Gosp. Matija Majer, vredni naš domorodec v Celovcu, so v naše kraje poslali nekoliko takošnih resnično potrebnih ne prenapetih prošinj, de bi jih podpirali s podpisi, pa koliko več bi imele važnosti, de bi se natiskane razpošiljale med narod, in načelu imele imenovani odbor (komite)." ⁴ Kot vidimo, je sestavil peticijo in jo v rokopisu poslal med ljudi, da bi jo podpisovali. Zaradi nje, mnogim je bila preradikalna in prezgodnja - tudi Slomšku - so ga tožili pri celovškem škofu. Med tožniki je bil tudi Slo-

¹ Glej Slovenski biografski leksikon II, str. 13 - 19. Glej tudi ustrezno geslo v Enciklopediji Slovenije, zlasti pa knjigo Iskre V. Čurkine, Matija Majar-Ziljski. Ljubljana 1974.

² Matija Majar-Ziljski. Herausgeber Andreas Moritsch. Celovec 1995.

³ Novice, 29. marca 1848.

⁴ Bratje Slovenci po Krajnski, Koroški in Štajarski deželi! Novice 19. 4. 1848. Članek je napisal 12. 4.

venec! Kot je znano, ga je škof Adalbert Jožef Lidmanský, sicer Čeh, ki pa razmeram ni bil povsem dorasel, po predhodnem opominu iz Celovca v začetku maja prestavil v Žabnice, kamor sodijo tudi sv. Višarje. V tem, za Majarja nedvomno bolečem dejanju, mnogi spregledujejo, da je bil vendar prestavljen v slovensko župnijo in nato na sam rob slovenskega etničnega ozemlja!

Matija Majar-Ziljski je sestavil prvo slovensko peticijo, ki je vsebovala slovenske narodne zahteve, in jo poslal v podpisovanje. Njena vsebina v podrobnostih dolgo ni bila znana. Vsi raziskovalci so se sklicevali na poročilo o njej objavljeno v Zagrebu v Gajevih Novinah 11. aprila, ki pa je bilo napisano v Celovcu 4. aprila. Članek so dolgo časa pripisovali Majarju, sedaj pa se domneva, da ga je napisal nek bogoslovec iz tamkajšnjega Majarjevega kroga. Vsebino peticije in njeno integralno vsebino je pred leti dokončno razkril Vasilij Melik.⁵

⁵ Majarjeva peticija za zedinjeno Slovenijo 1848. Časopis za zgodovino in narodopisje, nova vrsta 15, 1979; str. 286-294.

Ne glede na neposredno avtorstvo članka v Gajevih Novinah je nedvomno, da je napisan v neposrednem stiku z Matijo Majarjem, ki je bogoslovcem tudi razlagal razmere na Slovenskem. V tem poročilu je za nas, Novomeščane, in verjetno tudi za velik del Dolenjcev nadvse pomemben stavek, ki nam daje misliti: "*Celovec nemože se medju slovenske varoši računat, premda seoski puk slovenski divani. U Ljubljani, Novom mestu, Celju jest bolje.*" Vprašanje, ki se nam zastavlja, je, na podlagi česa so Matija Majar in njegov celovski krog lahko zapisali tako sodbo o Novem mestu že 4. aprila(!) 1848. leta?

Če stavek natančno preberemo in ga razmislimo v kontekstu celoga članka, vidimo, da nam o Novem mestu sporoča dvojje: govori o stanju, ki je za Slovence ugodno, hkrati pa izraža tudi pričakovanje, da bodo njegovi prebivalci ustrezno reagirali na nove politične razmere. Odprto ostaja vprašanje, ali ga smemo razumeti zgolj dobesedno ali pa ga brati širše, da je sicer na Dolenjskem ugodneje. Na podlagi česa sta lahko nastali obe sodbi? Ker nam niso znane kakšne osebne ali vsaj pismene zveze Majarjevega kroga z Novim mestom, se moramo lotiti nevarnega ugibanja, ki pa mora izhajati iz pozitivnih dejstev. Ob tem se zavedamo nevarnosti, da kakšna naknadna najdba ustreznih zgodovinskih virov, lahko podprejo ali popolnoma podrejo naša sklepanja.

Novo mesto kljub majhnosti ni bilo nepomembno mesto na Slovenskem. Ne glede na vse ostalo, je imelo tudi znamenito gimnazijo, ki je privabljal dijake od blizu in daleč. Matija Majar je nedvomno vedel zanjo. Tudi njegovemu krogu ni bila neznana, saj je kar nekaj Dolenjcev zaradi pomanjkanja duhovnikov na Koroškem iskalo tam svoje boljše možnosti.⁶ Gotovo je vedel tudi za novomeški kapitelj, kjer je kot kanonik služboval zanimiv in le redkim današnjim Novomeščanom znani mož. Bil je to Italijan Franc Veriti (1771 - 1849), nabožni pisatelj, ki je v času svojega življenja, ki ga je sklenil v Novem mestu, zelo slovel. Ne le da se je naučil slovensko, ampak je po mnenju Matije Čopa "*z vztrajno vneto in prizadevnim študijem jezika postal rodoviten kranjski pisatelj*".⁷ Do leta 1845 je natisnil 9 knjig, skoraj toliko pa mu jih je ostalo še v rokopisu. Liberalno nastrojen časopis Slovenija mu je v zadnji številki leta 1848 odmerila skoraj pol strani velikega formata, nenazadnje tudi zato, ker so ga dajali za zgled, kako se lahko tujec nauči "*čedno slovensko govoriti in pisati*".⁸ Iz Novic je Matija Majar - Ziljski lahko zvedel tudi za znamenito uprizoritev Linhartovega Matička. 29. marca je isti časopis objavil tudi vest, da so v

⁶ Personal- Stand des Bisthum Gurken Kirchen- Sprengels im Jahre 1848 navaja med drugimi Kranjci - duhovniki nekega Račkega iz Kostela, Svetina iz Trebnjega, nenazadnje pa priimek stolnega kanonika, sicer Ljubljančana Antona Zupančiča, tudi spominja na naše kraje.

⁷ Slovenski biografski leksikon IV, str. 410-411.

⁸ L. Pintar, Franc Veriti, rojen Lah in verli slovenski pisatelj. Slovenija, 29. 12. 1884.

Novem mestu že ustanovili narodno gardo. Povsem pa ne gre prezreti tudi možnosti, da je tudi kdo od celovških ali okoliških uradnikov imel stike z Novim mestom in bi bil Majar posredno obveščen o razmerah, ki vladajo na Dolenjskem. Ta možnost sploh ni tako malo verjetna, če upoštevamo, da so za poslanca v Frankfurtski parlament v Novem mestu 5. maja volili Antona Laschana, ki je tedaj služboval v Beljaku.

Dogajanje v letu 1848 v Novem mestu kot tudi v širšem slovenskem prostoru Matije Majerja ni moglo razočarati. Predaleč bi nas zaneslo, če bi obravnavali vse podrobnosti, zato bom le opozoril na pomembnejša dejstva.

Matija Majar je revolucijo 1848. leta dojemal zelo kompleksno in v njej ni iskal le nekih sebičnih slovenskih narodnih koristi. Vesel je bil obljubljenih ustave in demokracije, ki sta obetali skozi parlamentarizem. Zavedal se je, da je fevdalizma konec. Bil je pristaš svobodne občine, za Cerkev, ki ne bo podrejena državi, ampak bo bolj živela s cerkvenim občestvom. Zahteval je odgovornost državnega uradništva, preglednost javnih financ, javno sodstvo... *“Taki zakoni (postave) se bojo ustanovili in naredili, kakor do zdaj slišimo. Taki zakoni se bodo tudi nam dobro prilegli, in nam se ni potreba za nje toliko poganjati, ker blizo vsi avstrijski narodi ravno to iščejo. Kaj pa mi Slovenci bodemo želeli za nas posebej?”* V že omenjenem lepaku, kaj Slovenci terjamo, je takole predstavil slovenske narodne zahteve: *“1. Da se vsi Slovenci, kakor naj bližnji brati, zjedini v jeden narod, in da bi imeli vkup jeden slovenski zbor. 2. slovenski jezik mora imeti v slovenskih krajih popolnoma to pravico, katero ima nemški v nemških, italijanski v italijanskih...3. mora nam biti svobodno (frei) upeljati slovensščino v vse pisarnice in šole višje in nižje v Slovenii ako hočemo, kadar hočemo in kakor hočemo. 4. vsaki uradnik (Beamter) v slovenskih krajih, kateri se za naprej bode postavil v službo, mora popolnoma slovensko znati. 5. v vsakim gimnaziji v Slovenii se mora za slovensščino stolica (cathedra) ustanoviti in po konkurzu učitelj postaviti, kateri tudi ostala slav. narečja razume;...6. pri nemškem zvezu (Deutschen Bund) nočemo biti, naj je kakor hoče.”*

Narodne razmere v Novem mestu in na Dolenjskem niso bile tako neugodne za Slovence in se niso čutili tako ogrožene kot slovenski Korošci ali Štajerci, tudi ljubezen do Hrvatov ali boljše ilirska zavest tu ni imela velike podpore, v celem pa Majerjeve točke predstavljajo vključno z njegovim uvodom tisto, za kar so se zavzemali v novomeški narodni straži in v časopisu Sloveniens Blatt. Ob tem naj nam bo dovoljeno ponovno pojasniti dve stvari. Spore novomeške narodne straže z novomeško meščansko gardo še danes mnogi razumejo kot spor med tukajšnjimi Slovenci in Nemci. To mišljenje je popolnoma napačno. Narodna straža ali narodna garda ali Nationalgarde po nemško nima nikakršne zveze z besedo narod, kot jo razumemo Slovenci. Narodne straže so vseavstrijski ali boljše evropski pojav in pomenijo oborožene državljane za zaščito revolucije in razmer, ki jih ta potrebuje za svoj razvoj. V veliki večini so bile liberalno nastrojene in niso bile toliko narodne kot državljanske. So otrok revolucije in ena prvih zahtev konzervativcev po njenem zatrtju je bila razpustitev narodnih straž. Podobni prepiri med narodno gardo in meščansko gardo kot v Novem mestu so bili na primer tudi v Gradcu. To spoznanje je enkrat za vselej treba sprejeti, da ne bomo sami sebe zavajali.

V vsebinskem pogledu stoji prvi novomeški in dolenjski časopis

nedvomno na Majarjevih stališčih. V nekaterih podrobnostih je celo še bolj liberalen, manj obremenjen z nemško-slovenskimi odnosi. Nekaj kar Matija Majar-Ziljski gotovo ne bi nikoli sprejel, pa je dejstvo, da je izhajal v nemškem jeziku. Pri nekaterih dosedanjih raziskovalcih novomeške preteklosti je v tem dejstvu čutili malo nelagodnosti, ki se izraža v iskanju pojasnil in zlasti opravičil, ki pa so nepotrebna. Da je časopis izhajal v nemškem jeziku, je samo en vzrok: premajhno znanje slovenskega jezika. Tega je bil kriv takratni šolski sistem. Zakaj pa je Majar bolje obladoval materinščino kot urednik Sloveniens Blatta Franc Polak? Duhovniki s prižnic in pri verskem pouku, torej v javnosti, niso mogli govoriti v krajevnih dialektih. Njihova služba je zahtevala znanje in rabo jezika, ki je bila na določeni kulturni ravni in razumljiva širšim geografskim območjem. Prav pri standardizaciji slovenskega jezika so imeli duhovniki izjemne zasluge, zato so jih usposabljali v semeniščih. Matija Majer je imel izvrstnega učitelja v Antonu Martinu Slomšku. Franc Polak je seveda znal slovensko in tako govoril tudi s strankami, ki so prišle k njemu v urad. Uradniki, tudi najvišji, so pri kandidaturi za službo morali, vsaj formalno, znati jezik okolja, v katerem so službovali. Kakšen pa je ta jezik dejansko bil, pa lahko razberemo iz njihovih slovenskih pisarij. Toda v individualnem pogovoru človek ne stoji pred enakimi zahtevami, kot če javno nastopa. Uradniška terminologija je bila mešanica slovenščine in slovenizirane strokovne mešanice. Stanje si najlažje razložimo, če spomnimo, kako so nam nekdanji jugoslovanski oficirji slovenskega rodu razlagali strokovne zadeve v nekakšni "jugoslovanščini", saj slovenskih strokovnih izrazov niso znali, ker se jih niso mogli kje naučiti, saj so se za svoj poklic izobrazili v srbohrvaščini.

Če lahko ugotovljamo določeno idejno sorodnost med Matijo Majarjem-Ziljskim in novomeškim krogom pristašev revolucije, pa ne smemo spregledati tudi razlik. Ne v Novem mestu ne v širšem dolenskem prostoru se v vseslovenskih okvirih ni nihče tako uveljavil, kot znameniti Korošec. Že zapleti z naslovom časopisa, ki naj bi imel po prvotnih načrtih enako ime kor prvi slovenski politični časopis Slovenija, nam kažejo, da so bile zveze z večjimi centri takratne slovenske politike slabi. Enajst ohranjenih peticij za Združeno Slovenijo nam kaže na boljše zveze z Dunajem kot Ljubljano. Ko se je dunajski študent prava Jožef Jerman, bivši novomeški gimnazijec, doma iz okolice Škocjana, sredi maja 1848 javil pri novomeškem okrožnem glavarju Antonu von Laufensteinu in mu v izredno samozavestnem nastopu povedal, da bo zbiral podpise za Združeno Slovenijo in mu celo dal lepak dunajske Slovenije Kaj bomo Slovenci cesarja prosili⁹, ni našel stika z novomeškim krogom, ki se je pripravljal, da bo začel izdajati prvi dolenski časopis. Enako lahko zapišemo za Ludevita Perono, tudi dunajskega študenta prava, sicer pa Novomeščana, ki je zbral le dva podpisa. Prav dejstvo, da je praktično nemogoče, da bi v Novem mestu podpisala le on in nek uradnik, imamo za poglobitveni dokaz, da se je moral tisti del peticij za Združeno Slovenijo, ki so jih razpošiljali iz Ljubljane in jih je bilo treba preko nje tja tudi poslati, nekje izgubil.

Ob koncu oktobra, ko sta maršal Windischgraetz in ban Jelačić obračunala z dunajskimi radikali, ki za kulturne in politične potrebe slovanskih in slovenskih sodržavljancev niso imeli nikakršnega posluha, so v Novem mestu postali radikalnejši in se začeli povezovati s tistimi, ki so se ob volitvah v Frankfurtski parlament razšli. Zaostritev

⁹ Anton von Laufenstein ga je dal prevesti in poslal v Ljubljano. Danes se nahaja v arhivu deželnega predsedstva v Arhivu Slovenije.

¹⁰ Vloga s statutom je v Arhivu Slovenije, Tajni predsedstveni spisi 1849, 135/P

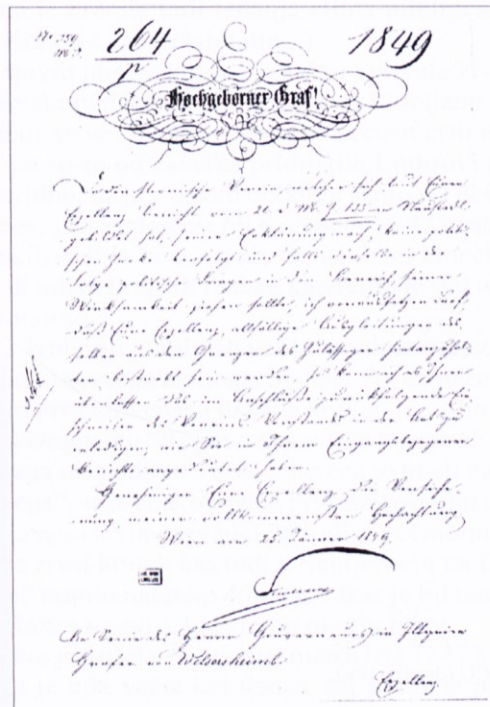
¹¹ To lahko pomeni v takratnem izrazoslovju tudi Združeno Slovenijo!

¹² Podrobneje o tu obravnavanih vprašanjih glej Stane Granda, Dolenjska v revolucionarnem letu 1848/49. Novo mesto 1995.

političnih pogledov na notranjeavstrijske razmere je razvidna iz pisanja Sloveniens Blatt. 4. decembra ustanovljeno Slovensko društvo je v nekem smislu že priprava na porevolucionarne razmere, čeprav so bile te formalno vpeljane šele v začetku marca 1849 z izdajo oktroirane ustave. Ob zadregi, v kateri so se znašli izdajatelji in pisci prvega novomeškega časopisa, lahko razumemo, da je bil njegov namen "omika in poudigla slovenskiga jezika na enako stopnjo veljavnosti, na kateri se drugi živi jeziki znajdejo". Razen iz njegovega naslova njegovih političnih stališč sploh ne moremo razbrati. V prijavi, pisani 13. januarja 1849¹⁰ deželnemu predsedstvu v Ljubljani, so celo zapisali, da ne bodo v njegovem delu dopuščali nobenih političnih tendenc in zagovarjanja posebnih interesov.¹¹ Revolucija je naglo ugašala.¹²

Matija Majar-Ziljski se v svoji oceni novomeških in dolenjskih razmer - ne bodimo lažno skromni - ni motil. Dolenjska in njena prestolnica sta se znali izredno intenzivno in originalno, po lastni presoji in z lastno močjo, vključiti v najnaprednejša slovenska dogajanja. Naj bo komu prav ali ne, leto 1848 in slovenska osamosvojitve sta najpomembnejša naša zgodovinska dogodka po izdaji prve slovenske knjige. Precejšnjo moč je Novo mesto pokazalo ob proslavi svoje 500-letnice, zlasti pa ob sklepu zidave Narodnega doma. Popolnoma je odpevalo v taborskem gibanju v letih 1868-1871, ko je Dolenjska edina slovenska večja regija, ki ni zmogla organizirati tabora. Kaj se je zgodilo z Novomeščani in Dolenjci? Ne gospodarski in tehnični razvoj ne dobre letine ne vplivajo tako odločilno na kulturne in politične razmere, kot smo donedavna mislili. Potrebne so izjemne osebnosti in leta 1848 smo jih v Novem mestu imeli, saj je zanje slutil ali verjetneje vedel tudi Matija Majar-Ziljski na severnem robu slovenskega etničnega ozemlja.

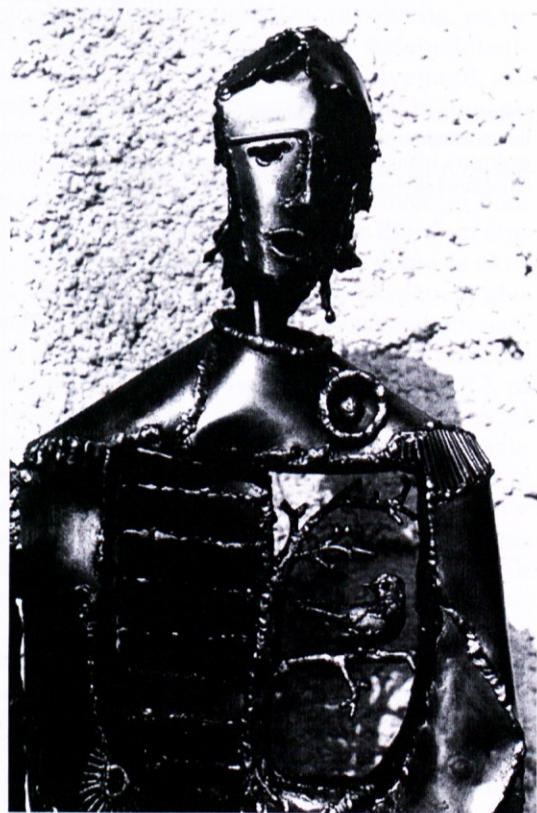
Notranje ministrstvo na Dunaju jemlje na znanje ustanovitev Slovenskega društva v Novem mestu in prepušča odločitev Ljubljani

Rudi Stopar

PRAZNOST (detajl), 1984, žgano
železo

S SEVNICO V SRCU (detajl), 1992,
žgano železo

Ob 450-letnici bivanja Primoža Trubarja v Šentjerneju

Bilo je 28. aprila 1564. V Ljubljano je prišel novi nadvojvoda Karel, da bi se mu kranjski deželni stanovi priklonili ter ga s tem priznali za svojega vladarja. Obred je vključeval tudi bogoslužje v stolnici. Nadvojvodo pa je v Ljubljani čakalo nepričakovano presenečenje. Namesto da bi šli predstavniki deželnih stanov v stolnico, so zavili v bližnjo špitalsko cerkev k Trubarjevi pridigi. Po končanem bogoslužju pa so nadvojvodo spet počakali pred stolnico. Drugo presenečenje je bila prisega sama, saj so prisegli po novem, protestantskem obrazcu, ki se je glasil: "Tako mi Bog pomagaj in njegov sveti Evangelij!" Po vsem tem se je nadvojvoda Karel v resnici zavedal, kako zelo je protestantizem razširjen tudi v njegovih deželah.

Evropa je bila v tistem času v hudi ekonomski, politični, duhovni in moralni krizi. Pred njenimi vrati so bili Turki in islam. Kaj storiti? Vso razklanost, mračnjaštvo duha in razuma, vraževerje, fanatizem in verske zlorabe so lahko razgalile in rešile le nove in napredne humanistične ideje, ki jih je poleg Erazma Rotterdamskega na verskem področju začel avguštinec dr. Martin Luther. Tudi slovenske dežele niso bile izvzete od teh vplivov. Leta 1525 je ljubljanski škof Krištof Rauber poročal cesarju na deželni zbor v Augsburgu: "Dežela je postala velika norišnica...!" V svojem poročilu omenja duhovnike in kaplane, ki berejo "luteranske maše". Zapisal je tudi, da se pristaši novega nauka zbirajo okrog deželnega pisarja Matija Klombnerja. Tudi ljubljanski kanonik Pavel Gottscheer je pisal svojemu škofu v Gradec: "Naša Cerkev ima vsak dan manj duhovnikov in vernikov..." Iz poročila papeškega vizitatorja pa zvemo, da je bila Ljubljana skorajda v celoti protestantska. Prav tako je bilo v drugih krajih dežele. Po stopinjah protestantizma je krenila tudi tedanja elitna inteligenca (Sebastijan Krelj, Adam Bohorič, Jurij Dalmatin...).

Na širitev novih idej so gotovo ugodno vplivale živahne trgovske zveze med nemškimi deželami in Trstom ter Ljubljano. Zaradi turških obleganj Dunaja so se slovenski študenti preusmerili na nemški univerze, vse te pa so se od začetka pridružile Luthrovi reformaciji. Iz zapisov je razvidno, da je v tistem obdobju samo v Tübingenu študiralo 113 Kranjcev, 115 Štajercev, 69 Korošcev in 4 Goričani, večinoma sinovi plemiških rodbin in nekaj meščanskih ter kmečkih sinov. Med njimi je bil tudi mladi Primož Trubar, kateremu je stal ob strani tržaški škof Pietro Bonomo.

O Primožu Trubarju je bilo že veliko napisanega, zato nimam namena opisovati njegovega življenja in dela. To, da je že leta 1550 izšla v Rothenburgu prva slovenska tiskana knjiga, je večini znano. Takrat je Trubar pisal Ungradu: "Rojstvo slovenske knjige ali odkar svet stoji, se še kaj takega ni zgodilo!" Jezik, katerega so imeli mnogi za "grobe-ga in barbarskega", se je enakovredno pridružil ostalim evropskim jezikom. Trubar je napisal in prevedel 26 knjig, večinoma v izgnanstvu. V domovini je živel kratek čas tudi v Šentjerneju na Dolenskem. In ker je leta 1997 minilo natanko 450 let, odkar je bil tam, je prav, da to obletnico obeležim v reviji, ki je temu okolju blizu.

Primož Trubar je prišel v Šentjernejo marca leta 1547 kot vikar župnije sv. Jerneja. Ta je bila večja kot danes, saj je imela poleg župnijske

cerkve še 20 podružnic in je vse od leta 1462 spadala pod ljubljansko škofijo. Gospodarsko trdnost velike šentjernejske župnije so v drugi polovici 15. stoletja močno narušila številna turška ropanja. Leta 1472 sta bili celo požgani župnijska cerkev in župnišče. Primož Trubar, ki je veljal za izvrstnega gospodarja, se je ob prihodu zagnano lotil ponovne oživitve župnijskega gospodarstva. Popravil je župnišče, postavil mlin (bil je mlinarjev sin), spodbujal obdelovanje polj in vinogradov.

Septembra leta 1547 pa se je nepričakovano, ves upehan od dolge ječe, v Šentjerneju pojavil ljubljanski trgovec Luka Cvekelj in Trubarju izročil pismo Klombnerja in Seyerleta. V Ljubljani, ki je bila povečini protestantska, se je namreč zgodil preobrat. Cesar Karel je v bitki pri Muhlbergu (1547) premagal nekatere nemške protestantske kneze, turški sultan Sulejman pa je sklenil s habsburškim kraljem Ferdinandom I. mir. Ta je postal politično močan, zato je zapovedal, naj tudi v njegovih dednih deželah ostreje ukrepajo zoper protestante. Pri tem vsekakor ni pozabil na Ljubljano. Na seznamu prvih izobčenih so bili kanoniki: Primož Trubar, Pavel Wiener in Jurij Dragolič, generalni vikar Mertlic in vikar ljubljanske stolnice Gašper Rokavec.

Sredi septembra leta 1547 je prinesel kraljev ukaz v Ljubljano škof Tekstor, ki je bil zadolžen tudi za aretacijo. Ker sta bila Matija Klombner in Seyerle uradnika deželnih stanov, sta tudi izvedela za vsebino skrivnega pretečega ukaza. V Šentjerneju sta takoj poslala slovesno pismo za Trubarja, da bi prehitela škofove odposlance. S tem sta mu zagotovo rešila življenje, kajti položaj je bil zelo resen. Poudariti moram, da takrat Trubar še ni napisal prve slovenske knjige, in lahko si predstavljamo, česa bi bili z njegovo prezgodnjo smrtjo prikrajšani.

Tako je Trubar leta 1547 pobegnil iz Šentjerneja. Kam in kako, ni znano. Predvidevanj je več. Morda se je zatekel na gradova Turjak ali Žužemberk, morda v Krško ali celo v Kranjsko kaplano Sitarju, saj si je kasneje izbral njegovo sestro Barbaro za ženo. Josip Gruden piše, da je ubežal na Hrvaško in preko Reke v Trst, kjer mu je bil naklonjen tudi novi škof Frančišek Jožefič, saj je bil njegov zaščitnik Bonomo že mrtev. Zagotovo vemo le to, da se je Trubar že marca leta 1548 zatekel k Luthrovemu prijatelju Vidu Dietrichu na Nemško in tako postal prvi slovenski politični, kulturni in verski emigrant.

Trubarju so sodili kar v njegovi odsotnosti. Bil je izobčen iz Cerkve, odvzeli pa so mu tudi ljubljanski kanonikat, šentjernejski vikariat in beneficij pri cerkvi sv. Maksimilijana v Celju. Po škofovem ukazu so vdrli v njegovo hišo v Ljubljani in mu zaplenili vse imetje z dragocenimi knjigami vred. Pozneje je Trubar povedal, da so bile samo njegove knjige vredne okoli 400 goldinarjev, za kar si lahko takrat kupil večjo hišo v Ljubljani. Ostali privrženci protestantizma so bili po ukazu škofa Tekstorja zaprti na ljubljanskem gradu, v času protireformacije pa preganani, izobčeni, nekateri celo usmrčeni, drugi prekrščeni, njihovo imetje pa zažgano. Najbolj radikalni pristaši levega krila reformacije, anabaptisti, so bili poslani kot veslači na galeje v Trst ali pa utopljeni v vodi.

Čeprav je Primož Trubar preživel v Šentjerneju le nekaj mesecev, je za novo luteransko vero pridobil večino, tako da se je kraja oprijel vzdevek "luteranska vas". Protestantizmu je bilo zelo naklonjeno tudi plemstvo, o čemer nam dajejo natančno sliko vizitacije škofa Pavla Bizancija iz leta 1581. Zanj so se ogreli na gradu Vrhovo, Prežek in Gracarjev turn, na katerem je bil rojen Janž (Janez) Tulščak, protes-

tantski pisatelj in pridigar. Pridružil se je Trubarjevemu nauku in že leta 1559 deloval kot pridigar nove vere, med drugim tudi v Metliki in Ljubljani. Po Trubarjevem odhodu v tujino pa je postal poleg Juričiča vodilni deželni pridigar.

Protestantizem je zašel celo za samostanske zidove kartuzije Pletterje in cistercijanskega samostana pri Kostanjevici. Ker novo duhovno gibanje ni bilo naklonjeno meniškemu življenju, se je v kartuziji Pletterje zmanjšalo število redovnikov. Zaradi tega je trpelo tudi samostansko gospodarstvo. Redovni komisar Franc Quintan je samostansko posest dal za šest let v najem protestantu Karlu Jurišiču. Da bi pomagal zatreti protestantizem na Šentjernejskem polju, pa je papež Klemen VIII. celo leta 1595 izročil pletersko kartuzijo mlademu in zagnanemu jezuitskemu redu. Ta jo je obdržal do jožefinskih reform v drugi polovici 18. stoletja, ko je bil samostan razpuščen.

Luteranski nazori so prodrli tudi v kostanjeviško cisterco. Njenemu opatu Lenartu Hofsteterju (1563-1580) so celo očitali, da se ne drži katoliških obredov in da je oddal samostanske župnije luteranskim pridigarjem. Reinski opat Jurij je kostanjeviškemu opatu Lenartu leta 1579 ukazal, naj pride 31. oktobra v Rein na zagovor, kakor je to določil deželni knez. Ker si je reinski opat pred Lenartovim prihodom k njemu želel ustvariti jasnejšo podobo o razmerah v kostanjeviškem samostanu, je pisal pleterskemu priorju Janezu Ecksteinu in ga zaprosil, naj mu napiše, kaj se v resnici dogaja v bližnjem kostanjeviškem samostanu. Pleterski prior je reinskemu opatu odpisal, da je malo časa v kartuziji in da ni več "kranjskega ali slovenskega jezika", da pa je zvedel, da kostanjeviški opat res ne mašuje, kar pa da še ni znak, da je postal luteran (sectisch), ker mašujejo njegovi konventuali. Kaj se je v resnici dogajalo, lahko le predvidevamo.

Spomin na Trubarjevo bivanje v Šentjerneju in na njegov beg od tam v širni svet je zabeležen v slovenskem leposlovju. Literarno ga je leta 1905 predstavil Anton Aškerc v dolgi VII. zgodovinski epski pesnitvi Primož Trubar, ki jo je posvetil bližajočemu se spominu štiristoletnice Trubarjevega rojstva (1508). Navajam nekaj pomembnih odlomkov iz omenjene epske pesnitve:

Poletna noč pokriva Šentjernej.

Pod plaščem njenim črnim že počiva vsa luteranska vas...

...

"Kdo si, popotnik pozni?"

"Odpri, Primož!"

Prijatelj tvoj sem - Jurij Juričič,

a ne razbojnik kak od turške meje!

Prijahal sem naravnost iz Ljubljane.

Konjič me nesel sem je ko vihar...

Mudi se, Trubar! Hitro, hitro! Beži!"

...

"Udarila li strela je peklenska

v nas protestante iznenada, ka-li?"

...

"Na kratko ti povem: izobčen si

iz Cerkve! Ves kapitelj je zaprt!

Čuj, v ječi že vzdihuje doktor Mertlic..."

VIRI:

Jože Javoršek: Primož Trubar. Znameniti Slovenci. Partizanska knjiga, Ljubljana 1977.

Jožko Humar: Primož Trubar - rodoljub ilirski. Lipa, Koper 1980.

Dr. Josip Gruden: Zgodovina slovenskega naroda. I. del. Mohorjeva družba (reprint iz l. 1910-1916), Celje 1992.

Anton Aškerc: Zbrano delo. III. knjiga. DZS, Ljubljana 1985, str. 129-133.

Marija Boršnik: Anton Aškerc. Znameniti Slovenci. Partizanska knjiga, Ljubljana 1981.

Velika ilustrirana enciklopedija. Zgodovina 1. Mladinska knjiga, Ljubljana 1983, str. 196-197.

Svetovna zgodovina. Cankarjeva založba, Ljubljana 1981, str. 371-394.

Slovstveni in kulturnozgodovinski vodnik po Sloveniji IV. Dolenjska in Bela Krajina. Zavod republike Slovenije za šolstvo, Ljubljana 1996, str. 219 in 264.

Jože Mlinarič: Kartuzija Pleterje 1403-1595. Pleterje 1982.

Kres, leposloven in znanstveni list. V. letnik, številka 11. Celovec 1885, str. 568-572 (Skusi Jansha Tulszhaka).

Jože Mlinarič: Kostanjeviška opatija 1234-1786. Kostanjevica 1987.

Posnetek obcestne fasade nekdanje Radkovičeve hiše; risal: B. Zaletelj (iz arhiva Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto)

KULTURA
Rast 2 / 1998

...
"O, hvala ti za tako skrb, prijatelj!...
Pa kaj, da škof Urbanus baš sedaj
napadel luterance je slovenske?!"

...
"I, dragi Primož! Jezuitska kaša!
Izkuhali so jo na Dunaju
v cesarski kuhinji Ferdinandovi..."

...
Zgodovinsko dejstvo je pesnik, arhivar ljubljanskega mestnega arhiva, črpal iz Dimitzove Zgodovine Kranjske ter iz razprav Davorina Valenčaka in predvsem Theodorja Elzeja. Toda ker nobeden ne navaja imena sla, ki je prišel v Šentjernej opozorit Trubarja pred bližajočo se nesrečo, je Aškerc sam določil, da je bil to Juričič. Podatek, da Juričiča za časa Trubarjevega bivanja v Šentjerneju še ni bilo v Ljubljani in da je bil sel Trubarjev sorodnik, ljubljanski trgovec Luka Cvekelj, sta objavila šele France Kidrič in Mirko Rupel, zato pesniku ni mogel biti poznan. Aškerčeva pesnitev, objavljena takoj po novem letu 1905, je v javnosti naletela na ostre polemike. Dolgotrajno polemiko z dr. Josipom Tomiškom pa je Aškerc zaključil z bojevito izjavo: "Ne! Ne bomo dopuščali, da bi se še dandanes razširjala pristranska mnenja o naši reformaciji. Energično bomo zavračali trditve nevednežev in literarnih bojazljivcev, če nam bodo pačili zgodovino 16. stoletja. Ena najvažnejših nalog nas slovenskih pisateljev je, da odstranimo s Trubarja debele plasti smeti, ki so jih bili nakidali na podobe naših duševnih velikanov protireformatorji. Slovenci morajo izvedeti, kdo so pravi prepoveditelji njihovega duševnega življenja. Naša mladina mora izvedeti, da imamo tudi mi v preteklosti velike, genialne može, med katerimi je po izpričbi objektivne zgodovine 'heretik' 16. stoletja - heroj Primož Trubar!" (Anton Aškerc, Zbrano delo, III. knjiga, DZS, Ljubljana 1985, str. 354).

S tem je Aškerc skušal rehabilitirati predolgo zamolčan pomen reformacijskega gibanja in Primoža Trubarja samega. Naj omenim, da jih je bilo na Raščici, kjer je bil rojen, stoletja sram, da je Trubar prikukal na svet ravno med njimi. Jože Javoršek pravi, da so zaznamovali vas kot kužno, Trubarju pa so dali vzdevek "Luther" ali "Jurij Kobila". Šele dr. Ivan Prijatelj, dr. France Kidrič in dr. Mirko Rupel so Trubarja ovrednotili kot prvega moža slovenske zgodovine. Dolenjci bi morali biti ponosni, da je sredi nas živel mož, ki je postavil temelje slovenske nacionalne in kulturne identitete ter že takrat s svojimi naprednimi idejami postavil temelje slovenske državnosti. Samo ugibamo lahko, koliko naprednejši, uspešnejši in pred časom bi bili, če bi imel protestantizem tudi na naših tleh večje zgodovinske možnosti.

Kot zanimivost naj še omenim, da je v Šentjerneju spomin na "njihovega" Primoža Trubarja živel vse do tega stoletja. Večan je bil na nekdanjo Radkovičev hišo (Šentjernej, h. št. 78). Starejši Šentjernejčani so vedeli povedati, da je v njej živel Primož Trubar. Mogoče so jo povezali z njim zaradi njene starosti, saj so bili prepričani, da je najstarejša v Šentjerneju. Lesena in s slamo krita stavba je stala v nizu hiš v smeri proti Šmarju. Zaradi njenega slabega stanja je bila odstranjena leta 1985. Z njo pa je v Šentjerneju tonil v pozabo tudi spomin na Primoža Trubarja.

NAŠ DOLG DO IZNAJDBE BOGOV

Gorenji Globodol; antični spomenik s portretom moškega in napisom

Kdo ve, zakaj so kovinske arheološke najdbe vselej nekaj vznemirljivega. Poseben delež jim gre v raziskovanju celih obdobij, vseh t. i. kovinskih dob, rimskega časa in zgodnjega srednjega veka. Ob najdbi se jih verjetno še vedno drži, pa če si tega niti nočemo priznati, čar zaklada. Še pri izkopavanju namenimo tudi neznatnemu drobcu, prej kot keramiki ali kamnu, kosti ali steklu, mesto v seznamu "posebnih" najdb. Prav tako kovinske najdbe povsod po svetu privlačijo ljubitelje in zbiralce. Morda tudi zato, ker so že v pradavnini umevali kovine kot izdelek bogov. Kako samo zna Homer (v Sovretovem prevodu) predstaviti Hefajsta, ko se odpravi kovat Ahilu novo bojno opremo... *"Dvajset mehov mu zasope... Hefajstu, da spešno odseda se delo. Trdnega bronu in cina zdaj vrže v žarino žehtečo, s čislanim zlatom še kepo srebra, ko vse je storjeno, naklo postavi na klado veliko, pa prime z desnico kladivo silno, težko, pa prime z levičo za klešče..."* (Il. S XVIII 470-475).

Mogoče pa so kovinske najdbe tako čislane, ker so kljub vsemu razmeroma maloštevilne. Kovino je bilo vedno spet mogoče pretopiti, prekovati. Povsem materialna korist je bila gotovo vedno spet past, ki je spreminjala staro zupščino in redčila njeno število. Tudi zbiralstvu, nekaterim njegovim nezakonitim dejanjem, ta zlodej natiho, mnogokrat celo nezavedno šepeče v uho.

Ljudem z Dolenjskega, iz dežele, kjer je prišla na dan taka bogatija železnodobnega bronastega posodja, se bo zdela morda moja primera nekoliko čudna. Seveda tudi mene navdušujejo situle in kotlički. A vendar sem se mogoče najbolj zavedla, kaj je pomenila lakomnost po povsem snovni vrednosti kovine ob srečanju z nenavadno arheološko zbirko v Rhienzabernu ob Renu.

V stari vaški šoli je učilnica urejena za krajevni muzejček in do vrha naphana z bronasto posodo. Kotli, kotlički in vrči, krožniki in pladnji vseh oblik in vrst so tu drug ob drugem, drug na drugem, več sto jih je, toliko tudi kilogramov. Pladnji merijo tudi skoraj po meter v premeru. In nekje ob strani so železna pesta in obroči štirih koles in še nekaj neuglednega okovja z voza. "Zaklad" so našli v renskemrodu, ko so kopali gramoz. Natančna analiza oblik posode je hitro posredovala spoznanje, da so najmlajše najdbe v skupini iz srede 3. stoletja, iz časov, ko so plenilski pohodi germanskih plemen čez Ren prizadeli živec blagostanja v bogatih galskih provincah. Tudi rheinzabernska najdba mora biti del takega plena. Germani so na tak način prišli najbolj preprosto do bronu za svoje potrebe, za svoje okrasje, do posod za mize svojih veljakov. Toda ob pogledih na bogate police misel tipa globlje.

V domišljiji se zariše viharen večer in skupina tršatih bradatih mož, ki v potokih znoja in deževnice skušajo umestiti uplenjeni pretežki voz na zasilni splav. Za vsako ceno hočejo dragoceni tovor spraviti čez reko, ki je v dneh, ko so bili na pohodu in z drugimi vojščaki sejali grozo daleč po bogatih pristavah, nevarno narasla. Tovariši z drugimi plovili so že naprej, zadnja straža priganja, od daleč se bliža žvenket orožja in soj bakel rimskega vojaškega oddelka, ki se je vendarle zganil. Odrinejo... Kletev in pridušeni klici na bogove se meša-

jo s sunki vetra, splav je neprimerno obtežen in se nagne, voz zdrsne, kalni valovi se burno vzvrtinčijo. Ren je pogoltnil bogati plen, tako kot bajeslovno Hagenovo daritev nibelunškega zaklada. A plen, ki ga je tok pogoltnil, je bil dobro pritrjen na vozu, reka ga je kmalu potisnila v svojo plitvino. Plenilci ga pa niso našli nikoli več.

Da, danes je ta žeja, lakota po tvorni dobrini še vedno tu. Seveda zdaj ni več gibalno dogajanja nuja čim ceneje do surovine za svoje izdelke. V zbiralski strasti je gotovo tudi nekaj tiste ljubezni, ki pospešuje stroko in zanimanje za preteklost, ki tipa za trajnimi vrednotami v človekovem delu in oblikovanju. Toda v zbiralski strasti tiči tudi dokaj upanja, da bi se s kovinskim "zakladom" lahko zaslužilo. Danes je ta past še globlja, saj sodobna tehnika ponuja iskalce kovin.

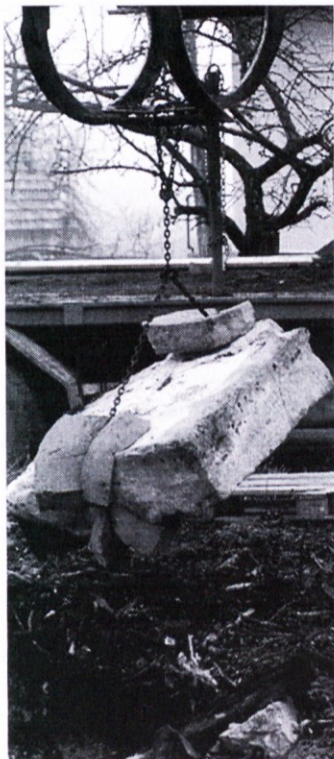
V resen pogovor o zadevi ne sodi le kratka in oguljena opredelitev, da je nepooblaščen stikanje z iskalcem kovin na znanem ali morebitnem arheološkem zemljišču kaznivo. To je nesporno pravilo, zakonsko določeno in določeno z nekaj mednarodnimi dokumenti (predvsem listino Sveta Evrope o arheološki dediščini), ki imajo že z ratifikacijo tudi pri nas zakonsko moč. Toda razumeti moramo vzroke za to pravilo in jih vedno spet predstavljati. Znak iskaleca namreč vselej izzove h kopanju na mestu, kjer leži kovina. In ob kopanju gredo v nič z najdbo, ki je zgodovinski vir sama po sebi, tudi druge sledi, ki bi najdbo dodatno umestile v zgodovinski okvir in jo pomagale uporabiti za nove sklepe. Iskalec kovin zato sodi le na dovoljeno in pooblaščen arheološko raziskovanje zemljišča. Tako raziskovanje namreč edino poteka po predpisani arheološki metodi, ima strokovno vodstvo, "tridimenzionalno" dokumentacijo, obveznost poročil. Predmeti, pridobljeni z iskalcem kovin, so zato izgnani tudi iz trgovine s starinami. Na prvi pogled je to sicer eno izmed papirnih določil, ki ne morejo zaživeti v praksi. A dobro je vedeti, da postajajo celo vsi morebitni kupci boljši psihologi, ki dobro vedo, kako zanesljiv je najditelj osiromašene najdbe. Prav tako je treba vedeti, da je tudi izbor predmetov, ki jih pobira iskalec kovin, drugačen od onega, kar je slučajno najdeno ali res že oddavna pri hiši, da o tem, kako se tudi patine razlikujejo, ne govorimo.

Za morebitnega najditelja naključne kovinske arheološke najdbe je torej edinole sodelovanje s strokovno organizacijo pot iz tega klobčiča. Za delo v strokovnih varstvenih organizacijah pa dobra izmenjava informacij in enotna politika. Prav je torej, da strokovnjaki tako preganjamo in "sovražimo" nepooblaščen rabo iskalcev kovin. Zgodbe o vozu plena v renskem blatu bi namreč ne bilo, da ni bilo sodelovanja in takojšnjih obvestil najditeljev strokovnjakom. Če bi predmeti poniknili v ilegalno trgovino s starinami, bi bilo nekaj deset zbiralcev bogatejših za težek kos v svoji vitrini in nič več. To je pa res razvrednotenje snovi, ki jo je po davnih bajanjih človeku darovalo božansko bitje.

Pisava je po bajkah prav tako božanska iznajdba, darilo. Napis je v nešteto civilizacijah pomenil trajno molitev. Še nam dandanes ni niti malo tuja razumsko presegajoča moč spominskega napisa v kamnu, dasi nima vselej samo vzvišene naloge, da - kot pravi Matej Bor - "morilce obtožuje in slavi umorjene..." Ko tudi tu s svojimi zgodbami skušam splošnemu razumevanju predstaviti vzvode za ravnanje strokovne, spomeniškovarstvene službe, naj še enkrat posežem med spomeniško dediščino, ki sem ji bila zelo blizu, zdaj v problematiko varstva rimskih napisov in sploh klesanj v kamnu. Na vsem ozemlju

Valična vas; antični nagrobnik zemljemerca (geodeta, traserja rimskih cest) Publija Maximijusa Materna, vzdani v cerkvi sv. Martina

Mali Videm pri Šentlovrencu; vrhnji del velikega antičnega nagrobnika, prepeljan v lapidarij Dolenjskega muzeja v Novem mestu

Trebnje - Praetorium Latobicorum; vrhnji del antičnega nagrobnika s portreti treh pokojnikov; nagrobnik je vzidan pod zvonikom župne cerkve v Trebnjem

naše države so številna najdišča rimskih napisnih členov, nagrobnikov in členov raznih vrst arhitekture in gradenj. Za primer se ozrimo po bližnjih krajih: z območja Drnovega pri Krškem, mestnega območja Neviodunuma, izvira po številnosti četrta zbirka tovrstnega gradiva na Slovenskem, izredno raznolika zlasti kar zadeva versko vsebino. Od Ivančne Gorice prek Rake do Bele Cerkve in Velikega Podloga se vrste najdišča ali ostanki mogočnih stebrov, ki še zdaj - milijniki - pričajo o obnavljanjih pomembne rimske ceste na vzhod pred več kot poldrugim tisočletjem. V Trebnjem, starodavnem Praetoriju Latobicorumu, so posvečali nagrobnike in trajne molitve svojim božanskim zaščitnikom zlasti predstavniki mejne in finančne milice, beneficiariji, ob Krki je čas svojega službovanja ali smrti svojih soborcev označilo v 3. stoletju več vojakov, ki so varovali strateško pomembne poti in prehode. V Novem mestu pa dosedaj, v nasprotju s siceršnjim bogastvom dežele, niso našli nobenega rimskega napisa. Pokojni prijatelj, predani raziskovalec tega mesta Tone Knez, se je večkrat spraševal, ali prebivalci pomembnega zgodnjemrskodobnega naselja, čigar grobišče dosti dobro poznamo, nasploh niso pisali nagrobnih napisov na kamen, ampak so morebiti latinski napis še stoletja po rimski zasedbi po stari šegi le naslikali na les. V Črnomlju je delovala klesarska delavnica posebej privlačnih, mnogokrat sicer okorno klesanih, a zaradi drobnih likov izredno očarljivih nagrobnikov. V Rožancu je izjemno skalno svetišče...

V rimskih napisih nam ljudje izpred sedemnajstih, dvajsetih stoletij spregovore neposredno, s svojimi besedami. Zato so ti spomeniki od njenega začetka deležni pozornosti spomeniškovarstvene strokovnosti, tudi od tedaj, ko se je šele izvijala iz pozornosti starim verskim dokumentom in iz zbiranja umetnin. Mnogi kamniti spomeniki so po drugi strani romali v apnenice tudi zaradi strahu pred čudnimi liki, vražjim obrazom in nerazumljivimi črkami. Tudi najosnovnejše "varstvo" se je začelo iz strahu: kamen, ki je bil z napisom navznoter ali z likom v tla vzidan v cerkveni tlak ali steno, je izgubil svoj urok. Razumsko spoštovanje starega veka je potem to ravnanje v preteklem stoletju z navodili dvorne pisarne z Dunaja spremenilo v enega od

Trebnje-Praetorium Latobiorum; anepigrafski (brez napisa) antični milnjak, postavljen med hišama na Rimski cesti

prvih, sodobnim podobnih varstvenih ukrepov v naših krajih: rimske kamne je bilo treba vzditi v stavbe trajnega značaja in jih tako zavarovati za preučevanje.

Pred leti smo v želji tudi naši službi pridobiti znova mrežo zaupnikov na terenu mnogokrat sodelovali z gospodom Alojzom Zupancem, župnikom v Šmihelu pri Žužemberku. Ljubeznivi sogovornik, zlasti Tonetu Knezu, kustosu Dolenjskega muzeja, in dr. Petru Petruju, tedaj še konservatorju republiškega zavoda za varstvo spomenikov, je dobro vedel, da je treba marsikaj za duhovno rast nekega okolja, in zato je bil nadvse pozoren tudi do zgodovinskih dokumentov v svoji okolici. Razumel je izkopavanja na župnijskem vrtu in skrbel za vzdrževanje zidu - ograje, v katerem je bil vzdian rimski nagrobnik s portreti. Tudi on je razmišljal o tem, da bi ga bilo treba premestiti. Žal namreč dejstvo, da so spomeniki vzdiani, ni jamstvo za to, da se ohranijo. Kamen, trden po ljudskem reku kot "kamen kost", je silno ranljiva snov, če hočemo trajno zavarovati like in črke na njegovi površini. Z vzdavo se kamen navadno znajde v primežu kemičnih in fizikalnih procesov, ki kruto načnejo njegovo snov in kapilarne razpoke spremene v pota hitrega razpada. Kisli dež, temperaturne spremembe, vplivi rastja in mikroorganizmov razjedajo površino. Liki in črke se zabrisujejo in izginjajo. Zgodnje fotografije kažejo, kolikšen odstotek izpovedi tega ali onega spomenika je šel v nič v borih sto letih. Ni malo strokovnjakov, ki bi preprosto odločili, da sodi vsak rimski kamen v muzejsko hrambo.

Stvar seveda ni tako povsem preprosta. Razsežnost muzejskih skladišč je omejena. Marsikateri kamen je postal bistvena sestavina okolja, kjer je že dolgo vzdian, in brez škode ga ni moč izluščiti iz stene, kjer tiči. Že staroveški graditelji so uporabili starejše napisne kamne kot gradbeni material. Kadar tiče kamni globoko pri dnu poznorimskega obzidja, kot na primer v Celju, tega obzidja preprosto ne smemo razdreti zato, da bi "rešili" kamne. Nekaj kamnitih spomenikov pa je, kot denimo skalni relief v Rožancu, še vedno na prvotnem mestu. V vseh teh primerih je tudi rimski napis in relief tako pomembna osnova za spomeniško vrednost objekta ali okolja, da ga iz okolja ne smemo odtujiti. Tudi lastnik nepremičnine se začanja zavedati svojih dejanskih, včasih celo namišljenih pravic; tudi za to moramo najti primeren odgovor. K sreči znanje o nevarnostih za snov in učinkovitost varstvenih, restavratorskih posegov tudi napredujeta. Na tak način je več poti za odločanje.

Člen s posamezno črko ali sledjo obdelave lahko dobro dokumentiran ostane na prvotnem mestu. Likovno ali vsebinsko izredno pomemben ali ranljiv pa tudi zdaj zelo slabo nameščen kos vsekakor sodi v muzejsko hrambo s pogojem, da bo v muzeju dobil primerno mesto in bo res deležen vse strokovne skrbi. Toda na sedanjem mestu mora kamen nadomestiti dobra kopija, vzdiana v trenutku, ko smo original odstranili. Nedavno tega se je to zgodilo s pomembnim starokrščanskim rimanim napisom, spominsko ploščo škofa Gaudencija iz 6. stoletja v Preboldu. Fizična pokrivanja, zaščite pred zmrzaljo so vse popolnejše, energijsko varčne postajajo celo komore za umetno klimo, ki omogočajo, denimo, prosto stoječi spomenik gledati v zimskem mrazu in ob sončni pripeki za stekleno steno. Natapanja površine kamnitih spomenikov z novimi vezivi so v prvi generaciji povzročile nekaj enakih zapletov kot prve generacije antibiotikov v zdravstvu: sprožila so vražji ples, iz katerega ni bilo poti. Danes so

tudi ta sredstva ustrežnejša, kamen zdravijo "od znotraj". Nekaj let nazaj smo za tistih nekaj delikatnih spomenikov, brez katerih prvotno okolje ne more, za Rožanec, pa za nagrobnik, "dedca" po ljudskem poimenovanju, iz Staj pri Igu ali za tako imenovani Orfejev spomenik, tudi rimski nagrobnik na Slovenskem trgu na Ptuj, najresneje razmišljali, da je treba spraviti, zares spraviti, njihov dober odtis in tako ohraniti stroki sedanje stanje za čas, ko se bomo še odločali kaj s spomenikom samim. Danes nam tak odtis v umetni smoli veliko bolje in zanesljiveje nadomesti fotogrametrijski posnetek, ki gre lahko v velike potankosti. Relief v Rožancu in njegova okolica sta že tako posneta. Za ta spomenik je pripravljen tudi načrt za primerno nadstrešenje, dasi je odločitev v tako mnogopomenskem naravnem okolju za kakršenkoli umeten dodatek izredno težka.

Ko slučajno opazimo katerega od rimskih kamnitih členov, pogosto brez razlage ne zaznamo, kakšni stavbi je bil namenjen. Nekaj šolskega znanja latinščine navadno ne zadošča za razumevanje kratic v besedilu. Tudi konservatorjeve odločitve in trmasto vztrajanje pri nekaterih rešitvah so v prvem hipu komaj razumljive. Upam, da sem malce prikazala vodila za to vztrajanje. Dejstvo, da je vojak v tretjem stoletju iskreno ubogal svoje prepričanje, da mu sorodstvene ali vsaj rodovne vezi nalagajo, da mora poskrbeti pokojnim za posmrtni pomnik, ki je zdaj krajevna posebnost v Šmihelu pri Žužemberku, da v Svetem Lovrencu nad Krškimi vzdani kamen priča o davni tragediji, saj je žena dala možu vklesati na nagrobnik, da so ga ubili tuji napadalci - barbari, je, mislim, utemeljitve dovolj, da moramo biti vredni dediči zakladnice najstarejših napisov pri nas.

Šmarjeta; fragmentarno ohranjen antični nagrobnik, vzdani v obzidje nekdanjega pokopališča ob župni cerkvi

(Vsi posnetki, uporabljeni v tem prispevku, so iz arhiva Zavoda za varstvo naravne in kulturne dediščine Novo mesto)

SAMOSTANSKI VRTOVI NA DOLENJSKEM

Samostanski vrtovi predstavljajo prve izpričane primere vrtno umetnosti na naših tleh. Njihovi začetki segajo najverjetneje že v 12. stoletje, ko je bila ustanovljena cistercijanska opatija Stična, najstarejši samostan na Slovenskem, in so vse do 17. stoletja predstavljali skoraj edino obliko vrtnega snovanja pri nas.

Samostani so bili v srednjem veku nosilci in središča celotnega kulturnega življenja, zato ni slučaj, da se je tudi vrtna umetnost tistega časa pojavljala predvsem ob samostanih oziroma znotraj njih, ne pa npr. ob gradovih, ki so imeli v tistih nemirnih časih predvsem značaj utrdb. Središče srednjeveških samostanov običajno tvori t. i. kloster, obdan s križnim hodnikom, in prav klosteri predstavljajo najznačilnejšo obliko srednjeveške vrtno umetnosti.

Za vse oblike srednjeveških vrtov, tudi posvetnih, je bila značilna njihova zaprtost (*hortus conclusus*). Samostanski klosteri so nadaljevali izročilo antičnega peristilnega vrta, ki je prav tako predstavljal z vseh štirih strani zaprt vrt pravokotne oblike, ki ga je obkrožal pokrit hodnik (*peristil*). Tudi pri klosterih je zunanjo obliko in velikost vrtno površine določal pokrit hodnik (*križni hodnik*), ki je praviloma kvadratnega ali skoraj kvadratnega tlorisa. Dolžina notranje stranice meri približno 10 do 30 metrov, včasih tudi več.

Vrtnoarhitekturno snovanje klosterov je izoblikovalo nekatere svoje zakonitosti, ki niso bile strogo vezane na slog arhitekture (*romanika* ali *gotika*) ali na različna redovna pravila (npr. *cistercijani*, *kartuzijani*, *frančiškani* itd.). Za klosterje je značilna pravilna geometrijska zasnova, ki vrt v večini primerov razdeli na štiri enake dele s središčnim motivom, običajno vodnjakom. Vrtna polja so bila praviloma zasajena z zelišči in obrobljena z nizko striženimi živicami. Klosteri so lahko imeli tudi čisto uporabno vlogo kot zeliščni ali zelenjavni vrtovi, vendar pa je sčasoma prevladala njihova okrasna in simbolna vloga (*oblika križa*, *voda kot izvor življenja* ipd.). Oblikovne vzorce klosterskih vrtov so kasneje povzeli tudi renesančni vrtovi, seveda v veliko večjem merilu in v povsem drugem vsebinskem in prostorskem kontekstu.

Srednjeveški samostani pa so za svoj obstoj potrebovali tudi večje vrtno površine, ki so imele predvsem uporabno oz. pridelovalno vlogo (*zelenjavni vrtovi*, *sadovnjaki*, *vinogradi* itd.). Praviloma so bili ti vrtovi znotraj samostanskega obzidja in so z ene ali več strani obdajali glavne samostanske stavbe. Pogostoma so vsebovali tudi določene vrtnoarhitekturne člene, ki so nadgrajevali njihovo zgolj pridelovalno vlogo, npr. *vrtno ute*, *paviljone*, *pergole*, *brajde*, z živicami obrobljena vrtna polja in podobno.

Dolenjski samostani sodijo po svojem pomenu v sam vrh srednjeveških samostanov pri nas in so primerljivi s podobnimi drugod po Evropi. To velja predvsem za cistercijanski opatiji Stična in Kostanjevica ter kartuzijo Pleterje. Vsi so bili izredno kakovostno in obširno obdelani tako z zgodovinskega (npr. dr. Jože Mlinarič) kot tudi z umetnostnozgodovinskega vidika (npr. dr. Marijan Zadnikar), o čemer pričajo številne monografije in ostale publikacije. Vendar pa iz vsega tega zajetnega gradiva o njihovih vrtovih ne izvemo prav

veliko. To je na nek način sicer razumljivo, saj so vrtovi v primerjavi z grajenimi prvina mi mnogo bolj spreminjajoč in minljiv del samostanske zasnove, ki v dosedanji umetnostnozgodovinski praksi ni bil deležen pretiranega zanimanja, prej nasprotno. Kljub vsemu pa je paradoksalno, da ostaja neka zvrst umetnostnega snovanja, ki se nahaja v srčiki praktično slehernega srednjeveškega samostana, tako spregledana in neraziskana. K propadanju vrtov pa je prispevalo tudi dejstvo, da nobeden izmed naštetih samostanov ni deloval neprekinjeno, ampak so bile v njihovem delovanju več kot stoletne prekinitve, kostanjeviški samostan pa po razpustitvi leta 1785 sploh ni več oživel.

Stiški samostan na upodobitvi iz Valvasorjeve Topografije (1679)

Klauster v samostanu Stična, januarja 1998

Veliko dvorišče v samostanu Stična, januarja 1998.

Cistercijanska opatija Stična

Opatija Stična, ki je bila ustanovljena leta 1135 (Zadnikar) oz. 1136 (Mlinarič), predstavlja najstarejši in v mnogih pogledih najpomembnejši samostanski kompleks pri nas. Kljub številnim predelavam in dograditvam skozi stoletja ter prekinitvi delovanja med letoma 1784 in 1898 je njeno jedro ohranilo skoraj izvorno podobo. Sredi samostana se je ohranil tudi edini klauster na Dolenjskem, ki je obdan z verjetno najlepšim in najpomembnejšim ohranjenim križnim hodnikom pri nas.

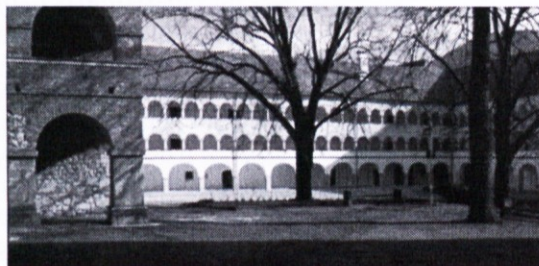
Izvorna podoba klaustura ni znana. Iz razpoložljivih virov ter primerjav s klaustri po Evropi lahko sklepamo, da se je njegova zasnova sicer spreminjala, vendar pa ne bistveno. Glede na tloris samostana, ki ga je leta 1898 zrisal Konrad Črnologar, lahko sklepamo, da je bila takratna zasnova klaustura praktično enaka sedanji, le da je na sredini namesto drevesa stal vodnjak, vrisane pa so tudi podtalne povezave na vire kapnice iz vseh štirih kotov. Franciscejski kataster iz leta 1825 presenetljivo kaže drugačno razdelitev, in sicer po diagonali na štiri trikotna polja. Na Valvasorjevi upodobitvi iz leta 1679 pa je viden le majhen košček klaustura, ki prav tako nakazuje ureditev, podobno današnji.

Današnje urejeno podobo je klauster dobil šele pred nekako desetimi leti, pred tem pa je bil dolga leta slabše oskrbovan. Pri obnovi so ohranili kamnite robnike, narejene iz lehnjaka, ki določajo razdelitev na štiri pravokotna polja z manjšim krogom na sredini, kar vse skupaj predstavlja dokaj značilen vzorec tovrstnih vrtov. Žal snovalci obnove niso posvetili dovolj pozornosti izboru rastlin, saj smreke omorike (*Picea omorika*), ki raste kot središčni motiv, v srednjem veku gotovo niso zasajali, saj je takrat še niso poznali, pa tudi lovoricovca (*Prunus laurocerasus*), ki raste na vsakem izmed štirih polj, v historičnih vrtovih običajno ne zasledimo. Obe rastlini so v parkovne namene začeli množičneje uporabljati šele v tem stoletju. Sicer deluje klauster urejeno in prepričljivo, kar velja predvsem za formalno

zasnovo s striženim pušpanom in peščenimi potmi, manj pa za središčni motiv z omoriko. Zato verjetno ne bi bilo napak natančneje preveriti ustreznost osrednjega motiva in možnost njegove zamenjave z drugo drevesno vrsto ali z vodnjakom ter dodatno raziskati možen izbor rastlin. Ob tem bi bilo dobro, da bi poskušali vsebino klaustra ponovno približati vsakdanjemu življenju samostana, saj dandanes deluje nekako odtujeno.

Poleg klaustra obstaja v samostanu tudi večje notranje dvorišče med vhodnim delom in samostanskim jedrom, ki je prav tako dobilo današnjo podobo šele pred nekako desetimi leti. Tudi to dvorišče je z vseh strani zaprto, le da je mnogo večje ter za razliko od klaustra nepravilne oblike, saj se vanj zajedajo zgradbe iz različnih obdobij delovanja samostana, poleg tega pa tudi nima posebne vrtnoarhitekturne zgodovine. Sedanja zasnova predstavlja dva različno velika tratna kroga, postavljena v os, ki poteka diagonalno od vhoda do starega jedra. V središče manjšega kroga so postavili sicer starejši vodnjak, ki je prej stal bolj na sredini dvorišča. Podoba dvorišča je sicer zelo čista in pregledna, vendar pa deluje nekoliko preveč sterilno in modernistično ter ni najbolj v duhu zgodovine stavb, ki ga obdajajo.

Znotraj samostanskega obzidja obstajajo tudi drugi, predvsem zelenjavni vrtovi, ki pa ne izkazujejo ambicij parkovnega urejanja, razen manjšega, od ostalih vrtnih površin ločenega novodobnega, t. i. meditativnega vrta, ki je namenjen predvsem laičnim obiskovalcem samostana.

Kostanjeviški samostan na upodobitvi iz Valvasorjeve Topografije (1679)

Površina nekdanjega klaustra v samostanu Kostanjevica se danes zliva z velikim peščenim dvoriščem

Cistercijska opatija Kostanjevica

Samostan v Kostanjevici, z uradnim imenom Santa Mariae a Fontis, je bil ustanovljen leta 1234 in predstavlja za Stično drugo in hkrati zadnjo naselbino cistercijskega reda na Slovenskem. V času baroka je doživel prezidave, ki so bistveno spremenile srednjeveško jedro. Kmalu po razširitvi je bil samostan leta 1785 z dekretom cesarja Jožefa II. razpuščen in ni nikoli več oživel. Z odstranitvijo dveh izmed štirih traktov so odpravili tudi stari kloster s križnim hodnikom. Današnje razmeroma dobro stanje kostanjeviškega samostana je rezultat več kot štiridesetletnega načrtnega konservatorskega in restavratorskega dela, ki še ni zaključeno.

Dandanes razen jasno vidnega oboda nekdanjega klaustra nimamo nikakršnih uporabnih podatkov o njegovi prvotni podobi. Po njegovi velikosti in obliki lahko sklepamo, da je bil najverjetneje soroden tistemu v Stični. Valvasorjeva upodobitev prikazuje stanje pred razširitvijo samostana, vendar vsebina klaustra ni vidna, prav tako tudi kasnejše upodobitve samostana vrta ne prikazujejo, starejših grafičnih upodobitev pa ne poznamo.

Dvorišče, ki je nastalo po dozidavi dveh baročnih traktov z arkadnimi hodniki v pritličju in obeh nadstropjih, razen vodnjaka ni imelo

Lega nekdanjih vrtov pred vhodnim pročeljem kostanjeviškega samostana, kjer najdemo danes hrastove skulpture *Forme vive*

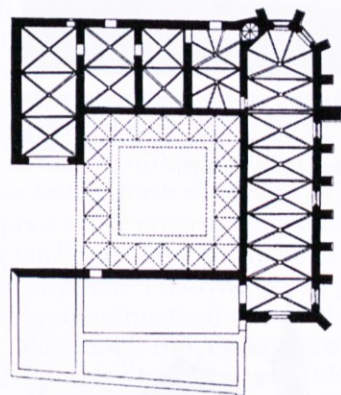

Kartuzija Pleterje na upodobitvi iz Valvasorjeve Topografije (1679)

Skica rekonstrukcije osrednjega dela srednjeveške pleterske kartuzije, ki prikazuje lego nekdanjega klaustra s križnim hodnikom ob severni stranici gotske cerkve. (Povzeto po Zadnikarjevi knjigi *Kartuzija Pleterje*, 1995)

drugih vrtnoarhitekturnih členov. Površina nekdanjega klaustra, ki je poraščena s travo, se dandanes zliva v površino velikega peščenega dvorišča, ki predstavlja monumentalen in enkraten kulturni ambient, vendar pa nima več ničesar skupnega s srednjeveškim duhom prvotne zasnove.

Na Valvasorjevih upodobitvah iz 1679. in 1689. leta pritegnejo pozornost parkovno urejene površine pred vhodno fasado samostana. Glede na to, da tudi kasnejše grafične upodobitve prikazujejo ta prostor kot formalno urejen vrt, lahko sklepamo, da je tu zagotovo nekoč obstajal vrt, ki je bil v osnovi najverjetneje zelenjavni, vendar pa je vseboval določene prvine parkovnih zasnov. Njegovo nekdanjo obliko in zasaditev pa bi bilo možno ugotoviti le s talnimi raziskavami z arheološko metodo in pelodnimi analizami. Od nekdanjih vrtov je ostal le večji del obodnih zidov in kasnejši lipov drevored ob dostopni poti, površine nekdanjih vrtov pa so zarasle s travo in so danes v sklopu *Forme vive*, ki zajema tudi širšo okolico samostana.

Kartuzija Pleterje

Kartuzija Pleterje je bila ustanovljena leta 1407 kot četrta in hkrati zadnja izmed kartuzij pri nas ter edina na Dolenjskem. Obstajala je le do leta 1595, nakar je samostan prešel v last jezuitov. Leta 1773, ko je bil razpuščen tudi ta red, pa je samostan za dobrih sto let prešel v posvetno rabo.

Od srednjeveške kartuzije se je ohranila le stara gotska cerkev z zakristijo ter ostanki objektov ob nekdanjem križnem hodniku, o katerem pričajo le še sledovi šilastih obokov in ostanki konzol na obodnih stenah. Tudi od klaustra ni ostalo ničesar in v razpoložljivih virih o njem ne najdemo uporabnih podatkov. Na Valvasorjevi upodobitvi so znotraj samostana za osrednjim delom prikazane nekoliko večje vrtno površine s pergolama in vrtnim paviljonom, vendar tudi od teh vrtov ni ostalo nobenih sledov.

Novo poglavje v zgodovini Pleterij se je začelo leta 1899, ko je posestvo ponovno prišlo v roke kartuzijanov. Takrat so večino starih stavb zaradi njihovega slabega stanja porušili in zgradili novo kartuzijo, katere gradnja je bila dokončana leta 1904.

Danes najdemo znotraj samostanskih zidov več različnih oblik zelenih površin. Iz vrtnoarhitekturnega vidika je najpomembnejše t. i. častno dvorišče. Gre za vrtno površino pravokotne oblike, ki jo z vseh strani obdajajo samostanske stavbe. Osrednja prečna os poteka od vhoda v samostan do pročelja nove samostanske cerkve in deli površino na dve enaki polovici. V središču stoji vodnjak baročne oblike z

Pleterje - pogled od samostanskega vhoda na osrednji del t. i. častnega dvorišča s pročeljem nove samostanske cerkve v ozadju

Vrt frančiškanskega samostana v Novem mestu.

Vse fotografije: Mitja Simič, dokumentacija ZVNKD Novo mesto

KULTURA
Rast 2 / 1998

142

vodometom. Vrt je zasajen z bujnim rastlinjem, ki mu daje nepričakovano sproščen in celo nekoliko romantičen navdih. Ob vodnjaku stoji na lepo izklesanem kamnitem podstavku kovinska sončna ura iz 19. stoletja. Častno dvorišče na nek način nadaljuje duha nekdanjih srednjeveških klaustrov, čeprav sta njegova oblika in namen drugačna. Manjša, po velikosti in po zunanji obliki klaustru podobna zelena površina se nahaja tudi južno od nove cerkve. Zasajena je z okrasnim grmičevjem v razpršenem vzorcu.

Največja zelena površina znotraj samostana je vrt, obdan z novim velikim križnim hodnikom. V njegovi sredini je redovno pokopališče kvadratne oblike s potmi v obliki križa, ki razdelijo površino na štiri enaka tratna polja, kjer pokopavajo umrle menihe. Pokopališče s potjo, ki vodi do njega, je obsajeno z visokimi kleki. Preostala površina je pretežno travnata in nima jasnega oblikovalskega koncepta, del vrta pa so namenili t.i. sadjarski genski banki, kjer na mlade rastline načrtno cepijo stare izginjajoče sorte, predvsem jablan. Ob velikem križnem hodniku so nanizane meniške hišice. Vsaka izmed njih ima tudi manjši in z vseh strani zaprt vrt pravokotne oblike, v katerem posamezen menih najde svoj mir in sprostitev.

Velike pridelovalne površine (vrtovi, sadovnjaki) za samostanskim obzidjem nimajo posebnih vrtoarhitekturnih prv in imajo predvsem gospodarski značaj.

Francišškanski samostan v Novem mestu

Poleg treh najpomembnejših samostanov na Dolenjskem velja omeniti tudi frančiškanski samostan v Novem mestu. Frančiškani so se v Novem mestu pri cerkvi sv. Lenarta, ki je bila predhodnica današnje, naselili leta 1469, samostan pa so dokončali leta 1472. Tudi ta samostan je imel manjši klaustr s križnim hodnikom, ki pa so ga v preteklosti ponesrečeno prezidali, tako da lahko sedaj razberemo le njegov obod, več kot polovico njegove površine pa zavzema leta 1911 pozidana Lurška kapela. Samostanu so tako preostale le vrtno površine vzhodno od cerkve in samostanskih zgradb. Te sicer kažejo tudi nekatere sledove parkovnega urejanja, vendar so to v bistvu predvsem zelenjavni vrtovi. Posebno vrednost pa daje samostanskemu vrtu njegova slikovita lokacija na strmi terasi nad reko Krko.

Zapis lahko sklenemo z ugotovitvijo, da je bila v srednjeveških samostanih na Dolenjskem poleg ostalih oblik kulture razvita tudi vrtna kultura oz. vrtna umetnost. Čeprav o prvotni obliki samostanskih vrtov in uporabljenem rastlinju nimamo skoraj nikakršnih podatkov, pa lahko na osnovi skromnih virov, sedanjega stanja ter primerjav s podobnimi vrtovi drugod po Evropi dobimo vsaj približno predstav o njihovi nekdanji podobi.

VIRI IN LITERATURA

Ogrin, D.: Vrtna umetnost sveta. Ljubljana 1993
Zadnikar, M.: Stična - znamenitosti našega najstarejšega samostana. Ljubljana 1990
Zadnikar, M.: Kostanjeviški kloster. Ljubljana 1994
Zadnikar, M.: Kartuzija Pleterje. Novo mesto 1995
Mlinarič, J.: Stiška opatija 1136 - 1784. Novo mesto 1995
Mlinarič, J.: Kostanjeviška opatija 1234 - 1786. Ljubljana 1987

Vrhovec, I.: Zgodovina Novega mesta. Ljubljana 1891
Kulturna dediščina meniških redov. Publikacija ob Dnevih evropske kulturne dediščine, Uprava RS za kulturno dediščino. Ljubljana 1996
Valvasor, J. W.: Topographia Ducatus Carnioliae modernae. Bogenšperk 1679, Ljubljana 1995
Valvasor, J. W.: Die Ehre des Herzogthums Krain. Ljubljana - Nurenberg 1689, Novo mesto 1877

Pogovor z avstralsko Slovenko Cilko Žagar

Zarja Hönn s Cilko Žagar (na sliki levo) na nahajališču opalov

Cilka Žagar se je rodila leta 1939 na Dobravi ob Krki. Ker je šola pogorela, je po vojni obiskovala "šolo pod drevesom". V Ljubljani je končala učiteljsišče. Kot triindvajsetletna učiteljica je prišla leta 1963 z možem v Avstralijo, kjer je morala vse začeti znova: govoriti, pisati, brati, misliti in delati. Po treh letih je začela učiti v avstralski šoli, pridobila pa si je tudi "uradno" pedagoško izobrazbo na univerzi v Perthu. Sedaj že skoraj trideset let živi med rudarji in aborigini, avstralskimi domorodci, v znamenitem Lightning Ridgeu, nahajališču dragocenih črnih opalov. Tu živijo ljudje, ki so želeli biti sami svoji gospodarji in ki so upali, da jim bo avstralsko podzemno bogastvo pomagalo k lepšemu življenju. Kmalu po prihodu v Lightning Ridge je začela učiti v katoliški osnovni šoli v Walgettu. Sedaj otrok ne poučuje več, pač pa je neke vrste socialna delavka-svetovalka in povezovalka med učenci, učitelji in starši. Z učenci je navezala izjemno neposredne stike, ki jih je z mnogimi gojila tudi potem, ko so zapustili šolo. Iz doživetij in pripovedi aboriginskih otrok je leta 1989 nastala knjiga *Odraščanje v Walgettu*. Arhetipe njihove kulture je zabeležila tudi v mislih in legendah, ki so izšle v štirih zvezkih. 1995. leta je izšel roman *Barbara*, ki je njeno prvo daljše prozno delo. Sedaj nastaja knjiga o zgodovini aboriginov v teh krajih. Med šolanjem je v Dnevniku in Mladini objavljala pesmi in črtice. Ponovno pa se je oglasila šele v osemdesetih letih z vznikom literarne revije *Svobodni razgovori*. Objavljala je tudi v *Mislih*, *Novi dobi*, *Slovenskem koledarju*, *Rodni grudi* ter v obeh zbornikih avstralskih Slovencev (1985 in 1988). Nekaj njenih pesmi paje izšlo leta 1990 v antologiji *Lipa šumi med evkalipti*.

- *Kako to, da ste zapustili Slovenijo? Zakaj ste se odločili prav za Avstralijo? Ste to odločitev kdaj obžalovali?*

"V Avstralijo sem krenila z možem. Naša generacija je vedno šla za možem. Tudi v Lightning Ridge smo ženske prišle s svojimi možmi. To je bilo naravno. Sedaj gredo mladi moški tudi tja, kamor hočejo ženske. Učila sem doma, tako da mi ne bi bilo treba zapustiti Slovenije, a bila sem tudi avanturistka in sem rada potovala. V Avstriji sva se z možem odločila za Kanado. Prevoz v Avstralijo je bil na voljo teden prej kot za Kanado. Globoka odločitev!? Komaj smo čakali, da zapustimo zbirno taborišče. Realistično gledano, odločitve nisem obžalovala, ker mi je življenje teklo vedno gladko, mirno. Vendar človek vedno razmišlja, kako bi bilo, če ne bi bilo tako. In tisto "kako bi bilo" je vedno tako lepo in nima nobenih slabosti. Ko nerealistično gledam na življenje, si mislim, da bi lahko bilo drugače. Na obisku v Sloveniji si mislim, da bi bilo še lepše, če ne bi bilo tako, kot je bilo, da so še lepše stvari. Tisto, kar je nedosegljivo, je vedno lepše kot tisto, kar je v rokah. Večkrat ko grem na obisk, bolj me mika, da bi se vrnila, saj pravijo, da te noge nesejo, kamor te srce vleče. Še vedno čutim duševno povezanost s Slovenijo. Tu so ljudje izolirani, nihče v Lightning Ridgeu ni tu doma, vsi smo od nekod prišli, pribežali iz neprijetnih situacij. V Lightning Ridgeu živi dvainpetdeset narodnosti. Opale kopljejo znanstveniki, umetniki, škofi, pa tudi nepisme-

ni, aborigini... Nimaš občutka, da pripadaš celoti, čeprav smo sedaj tu doma, bolj kot bomo kdaj kjerkoli doma, saj smo tu že skoraj trideset let."

- Kaj vas je prignalo v ta konec Avstralije? So opali povezani z vašim življenjem? Pišete v svojih prozih prispevkih tudi o tem? Kaj je pripomoglo k temu, da ste v osemdesetih letih ponovno poprijeli za pero?

"V Lightning Ridge smo prišli na obisk kot turisti. Nameravali smo ostati nekaj mesecev. Našli smo opal, in to nas je zapeljalo kot vse avanturiste, igralce na srečo. Tako se je teh nekaj mesecev razširilo v trideset let. Prva leta smo vedno nameravali ostati do božiča, in ti božiči so nas pripeljali v starost. To se je zgodilo večini ljudi v tem kraju. Je zanimivo podeželsko mesto že zaradi ljudi samih, zaradi načina dela. Kopenje opalov je pravzaprav igranje na srečo z mnogimi razburljivimi trenutki. O vsem tem sem nekaj napisala za Rodno grudo, za razne avstralske časopise... Pisati sem začela že doma, v Sloveniji, potem dolga leta nisem, razen posameznih člankov, napisala ničesar. Bila sem preobremenjena. Prilagajanje tujemu okolju je bilo težko in mi je vzelo kar nekaj časa. Ko sta sinova odšla od doma, sem počasi spet začela pisati in objavljati. Otroka sta v Canberri, kjer je naš prvi dom in sem učila dve leti. Sčasoma sem izgubila stik s slovenskim tiskom, v angleščini pa se še nisem mogla sproščeno izražati."

- Pišete tudi v angleščini. V katerem jeziku lažje in raje pišete? Je angleščina po prihodu v Avstralijo za vas predstavljala velik problem? Kako skrbite za ohranjanje slovenskega jezika?

"Tuj jezik je velik problem za vsakogar, ki hoče pisati, ki se želi izražati v tujem jeziku. V tem jeziku ne dosežeš tiste globine, prisrčnosti in domačnosti kot v materinem jeziku. Fraze so ti tuje in nenavadne. Besede in angleški jezik sedaj razumem bolje kot povprečen Avstalec, a ne uporabljam slikovitih fraz tako sproščeno in tako naravno kot Avstralci. Moj jezik kljub poznavanju besed ni tako obarvan, kot če bi bila domačinka. Slovenščino uporabljamo le v kuhinji; z možem govoriva oba jezika. Slovenski jezik razumem in ga lahko berem, nimam pa več iste ljubezni do branja slovenščine. V angleščini berem in pišem bolj gladko kot v slovenščini, kjer berem besedo za besedo. Če pišeš kot Slovenec v Avstraliji, je, kot da bi sedel na ograji in nisi del ne enega ne drugega. Če pišeš kot Avstalec v Avstraliji, pišeš z dušo naroda; če pa sediš na ograji, lahko govoriš le z dušo nekoga, ki sedi tam. Tvoje izkušnje, jezik in življenje so nerazumljivi, tuji obema stranema. Si tujec obema in si tujec tudi v literaturi. Težko bi napisala nekaj, kar ne bi imelo zveze s tem, kar sem, in to ravno zato, ker ne spadam in ne pripadam nikamor in nikomur."

*- Kakšen je bil vaš prispevek k (v slovenščino neprevedenemu) zborniku *Growing up Walgett*, ki ga je izdal Australian Institute of Aboriginal and Torres Strait Islander Studies leta 1989 v Canberri? Kako to, da ste sploh prišli v stik z aborigini in da so vas sprejeli? Kolikor sem namreč v tem kratkem času, ki sem ga preživela pri vas v Avstraliji, imela priložnost govoriti z njimi, so do belcev precej nezapljivi.*

"V zborniku so zbrana pisma mojih učencev. Bila so tako prisrčna in slikovita.. Napisala sem uvodno zgodovino o življenju aborinov

v Walgett districtu. Pisma predstavljajo življenje ene generacije aboriginov - kako živijo, čutijo, kaj želijo, s kakšnimi problemi se soočajo... Seveda so do belcev nezaupljivi. Pred tridesetimi leti so postali državljani Avstralije, pred tem jih sploh niso upoštevali kot ljudi. Glavni namen belcev je bila okupacija Avstralije. Aborigine so ignorirali in govorili so, da pred prihodom belcev ni bilo nikogar v Avstraliji. Danes je v modi demokracija, ki pa je lahko zelo nevarna stvar. Ko daješ komu več pravic, jih drugemu odvzemaš. V Lightning Ridgeu smo se vedno ponašali s tem, da gledamo le na barvo opala in ne na barvo kože. Sedaj pa se vrstijo sestanki med belci in aborigini, ker hočejo tukajšnji domorodci nekake pravice. Sodišče je dvoumno odločilo, da njihove pravice obstojajo skupaj s pravicami tukajšnjih farmarjev. Nihče pa ni določil, kakšne so te pravice. Vsaka skupina se bo sedaj morala pogajati z belci, kakšne pravice hočejo imeti in kakšne bi lahko dobili. Kot vedno bodo zmagali močnejši, in to so tisti, ki imajo avtoriteto, tehnologijo, in to so belci. Povsod po svetu, kjer so večkulturne skupnosti, se pojavljajo podobni problemi. Vsi, ki živimo v Lightning Ridgeu, smo izgubili neko zemljo, nekam spadamo in nekdo nam je brez povračila vzel tisto, kar smo imeli. Oni pravijo, da imamo mi nekje deželo, od koder smo prišli, oni pa nimajo kam iti. To je res, a tudi tu rojeni belci nimajo druge dežele. To je nerešljivo vprašanje in sedanji odnosi so tako obširna stvar... S tem se ukvarjam že trideset let in to je nemogoče spraviti v kratek stavek. Zato pravim, da je težko o tem govoriti. V Walgett sem prišla, ravno ko so se aborigini začeli vključevati v mešane šole. Bili so umazani, polni uši, divji, bili so brez civilizacije... Niso imeli takšnega načina obnašanja, kot ga imajo belci. Prihajalo je do konfliktov. Starši belih otrok niso radi videli, da njihov otrok sedi poleg črnega, ki je imel uši, ki je smrdel in preklinjal... Kasneje so aboriginom zgradili lepe hiše s kopalnicami. Nekateri so se začeli zavedati, da morajo biti vedno čisti, drugi pa so še vedno malomarni. Srečali so se ljudje z najvišje stopnje razvoja z najmanj razvitimi. Težnja je, da bi sedaj imeli vsi enak standard. S tem je belcem vzeta želja po tekmovanju, saj tudi če bi bili boljši, od tega ne bi imeli dobička.”

- Zbirali ste pripovedi starejših domorodcev in se tako približali njihovem odnosu do življenja. Kakšno je bilo njihovo življenje pred asimilacijo, v času asimilacije in sedaj? Kako je z njihovimi državnimi podporami? Močno vplivajo na njihovo življenje?

“Sedaj sem napisala zgodovino teh krajev od leta 1940 do danes. Pred šestdesetimi leti je večina aboriginov delala na farmah. Tisti, ki niso mogli delati ali ki niso imeli dela, večinoma ženske in otroci, so živeli v naselbinah, kjer je država skrbela zanje, in otroci so morali hoditi v šolo. V vojnem in povojnem času so aborigini imeli na farmah enako visoke plače kot belci zaradi pomanjkanja delovne sile. Bili so dragocena delovna sila. Proti koncu prejšnjega stoletja so odkrili zlato, vsi delavci so ga začeli iskati in niso hoteli delati na farmah. Delo na farmah je bilo zelo težko. Okoli njih ni bilo ne trgovin ne hiš, delavci so živeli dobesedno v sedlu. Nek prijatelj mi je povedal, da je obvladal vsa dela, ki so bila potrebna na farmi, ko je bil mlad. Vsi ljudje so mu zaupali in ga spoštovali, njegovim otrokom pa nihče ne zaupa, nihče jih ne mara, ker ne znajo nič, ker se niso nikjer nič naučili. Živijo od socialnih podpor, so pijanci; nič ne delajo, le kradejo. Vlada jim lahko da veliko denarja, a če te ljudje, s katerimi

živiš, ne marajo, nimaš ničesar. Pravijo, da si srečen, če živiš polno življenje - če vse svoje sposobnosti čim bolj izpopolniš in uporabljaš. Ker pa oni ne delajo, ker jih je osemdeset odstotkov nezaposlenih, ne razvijajo niti svojih sposobnosti, niti jih ne uporabljajo. Torej ne morejo doseči niti uspeha niti priznanja, ki pride z uspehom, niti gotovosti in samozavesti, saj vse to izvira iz dela. Pravica do dela je prva pravica, ki bi jo ljudje morali imeti. Njim je bilo to vzeto, in vedno več jih je, ki iščejo njihove potrebe in ne talente. Tako ljudje skrbijo, da bodo njihove hiše čiste, da bodo njihovi otroci in starši preskrbljeni, da bodo dobili dodatni denar za zdravstveno oskrbo, izobrazbo... Vse to dela aborigine šibkejši in vedno manj so sposobni. Politično so močni, ker jim vlada plačuje za politične nasvete, sodnike... Ta denar jim vedno ne koristi. Asimilacija je nujen, neustavljiv proces; ljudje si postajajo vedno bolj podobni. Če bi vlada pustila, da ta proces poteka sam, brez njenega vmešavanja, bi se vse lepo uredilo. Ko pa zakon nekaj določa ali zahteva, pa se takoj najdejo ljudje, ki se temu uprejo. Asimilacija je prilagajanje, in vsako živo bitje se prilagaja okoliščinam. Kasneje so si domorodci hoteli izboljšati položaj, želeli so postati državljani in leta 1967 so to tudi postali. 1993. leta so dobili potrdilo, da so bili prvi naseljenci v Avstraliji, kar je uničilo prvotno teorijo, da pred prihodom belcev ni bilo tu nikogar.”

- Kako pa je bilo z asimilacijo Slovencev?

“Jezik je bil velika ovira. Mi smo bili prav tako tuji Avstralcem, kot so bili oni nam. V besedah se izraža kulturno ozadje. Ni pomembno le, kaj rečeš, ampak tudi, kaj misliš s tem, kar rečeš. Sedaj razumem, da je izguba časa, če se pogovarjaš ali družiš z nekom, ki ni na tvoji stopnji in s katerim nimaš ničesar skupnega. Mi smo bili tujci. Danes smo se mi na Avstralce precej navadili in oni na nas, niso nam pa blizu Turki, Grki, Italijani, ampak so nam tujci.”

- Se v šoli pa tudi nasploh močno čuti razlika med rasami? Obstajajo med belci in domorodci napetosti?

“V Lightning Ridgeu sem najprej učila štiri leta in nisem niti opazila, da so eni malo bolj temni kot drugi. Vsi so delali na isti osnovi, ukvarjali so se z istim delom, imeli so enake možnosti; med njimi ni bilo razlik. Te niso v barvi kože, ampak v načinu življenja. Tu ni imel nihče socialne podpore. Nihče ni mogel reči, da išče delo, ker tu ni nobenega dela. Tu so se ljudje do leta 1985 preživljali le s kopanjem opalov. Leta 1985 so aboriginom dali hiše v mestu, belci pa so še vedno živeli v prikolicah, v “bushu”. Tako se je tudi tu pričela diskriminacija in enakost je bila razbita. Razlikovanje je torej uvedla oblast in ne ljudje sami.”

- Ste ena redkih belk, ki se družijo z domorodci. Delujete kot nekakšen most med belci in črnci. Ste imeli pri belcih zaradi tega kdaj težave?

“Pri belcih nisem imela nobenih problemov. V Walgettju, kjer je, v nasprotju z Lightning Ridgeom, le malo od drugod priseljenih ljudi, sem Novoavstralka. V šoli sem najprej prišla v stik z otroki in starši staroselcev - farmarjev, ki so že tretja generacija evropskih priseljencev. V stik z aborigini pa sem prišla po naključju. Naša ravnateljica je šla pred približno dvajsetimi leti na Irsko. Bala se je, kako bo v tem času z mešanimi višjimi razredi. Prosila me je, da prev-

zamem višji razred, v katerem so bili le črni učenci. Te sem imela potem še kakšnih pet let, ki so bila zame najlepša leta. Veliko sem se ukvarjala z njimi in k meni so prihajali njihovi starši, s katerimi smo se veliko pogovarjali.”

- *V članku Moje slovenstvo pišete o razliki med narodnostjo in državljanstvom. Narodnost povezuje ljudi tesneje kot državljanstvo. Imate se za pripadnico slovenskega naroda, jugoslovansko državljanstvo pa imate za nekaj formalnega, prisilnega. Ste mogoče zaradi jugoslovanskega nasilja zapustili Slovenijo?*

“Avstralci nimajo občutka narodnosti, ker je avstralska narodnost še v nastajanju. Tako so Američani najbolj patriotski narod na svetu, čeprav so najnovejši (najmlajši). Trenutno tu še ni patriotizma, ki se navadno rodi v borbi; za Avstralijo se še nismo borili. Nimamo navezanosti na zemljo, tu ni še nihče tako doma, da bi čutil, da mora skrbeti za Avstralijo. Paul Hogan v filmu Krokodil Dundee pravi, da se aborigini in belci borijo za zemljo kot bolhe na psu. Aborigini imajo prav, ko trdijo, da je zemlja naš lastnik, da se bomo vsi vrnili vanjo in da bomo spet postali del nje. Tu smo za kratko dobo in ne za večno, kot misliš, ko si mlad. Ko bomo mi tu pokopani, bodo imeli naši otroci del avstralske zemlje. Slovenijo je zapustil moj mož zaradi socialističnega, komunističnega pritiska, v katerem nisi mogel iti korak naprej. Bil je ambiciozen, hotel je več delati in si več ustvariti. Imel je delavnico, in kot privatnik ne bi smel biti uspešen. Ker mu je uspelo, so ga skušali onemogočiti. Stara sem bila enaindvajset let in sem šla za njim.”

- *Še vprašanje o neobjavljeni knjigi, ki jo sedaj pišete? Kakšen bo njen naslov? V prejšnjem romanu je bila rdeča nit glavna junakinja Barbara. Kdo pa bo tu? Kaj ste izbrali za glavno temo?*

“Naslov bo verjetno Filozofi Lightning Ridgea ali pa Filozofski minerji iz Lightning Ridgea. Mogoče bo naslov Old Socks of Lightning Ridge. Old Socks pomeni neparne nogavice, ki jih je vedno tako težko spariti s kakšnimi drugimi. Spravljaš jih v predal in nikdar jim ne najdeš para. Ne vem, če se to dogaja tudi v Sloveniji, a tu so vsi neparni ljudje, ne glede na to, ali so poročeni ali ne. Tako je s tukajšnjimi iskalci opalov. Glavna junakinja romana pa bo Magdalena. Sedemletna punčka mi je napisala: "Če bi imela milijon, bi bila zelo bogata in vsi ljudje bi me imeli radi." Čeprav je še tako mlada, je že vedela, kako pomembno je, če te imajo ljudje radi, in da te imajo bolj radi, če si bolj bogat. To mi je bil motiv nove knjige. Vsak predstavnik ene od dvainpetdesetih narodnosti v Lightning Ridgeu je pobegnil od nekod, iz svoje nesrečne situacije. Sem so prišli, ker so upali, da bodo obogateli čez noč in da jih bodo potem ljudje imeli radi. Vse, za kar se v življenju borimo, je, da bi nas ljudje imeli radi, da bi dobili moč, spoštovanje in vse, o čemer nekateri mislijo, da pride z denarjem. Upanje je skoraj bolj pomembno kot denar. Tu posebno moški živijo v takem upanju, ženske pa so prišle z možmi; romanu sem že nameravala dati naslov I came here with my husband (Sem sem prišla z možem). Veliko žensk se sedaj pritožuje. Možje tu nimajo šefa, urnika...; vsi imajo enake možnosti - od doktorjev pa do nepismenih. Tu gre še bolj kot v Barbari za ljudi okrog mene.”

RUDI STOPAR

Hidra, 1992, žgano železo, 60 x 30 cm

Barica Smole

PRVA KLASA

Pogovor z igralko Ivo Zupančič

Ivo Zupančič

Kako drugače nasloviti portret Ive Zupančič, gledališke igralkе, kot z naslovom predstave Alda Nicolaja, v kateri je portretiranka ob Danilu Benedičiču in Juriju Součku v Drami, v Mali drami in po številnih odrih kot Zizi v več kot sto petdesetih uprizoritvah navduševala slovensko občinstvo? Da je "prva klasa", je potrdila tudi žirija Boršnikovega srečanja, ki ji je 26. oktobra lani podelila Boršnikov prstan, najvišje priznanje slovenski igralki ali igralcu.

Zapisana je igri, temu posebnemu črnemu svetu solza, smeha, žalosti, veselja, pameti in norosti, sovraštva in ljubezni. Kljub trinajstim filmskim vlogam zase pravi, da je predvsem odrska igralka. Tiste vrste je, ki v gledalcu vzbuja iluzijo, da je igra neznansko lahka, tako lahka, da pozabimo na resnično ustvarjalko vloge in vidimo samo osebo, ki jo igra. In se zdi, da je pravzaprav ne igra. Jo živi.

Dolg in bogat je seznam njenih vlog; več kot sto štirideset jih je bilo, od tega štirideset v predstavah slovenskih avtorjev, med njimi trideset v krstnih izvedbah. Nastopala je na večerih poezije in proze, na radiu, televiziji in na filmu.

Imenovali so jo nemirna hči Reke, vitka plavalaska s sinjimi očmi in belim prebliskom prikupnega nasmeha. Gledalce in soigralce je vedno znova očarala njena rezka, a mehka ženskost.

Igralci so celo življenje na očeh; proces ustvarjanja vloge od njih zahteva, da se izničijo, se pozabijo, potem pa igrajo trenutni vlogi primerne geste, hojo, govor, obvladujejo telo in duha. "Vloga je material, ki se te dotika," pravi gospa Iva, "ki grebe bo lastnih in tujih izkušnjah, ki išče nek čas, značilnosti in poteze. Je proces in izkušnja, ki jo je potrebno zapisati na novo, na nepopisan list igralskega talenta. Z vlogo vstajaš in hodiš spat, ko pa jo narediš, jo spraviš v predal spomina." Pa vendar - tudi življenje igralkе je treba nekam pripeti, nekje se je rodilo in zraslo in poganjalo kali za vse, kar se je kasneje v bogati igralski, zlasti gledališki karieri izlilo v tisto, o čemer Iva Zupančič edino rada pripoveduje - v njeno delo.

"Najbolj na svetu cenim svobodo. Ta je tudi v tem, da zasebnost ostane zasebna. In - otroštvo in mladost sem preživljala v časih, ki jih marsikdo danes težko razume.

Rodila sem se mami Ivanki v Trebnjem. Prva leta sem preživela pri stari mami v vasiči na prisojni strani hriba, ki ločuje Temeniško dolino od Dobrniške kotline. Spominjam se besed stare mame "za nas ni kruha" ter groze v njenih očeh, če je ujma pobrala že tako skromni pridelek. Vendar so bile to besede, ki so se me sicer dotaknile, vendar resnica, ki je bila v njih, ni spremenila galerije slik, ki je

Slika zgoraj:
Iva Zupančič leto pred vpisom na
igralsko akademijo (1946)

Slika spodaj:
Iva Zupančič na začetku svoje igralske
poti

iz tistih časov ostala v meni pisana in živa: črno-belih grafik zime z globokimi gazmi v snegu, iz katerih skoraj nisem videla; akvarelov z nežnim zelenilom pomladnega brstenja in rumenimi otočki trobentic na mejah; suhe trave v pokrajini, kjer so presahnili vodnjaki s kapnico in so ženske od neznanško daleč nosile vodo, polj z njivami v bregovih, z lanom, ki je jemal modrino od morja in neba; pastelov jeseni, okrogle in pisane in tople, ki jo je včasih prerezala sapa; dala mi je krila, poletela sem navzdol po senožetih, v sanje.

V samoto, kjer je prostor in čas zanje, sem uhajala tudi, ko sem živela pri mami v trebanjskem gradu. Mama me je varovala, da nisem preveč čutila tistega, kar je trlo odrasle, ni govorila o svojih skrbih, nekako je vedno poskrbela, da se me revščina ni pregrebo dotaknila. Pa vendar je ostalo védenje o njej; o tem, kako človeka razvrednoti in poniža, ko ni kaj jesti, obleči, ko ni knjig.

Seveda ni bila samo samota, bile so tudi igre v skrivnih kotih gradu; po obokanih hodnikih in ječah, po vrtovih, po hosti nad gradom; plezanje po drevesih in plavanje v Temenici. Potem se je začela druga svetovna vojna tudi v Trebnjem, ki je bilo takrat trg s pomembnim križiščem, primernim za pohode vseh vrst vojska.

Hudo je bilo in pomanjkanje je bilo še večje; v najtežjih trenutkih smo se sosedje zbrali. Ne spominjam se natanko, vendar sem ob eni takih priložnosti stopila na skrinjo in improvizirala nastop. Verjetno svoj prvi."

- Trebnje vašega otroštva je za vas predvsem kraj na južni strani železniške proge. Pa vendar ste mu naklonjeni. Večje šolske prireditve, obletnice Tabora likovnih samorastnikov, predstavitev moje knjige - odzovete se, pridete med nas in nas vedno znova očarate. Predvsem ljubite naravo, zlasti gozd; vaša vitka silhueta, vaš prožni korak po osojni in prisojni strani hriba, vse je kot ustvarjeno za oder, čeprav tak iz mahu, vse kliče po kulisi, čeprav iz robidovja in belih kresnic, po luči, čeprav oni, ki se prebija skozi šepetavo listje visokih bukev. Temu "odru" so sledili mnogi drugi.

"Nastopala sem seveda že v šoli. Posebna spodbuda, naključje morda, je bil nastop na mladinski delovni akciji Šamac-Sarajevo. Iz glavnega štaba MDB so sporočili, da bo prišla komisija in si ogledala kulturno delo naše brigade. Na hitro smo obnovili, kar je kdo znal, in pripravili program. Kasneje je prispelo sporočilo, naj se "drug Ivica" javi v kulturni ekipi glavnega štaba. Nič rada nisem šla... Toda ko sem v Pragi na svetovnem festivalu demokratične mladine nastopala pred množico mladih, prvič pred mikrofonom, me je zamikalo."

- Je bila odločitev, da greste leta 1947 na sprejemni izpit na igralsko akademijo, izpeljana iz hotenja, da postanete igralka?

"No, ne vem. Vse se mi je kar dogajalo. Bila sem sproščena, včasih mislim, da te odločenosti ni bilo; ko se zazrem vase, vem, da bi me prizadelo, če takrat ne bi bila sprejeta."

- Ste do takrat že bili kdaj v gledališču?

"O, ja. V Drami; ne spominjam se, katero predstavo sem gledala, toda name je naredila velik vtis. Dogajanje na odru je bilo resničnejše od življenja."

- Ključne lastnosti dobre igralka/igralca so občutljivost, nadar-

V sezoni 1953/54 je igrala v Mestnem gledališču ljubljanskem (MGL.) kar v sedmih premierah; na sliki kot slikarjeva punca v Grumovem Dogodku v mestu Gogi

jenost, delavnost. In sreča. Prve tri so v igralcu, zadnja pa... Takrat, na začetku, vam je stala ob strani, drugače vas potem, ko je vlak iz Trebnjega prisopihal v Ljubljano z zamudo, profesor Ivan Levar ne bi povabil pred člane sprejemne komisije.

"Nastopila sem med drugim tudi s Kajuhovo Samo milijon nas je in bila sprejeta. Profesorje Marijo Vero, Miro Danilovo, Vido Juvanovo, Ivana Cesarja in Pina Mlakarja smo študentje izredno cenili, nobene pretirane strogosti ni bilo, med študenti in njimi je bilo čutiti hkrati distanco in domačnost. Prvič sem staitrala že v prvem letniku, v Hamletu. Dr. B. Gavela mi je dal statažo, vlogo dvorne dame. Majhno, tako, ki se ob grobu poslovi od Ofelije, a začetek je bil..."

Potem se je začelo pravo delo v gledališčih. V poklicu igralk. Mnogo jih je skušalo osvetliti ta poklic, to delo; Kristijan Muck je zapisal, da se po mnogih letih življenja v svojem poklicu v igralcu zasnuje posebna izkušnja, ki je nihče, ki ni večer za večerom stal na odru sam s sabo, v sanjski povezavi s svojimi tovariši in publiko, ne more dojeti in razumeti. Ta izkušnja združuje nenavadna, istočasno radostna in trpka, mučna in zanosna obdobja, ki jih - podobno kot sleherni, vendar s posebno intenziteto - doživi igralec. V nji ne gre toliko za množico različnih življenj, psihologij, stanj, ki jih preživi igralec, pač pa se v njenem bistvu skriva nabita količina časov različnih ljudi in različnih prostorov.

Kako vsaj približno odstreti te gledališke svetove in čase Ive Zupančič?

Svojo bogato pot igralk je začela novembra 1951 v Mestnem gledališču ljubljanskem. Hkrati je delala na Odru 57, od njegove ustanovitve do konca. Sledila so študijska potovanja v London, Pariz in Moskvo, v sezoni 1962/63 pa je prvič nastopila v Drami, kjer je igrala vse do upokojitve. Eno sezono je igrala v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu, sodelovala je v Mladinskem gledališču, pa v Gleju, v Prešernovem gledališču Kranj in Koreodrami. In gostovala z Dramo na številnih odrih v Sovjetski zvezi, Madžarski, Poljski, Češkoslovaški, Litvi, Gruziji, Italiji, Švici...

Čas njenih začetkov v Mestnem gledališču je bil v začetku čas, ko je igrala naivke, mlade deklince ali celo fantiče. Prevladovala so mladostne dramske in komedijantske postave, saj je bilo jedro MGL prav krog mladih igralk. Gledališče je gostovalo v Celovcu in Trstu in po Jugoslaviji. Njena prva premiera je bila v tem gledališču že mesec po prihodu - v Pugetovih Srečnih dnevih je igrala Marianne Gassin. Vsa leta je bila močno "zasedena", vendar preseneča podatek iz Zbornika MGL, da je od novembra 1953 do aprila 1954 igrala v sedmih premierah (Zemljan-Tiran-Javoršek: Odločitev, Vilhar-Mahnič: Velika beseda, Priestley: Čas in Conwayevi, Shaw: Pokopljite mrtve, Chase: Harvey in Grum: Dogodek v mestu Gogi). Sezona 1954/55 se je začela s Cankarjevim Martinom Kačurjem, v katerem je Iva Zupančič namesto noseče kolegice dobila vlogo. To je bila pomembna meja v njeni igralski karieri, saj je odigrala Tončko - od vlog naivk je prešla na karakterne vloge. Komaj štiriindvajsetletna je odigrala žensko, ki gre preko vsega, da bi dosegla svoj cilj. Starejši kolega ji je po premieri rekel: "Iva, kaj si ti morala že prestatii!" Tudi barabinski fant, ki ga je nekajkrat odigrala v MGL, ni bila in tudi umrla ni; pa je vendarle to že igrala. Vloga Kačurke ji je leta 1957 prinesla tudi prvo veliko priznanje - Sterijevo nagrado.

V tretji sezoni v MGL kot Colomba v istoimenskem odrskem delu Anouilha

NAŠ GOST
Rast 2 / 1998

152

Mestno gledališče, ki je tedaj šele iskalo svoje mesto med gledališči, je takrat šlo na odmevno turnejo po Jugoslaviji, od Zagreba do Novega Sada, od Beograda do Sarajeva. Gostovali so z Martinom Kačurjem, Iva pa je igrala tudi Jeleno v Malomeščanih Gorkega in Metko ter Devico Orleansko v Vilhar-Mahničevi Veliki besedi.

Naslednjega leta je drugič prejela nagrado na Jugoslovanskih gledaliških igrah, tokrat za najboljšega mladega igralca. Za vlogi Metke in Devico Orleanske v Vilhar-Mahničevem Večer v čitavnici.

V času, ko je "službovala" v Mestnem gledališču ljubljanskem, se je igralsko izpopolnjevala v Londonu, Parizu in v Moskvi. Njen repertoar v MGL je bil raznovrsten in obsežen; poleg že naštetih vlog naj naštejemo še nekaj večjih: bila je pastorka Jerica v Kristine Brenkove Mačehi in pastorki, Milena v Cankarjevi Lepi Vidi, Julka v Ocvirkovi Ko so padli oživali, Joan Burke v Shawovi Pokopljite mrtve, Colomba v istoimenskem Anouilhovem delu, Rona v Leskovčevih Dveh bregovih, vdova Šin v Brechtovem Dobrem človeku iz Sečuana, Sonja v Stričku Vanji A. P. Čehova, Milan v Čarobni paličici Kristine Brenkove in dekle, katere mož je na eni nogi prišel domov v Borchertovi Zunaj pred durmi.

Že za prvo vlogo Jerice je požela laskavo kritiko: v neki časopisni oceni je bila označena kot "najboljša kreacija te odrske stvaritve", zanjo kritik(čarka) uporablja izraze, kot so "izdelana igra, prepričevalnost, izdelanost v pravem umetniškem loku". Colombo, v kateri je Iva igrala naslovno junakinjo, Parižanko, je France Novšak kot solidno predstavo označil prav zaradi interpretk ženskih vlog (ob njej je v vlogi Aleksandre gostovala Sava Severjeva). MGL je prvo po osvoboditvi uprizorilo Brechta. V Dobrem človeku iz Sečuana je Iva igrala vdovo Šin in o tej vlogi in vlogi Slavke Glavinove je Jože Javoršek zapisal, "da sta obe presenetljivo dosegli Brechtov stil, izvorno ujeli Brechtov lik in odkrili povsem nov igralski volumen, ki ga človek v njih še slutiti ni mogel". Tudi ob vlogi dekleta v Borchertovi Zunaj pred durmi so (kljub temu, da so jo označili kot epizodno) videli pravo drobno umetnino. Sonja v Stričku Vanji (ob Nablocki in Janezu Albrehtu) pa je bila označena kot čudovita, dobra, skromna, igra, ki je dala liku vse redke, komaj zaznavne, pa tako pomembne in velike drobne lastnosti, kakršne je nakazal Čehov sam. Tit Vidmar je v njej prepoznaval igralko nevsakdanjih kvalitet. Te so se izrazile tudi na Odru 57, kjer je Zupančičeva bila recitatorka v Tolmunihi teme Daneta Zajca (sezona 1957/58), Ismena v Antigoni Dominika Smoleta (sezona 1959/60), Reka v Otrocih reke Daneta Zajca (sezona 1961/62) in Dekle v Stavbi Marjana Rožanca (sezona 1962/63). To je bilo novo gledališče, s sodobnim repertoarjem, ki je v tedanjih časih nemalokrat naletel na odpor. Na Odru 57 je tudi Iva Zupančič iskala notranji, dramatiki ustrezen odrski izraz. Oster, neposreden nagovor občinstva preko besedil slovenskih avtorjev je delal mojstre in mojstrice izbrušene odrske govorice, ki je sledila misli, ritmu, zvenu besede. Brez odvečnih odrskih pomagala. Iva Zupančič pravi, da ji je Oder razkril nove metode dela, nova izhodišča za oblikovanje vloge.

Avgusta 1962 se je njena igra v MGL iztekla. Prenehal je delovati tudi Oder 57, vendar so ostali njegovi dosežki v slovenski dramatik, tudi v interpretaciji. Ravnatelj Bojan Štih je mnoge sodelavce tega odra povabil v Dramo Slovenskega narodnega gledališča, med drugim tudi Ivo.

V sezoni 1962/63 je z vlogo Barblin v Andorri Maxa Frischa nas-

Slika zgoraj:
Na začetku igralske poti

Slika spodaj:
Oder 57, sezona 1961/62; Dane Zajc;
Otroka reke; Iva kot Reka (nagrada
Zlati venec na festivalu MES v Sara-
jevu)

topila v SNG Drama. Josip Vidmar je v njeni igralski kreaciji prepoznal "izvrsten obet, kajti svojo nelahko, literarno dovolj konvencionalno vlogo je odigrala z redko originalnostjo, neposrednostjo, sveže in s sugestivno močjo. Kakor je bila veselo očarljiva v svoji začetni dekliski naivnosti, je prešla v tragično pretresljivost v zaključni blaznosti..."

Kot bi orisoval Ivino igralsko pot, mavrico, ki se pne še dolgo po njegovem zapisu; od mehkebe junakinj v dramah Čehova do trdote Muellerjeve markize de Merteuil v Kvartetu; z mnogimi vmesnimi odenki.

V Drami je v naslednjih letih, vse do upokojitve, oblikovala nemalo odličnih vlog. V sezoni 1964/65 je bila sugestivno temperamentna Rosalie v Kopitovi igri Oh, očka, ubogi očka. Naslednjo sezono je gostovala v Slovenskem stalnem gledališču v Trstu s Fojevo Dve pištoli v rokah pa z belim in črnim gleda (v vlogi Angele) in v Sartrovih Umazanih rokah (v vlogi Jessice). Kritiki je zapisal, da je ob njeni vlogi gledalec verjel, da Jessica edino na ta način lahko hodi, se smeje ali govori. Bila je Hilda v Sartrovi Hudič in ljubi bog, Sofja Aleksandrovna v Stričku Vanji A. P. Čehova, Kresida v Shakespearovem Troilus in Kresidi in blesteča Ruth v Pinterjevi Vrnitvi. Vasja Predan je zapisal, da je nemara najtežje razložljiv lik te drame oblikovala z napadalno zunanjo mirnostjo, a hkrati z veliko notranjo napetostjo. Igrala je sestro Bogomilo v Smoletovem Krstu pri Savici in grabežljivo lovačo Ledo v Giraudouxovem Amfitrionu 38, Stello v Photo finishu Ustinova, Ajšo v Zupanovem Aleksandru praznih rok, Mašo v Treh sestrah Čehova.

Občinstvo je z dolgimi aplavzi in s cvetjem sprejelo Shawovega Pygmaliona, kjer je Iva igrala Elizo Doolittle. Sledile so vloge Romane v Javorškovem Koncu hrepenenja, Melanije v Gorkijevih Otrocih sonca, Lizistrate v istoimenski Aristofanovi drami, Helene v Cankarjevi komediji Za narodov blagor, Laure v Držičevem Botru Andražu. Njena zanesljiva moderna igra in sproščenost sta prišli do izraza pri oblikovanju lika Julijane Filipovne Suslove v Gorkijevih Letoviščarjih, mrzlo zakonsko ženo Rito Almers v Ibsenovem Malem Eyolfu pa je interpretirala razčlenjeno, samoniklo, s pogledom zamaknjenke, ki ne more izživeti svojih nakopičenih energij. Potem je bila Anda v Božičevem Komisarju Krišu in Recitatorka v večeru poezije z naslovom Ogenj v ustih. Tu sta z Rudijem Kosmačem v maskah slehernika razvezovala temno težo štiriindvajsetih pesmi Daneta Zajca, v katerega Mladi Bredi Iva nato (po sezoni, ko še enkrat zaigra v Fojevem delu - kot časnikarka v Naključni smrti nekega anarhista) oblikuje v družbi lutk Jožeta Ciuhe vlogo Brede.

Sezono 1984/85 so si ljubitelji gledališča na Slovenskem zapomnili po uprizoritvi Muellerjevega Kvarteta (v režiji Eduarda Milerja) v Mali drami. V njem je Iva Zupančič (ob Danilu Benedičiču kot vikontu de Valmont) igrala markizo de Merteuil (obeh likov se bralci Laclosovega romana v pismih Nevarna razmerja spomnijo kot dopisovalcev). V drami se iz salona 18. stoletja preselita v bunker po atomski katastrofi; kajti večna sta v svojem uničevalnem spopadu, boju za oblast; igralca odigrata vse štiri vloge kvarteta, si skušata drug drugega podvreči, najti ranljivo mesto, pri čemer celo zamenjata spol; kajti ta je bojišče nasprotnikov, bojno polje za besede. Strastno, samomirsko erotično igro je v rdeče oblečena Iva odigrala napadalno in vznemirljivo drzno. In je zanjo prejela dve nagradi. Za to vlogo, pravi,

Sonjo v Stričku Vanji A. P. Čehova je Iva Zupančič igrala v MGL in Drami SNG; na sliki: kot Sonja v predstavi Drame SNG 1964/65

je morala še posebej iskati v sebi, ker ji sprva ni bila blizu. Dolgo se ji je približevala, temu razvrzatu in uničevalni strasti, ki ju ni mogla čutiti. Spraševala se je, kaj se jo je dotaknilo, kaj jo je odbilo, kaj se nalaga v njej. Čez poletje so študij prekinili, približala se je tolmunu zla, destrukciji in nihilizmu vloge. In je nastala vrhunška, enkratno intenzivna igralska kreacija.

V sezoni 1987/88 je igrala Madeleine v Savannah Bay Marguerite Duras (v Eksperimentalnem gledališču Glej), naslednjo sezono pa je odigrala pomembnejšo vlogo (Gospo Smrt) v Taborijevem Mein Kampfu, leto zatem pa je bila premiera Prve klase Alda Nicolaja, kjer je igrala Zizi, njena zadnja vloga v Drami pa je bila Helsethova v Ibsenovem Rosmersholmu.

Pomnimo jo po vlogi nepozabne Lize (ob Trebanjcu Daretu Ulagi) v filmu Cvetje v jeseni. Kljub devetim pomembnejšim filmskim vlogam zase pravi, da je gledališka igralka. Igralka, ki ne počiva, čeprav je v pokoju. V preteklih sezonah je igrala v Prešernovem gledališču Kranj (Poncija v Domu Bernarde Alba G. Lorce) in v Koreodrami. S tem je znova dokazala, da igravec ni nikoli preveč zaprt za nove pristope. Leta 1996 je igrala gospo Verlaine v Mrakovem Begu iz pekla v režiji Damirja Zlatarja Freya in naslednje leto v Shizofreniji.

Toliko različnih vlog za eno samo življenje! In toliko nepozabnih interpretacij poezije!

Za svoje igralske kreacije je poleg že omenjenih Sterijevih nagrad prejela nagrado Zlati venec na festivalu MES v Sarajevu za vlogo Reke v Zajčevih Otrocih reke (1962), nagrado Prešernovega sklada za vlogo Ruth v Vrnitvi H. Pinterja (1968), Borštnikovo nagrado za vlogo Elize Doolittle v Shawovem Pygmalionu (1971), Župančičevo nagrado za vlogi Julijane Filipovne Suslove v Letoviščarjih Maksima Gorkija in Rite Almers v Ibsenovem Malem Eyolfu (1979), za interpretacijo poezije Daneta Zajca v uprizoritvi Ogenj v ustih Bronasto vrtnico na Goriškem srečanju malih in eksperimentalnih odrov (1981), nagrado Srečanja gledališč Alpe-Jadran za vlogo markize de Merteuil v Muellerjevem Kvartetu (1985) in zlati lovorov venec na festivalu MESS v Sarajevu za isto vlogo (tudi leta 1985).

- Vse to so rezultati. Tisto, kar ostane pod črto. Ena bistvenih značilnosti gledališke igre je njena minljivost. Rezultati drugega umetniškega ustvarjanja ostanejo, igra pa se zaiskri, nekaj časa še živi v spominu publike in nato ugasne. Kako, igralka Iva Zupančič (čeprav pri vas ne moremo govoriti o koncu ustvarjanja), je s to praznino, ki verjetno ostane po predstavah, sezonah, po celem življenjskem obdobju?

"Po premieri se vprašam, kako je bilo delo opravljeno. Obremenjuje me, če delo ni dobro sprejeto pri občinstvu in profesionalni kritiki. Če nastane večja delovna pavza, se poraja občutek, da je vse nekam pobegnilo, vate zleze praznina, ničesar ni, kar bi te obsedalo. Ko se spet ponudi delo, zbiraš pogum in se čудиš, da po tolikih letih lahko še kaj daš. Na srečo za praznino ni mnogo časa. Sedaj sodelujem s skupino Dragana Živadinova. Pripravljamo 20. april 1995 - obred poslavljanja. Veseli me, da v skupini dela tudi mlada, nadarjena Trebanjka Romana Šalehar."

- Igralec/igralka ustvarja iz sebe in skozi sebe. Igra umetnino, resnico o življenju in človeku. Kako vlogo analizirate, domislite, zgos-

Slika zgoraj:
Ob Stanetu Severju je bila Kresida v
Shakespearovi Troilus in Kresida
(Drama SNG 1966/67)

Slika spodaj:
Igralka v vlogi Bogomile v Krstu pri
Saviči Dominika Smoleta (Drama
SNG, 1968/69)

tite? Kakšna je razlika med oblikovanji junakinj v dramah A. P. Čehova in oblikovanjem ene vaših najtežjih, a zelo uspešnih igralskih stvaritev, markize de Merteuil v Muellerjevem Kvartetu? Razlika med zabrisano, mehko psihološkostjo in žensko, pobesnelo v svojem (samo)uničevalnem erotizmu?

"Vlogo se oblikuje s srcem, razumom, vsem svojim bitjem. Tudi te, o katerih sprašujete. Ko preberem dramsko delo, navadno neposredno dojamem vlogo, jo začutim; počakam na dramaturško analizo celote in posameznih vlog, prislunem režiserjevi obrazložitvi in načrtu, kako bo delo potekalo in poskušam temu slediti. Bistvene poteze vloge skušam najti v svojem čustvenem spominu, življenjskih izkušnjah, zvenu notranjosti, domišljiji, okolju... Iskanje vloge je polno presenečenj; eno vlogo sem zlahka našla, zagledala sem jo scela, druga se mi je izmikala, tretja se mi je razbila, ko sem mislila, da jo že imam in sem jo morala znova sestavljati. Ko začne dihati z menoj, sva si že blizu; in vendar včasih ni lahko biti dvoje. Navadno se najbolj približamo skupnemu cilju - dobri predstavi - na vajah, med soigralci in drugimi sodelavci pod vodstvom režiserja, ki vodi vaje in skrbi za celoto. Ko obvladam tekst, grem v naravo, ki me spremlja od otroštva, pa tudi zato, ker sem bila kar šestnajst let v Ljubljani v podnajemniških sobah, kjer ni bilo pogojev za delo in sem se pogosto zatekala na Rožnik ali drugam, ven, kjer ni bilo hrupa in mrzlih zidov. Tam memoriram tekst in opazujem, kaj oseba, ki jo bom predstavljala, počne. Mislim na to, kakšno govorico telesa ima itd. V naravi najlažje najdem neposrednost v izrazu."

- Uspeh predstave je odvisen od mnogočesa. Tudi od občinstva. Branko Gombač je takrat, ko so Mariborčani odprti src sprejeli predstave slovenskih gledališč na Borštnikovem srečanju, vzkliknil: "Živela mariborska publika!" Ali ste bili kdaj v podobni skušnjavi?

"Dobra publika soustvarja predstavo. Za mariborsko to še posebej velja. Prijazna je, odprta in vesela. Goji ljubezen do gledališča. Zelo rada imam mlado publiko. Dovoljuje stik in daje odmev, razigra in razveseli igralca. To sem spoznala že v začetku svojega dela v gledališču, ko sem igrala Lojzka v Goliovem Srcu igračk, pa tudi sedaj, ko sem kot članica žirije spremljala mladinske predstave na festivalu Zlata paličica. Mladi igralci kranjskega gledališča, nekateri še študentje akademije, so odigrali krasno predstavo O tem se ne govori. Predstavo, ki podira tabuje; v njej je mlada publika uživala in sodelovala."

- Zelo pomemben del uspešne predstave so tudi soigralci. Grotowsky je igro definiral kot igro akcije in reakcije. Akcije igralca in reakcije soigralca itd. Predstava je ustvarjalni napor in dosežek vseh ustvarjalcev, vseh igralcev. Najboljše so predstave, kjer se ustvarjalna energija pretaka med igralci, pa tudi med drugimi ustvarjalci predstave. Igrali ste s številnimi soigralci in soigralkami, od Nablocke do predstavnikov najmlajše igralske generacije. Igrali ste pod "režisersko taktirko" Pretnarja, Galeta, Babiča, Petana, Kermaunerja, Koruna, Jamnika, Milerja, Freya, Živadinova in mnogih drugih. Ljudje na vseh delovnih mestih se z nekaterimi sodelavci ujamo bolj, z drugimi manj. Ali je tudi zasebno v igralskem ansamblu potreben iskren odnos, da se doseže soigra na odru?

"To bi bilo idealno, pa ni vedno tako. Ustvarjalci predstave morajo prisluntni drug drugemu; kadar sodelujejo ljudje, ki so vsak na

Slika zgoraj:
Za vlogo Elize Doolittle v komediji
Pygmalion B. Shawa je 1971. leta pre-
jela Borštnikovo nagrado

Slika spodaj:
Iva kot Lizistrata v istoimenski Aristo-
fanovi komediji (Drama SNG,
1975/76)

svojem področju strokovnjaki, in se ustvarjalna energija usmerja v isti cilj, lahko naredijo dobro predstavo. Na vajah so potrebni disciplina, zbranost, energija in veselje do dela. V predstavi je včasih v uri ali dveh zgoščeno celo življenje, to je potovanje v različna obdobja in svetove. Dobra predstava združuje in osrečuje. Taka je bila na primer Pintarjeva Vrnitev (v Mali dramí SNG), v kateri sem igrala Ruth. Soigralci so bili Stane Sever, Jurij Souček, Maks Bajc, Tone Slodnjak, Janez Albreht."

- *S kom ste imeli bolj iskren odnos: s soigralci ali soigralkami?*
"Več prijateljstva je med kolegicami."

- *Ko govorite o svojem delu v gledališču, omenjate naloge in vloge. Čemu takšna oznaka?*

"Vse, kar delam, ni vloga. Ogenj v ustih Daneta Zajca, predstavitev poetičnega opusa v režiji Iva Prijatelja in z dramaturgom Borisom A. Novakom, v katerem sva pesnikove poetične tekste v Mali dramí interpretirala z Rudijem Kosmačem, to je naloga. Iz poezije narediti predstavo."

- *Tisti redki, ki o igrilstvu pišejo in so tudi sami igralci, vedno znova poudarjajo, koliko silnih duševnih in telesnih moči, koliko koncentracije je treba za vlogo. Vi ljubite naravo in kamne in z gibanjem na prostem skrbite, da ste vedno pri moči. Je to dovolj?*

"Pri predstavi mora biti vsa energija osredotočena na dogajanje na odru, nobena misel ti ne sme pobegniti kam drugam. Povedala sem že, kaj mi pomeni narava. Slike iz otroštva in kraj, kjer študiram vloge. Sprva je bila to zaradi slabih bivalnih razmer nujna; potem način dela. Zame je to tudi občutek svobode. Pomirja me; večkrat si želim stoičnosti drevesa. V naravi so odgovori; tudi tisti, o zdravem načinu življenja, o zdravem dihu in o zdravi prehrani. Tudi za to skrbim; obdelujem vrt in si pridelam zelenjavo."

- *Oton Župančič, ki je bil tudi dramaturg, ravnatelj in upravnik gledališča, je rekel: "Igralec mora zlesti v toliko različnih kož, da nazadnje v svojo več ne najde." To ni preveč laskavo razmišljanje, pa vendar: katera koža od vseh, ki ste si jih do sedaj nadeli v gledališču, vam je bila najbolj prav?*

"Jaz ostajam najraje kar v svoji koži in poskrbim, da se čimprej srečam s figuro, ki naj bi jo igrala; ogledujem jo, jo poskušam spoznati, udomačiti. Ob premieri je že moja, je bitje, ki me poslej ne vznemirja več toliko."

- *Gotovo vsakdo, ki ustvarja, z najbolj protislovnimi občutki čaka, da bo objavljena zasedba, list, na katerem so po vrsti napisane vloge in ob njih imena igralcev. Vi ste imeli srečo (seveda ne samo to) in ste mnogo igrali, v časih MGL in Odra 57 tudi po nekaj predstav dnevno. Ali ste bili kdaj zelo žalostni zaradi zasedbe?*

"Čakanje na delo je v gledališču od vsega najtežje in res sem bila včasih malo žalostna."

- *V časih Nablocke in Skrbinska je bil igralec tisti akter, po katerem se je ravnal celo repertoar. Volja dramaturgov in režiserjev je kasneje postala pomembnejša. Sestavljalci repertoarja najbolj vplivajo*

Za vlogo Julijane Filipovne Suslove v Letoviščarjih M. Gorkega (na sliki ob Poldetu Bibiču) in za vlogo Rite Almers v Ibsnovem Malem Eyolfu je prejela Župančičevo nagrado

Za interpretacijo poezije Daneta Zajca Ogenj v ustih je prejela bronasto vrtnico na Goriškem srečanju malih in eksperimentalnih odrov 1981

Iva Zupančič z Borštnikovim prstanom - najvišjim priznanjem za igralške dosežke

na razvoj igralčeve osebnosti in mnogi darovi ostajajo neizkoriščeni. Znano je, da si želite ene izmed vlog, katere, nočete izdati. Ali menite, da je bila katera od mnogostranosti vašega talenta premalo izkoriščena?

"Ne, kar dovolj sem delala. Bilo je mnogo različnih, zanimivih vlog. Morda sem premalo igrala v komedijah, čeprav je bilo tudi nekaj tovrstnih vlog: Metka v Vilhar-Mahničevi Veliki besedi, Urška v Goldonijevih Primorskih zdrahah, Elisa v Shawovem Pygmalionu, Zizi v Prvi klasi Alda Nicolaja."

- Nihče ni imun na kritike. Ko gledališki večer mine, v njegov nabiralnik prihajajo časopisi s kritikami. Grobe sodbe, včasih milejše, drugič naklonjene. In včasih tisto najhujše - ko kritik igre igralke ali igralca sploh ne omeni. Ali pravi, da je bil/bila indisponiran(a). Vaš kolega Danilo Benedičič je nekoč rekel, da so kritiki pod kritiko. O vaši igri so (največkrat pohvalno) pisali med drugimi Josip Vidmar, Vasja Predan, Stanka Godnič, Jože Javoršek, Rapa Šuklje in Andrej Inkret. Nekaj njihovih opažanj o vaši igri je že naštetih. Se vam zdi, da kritiki danes preveč teoretizirajo o dramatskih problemih?

"Skušam razumeti tudi take kritike. Verjetno imajo malo časa; na osnovi skromnega gradiva in ogleda ene predstave je težko narediti poglobljeno oceno. Predstava se navsezadnje dela dolgo, z mnogimi sodelavci; oceniti je treba mnogo vidikov. Seveda imajo več vednosti o predstavi lahko tisti, ki so kdaj živeli z gledališčem, ki so delali v njem, pisatelji, dramatik, vendar res včasih pišejo več o tekstu kot o predstavi. Nikoli pa nisem dovolila, da bi me kritike zagrenile. Najhujši kritik je vsak ustvarjalec sam sebi."

- Igrali ste v številnih delih slovenskih dramatikov. Ali slovenski avtorji ustvarijo dovolj vlog za igralke?

"Zame jih je bilo kar nekaj. Ni vem od kod enoplastnost oznake ženskih likov pri Cankarju. Poglejte, koliko različnih junakinj sem igrala samo v njegovih delih: razposajeno in toplo Mileno v Lepi Vidi, premočrtno Kačurko, Grudnovko, ki posega na področje družbenega življenja, na televiziji sem igrala vdovo Lizo v Mejakovi dramaturgiji Cankarjevih Hudih sanj kancelista Jereba. Bila sem Julka v Ocvirkovi Ko bi padli oživali, Herma v Borovem Pajčolanu mesečine, Ismena v Smoletovi Antigoni, Kolombina v Zupančičevem Rombinu, žalostnem klovnu, sestra Bogomila v Smoletovem Krstu pri Savici, Ajša v Zupanovem Aleksandru praznih rok, Romana v Javorškovem Koncu hrepenenja, Anda v Božičevem Komisarju Krišu, Breda v Zajčevi Mladi Bredi, igrala sem v Tolmunih teme, Ognju v ustih in Otrocih reke..."

- Igralec/igralka noč in dan živi za rojevanje svoje vloge. Tudi drugi umetniki imajo podobne težave, vendar se da druge vrste ustvarjalnosti zamakniti, prestaviti na drug dan. Vsakdanje skrbi so takrat nadležen balast. Vsaka naloga je lahko ovira. Kako igralka, ki je s skrbmi in opravi še bolj obremenjena od svojega moškega kolega, spravlja v ravnotežje svoj vsakdan in svoj poklic? Kako je biti čez dan gospodinja in mati, zvečer pa sanjava Sonja ali zla markiza de Merteuil?

"Ko otrok odrašča, potrebuje mamo. In igralka mnogokrat res nima časa. Kje boš zvečer dobil varstvo za otroka? Kdo ga bo počakal, ko

Barica Smole
PRVA KLASA
Pogovor z Ivo Zupančič

Dobitnica desetih nagrad za igralske stvaritve tudi po upokojitvi igra; v sezoni 1994/95 je v Prešernovem gledališču igrala Poncio v delu G. Lorece Dom Bernarde Albe

pride iz šole? Meni je pomagala mama. Tista, ki me je kot otroka varovala pred hudim, kolikor je mogla. Vem, da je težko vzdržala v Ljubljani, v stanovanju. Pa je bila tiho in le včasih je spomladi z vnukom odpotovala domov. In je potem sin pripovedoval, kako lepo diši v Trebnjem. Doma. Tako sem bila lahko Sonja in markiza. Ker je dišalo po domu. Čeprav sem bila na delu."

- Radi imate likovno umetnost - tudi vaš sin Janez Kardelj je slikar. Tudi Borštnikov prstan je umetnina, nagrada za življenjsko delo, ki ste ga preživeli z gledališko masko in za njo. Ali bi se za igralsvo še enkrat odločili?

"Likovno delo je zame vir užitka in tudi navdih. Kompozicija, razpoloženje, barve... Rada imam stare kulture, jamske slikarije. Včasih sem se ukvarjala s keramiko. Ali bi se še enkrat odločila za igralsvo? Življenje ni potoček, ki nalahno šumlja skozi idilično pokrajino; tale pogovor morda slika moje delo preveč svetlo; včasih, ko je kaj težko padlo name, me je imelo, da bi vse pustila. Mnogo je lepih stvari, ki bi jih še rada počela. A vendar... če dobro premislim... Ja, še enkrat bi bila igralka."

Iva Zupančič, v kateri sta na nek nerazložljiv način prepleteni ljubezen do ljubezni, kakršno nosijo junakinje Čehova, ter drznost in temota markize Merteuil, je IGRALKA. Ki ima vse, kar služi temu poklicu, ki je delo in način življenja, dan in noč, ljubezen in trpljenje.

Telesno lepoto in eleganco giba; glas, talent in srečo.

Ni čudno, da ji priznavajo čarobnost temperamentne in sugestivne igre, mojstrsko zgradbo likov, oblikovanje karakterja in sposobnost ujeti slog in duha uprizorjenega dela. Prva klasa! Tista, ki je še vedno sposobna v trdem času mehko reči z Mileno v Lepi Vidi: "Povsod je luč, povsod samo živo življenje, kamor se ozrem."

Breda Jontez: Triptih Ive Zupančič; naslovnica za Jugoslovanski gledališki portret 1945 - 1980

RUDI STOPAR

Znamenja, 1995, žgano železo, 78 x 42 cm

Rudi Stopar

Za Rudijem Stoparjem, ki ima zdaj svoj dom v Sevnici na sevniskem Griču, je štirideset let – kot sam pravi – ukvarjanja s kiparstvom. Štirideset let delovanja na kateremkoli področju, v katerikoli stroki, je dolgo razdobje, polno lepih, optimističnih, pa tudi težkih, komaj premostljivih trenutkov, je čas nepričakovanih in ne vselej uresničenih možnosti, pa tudi velikih dosežkov. Štirideset let dela je zaradi dolgega časovnega odmika od začetkov že tudi povod za obujanje spominov. V Stoparjevem življenju se je v tem dolgem obdobju zgodilo marsikaj pomembnega in prav gotovo je bilo kiparjenje, je bila umetnost, ki mu že vseskozi predstavlja vsebino življenja. Umetnost mu je in mu prav gotovo še vedno predstavlja tisto nujno svobodo, ki sprošča in ga iz vsakdanjosti, z dimenzijami ustvarjalnosti, nenehno dviga iz ne ravno vedno enostavnega vsakdana v svet domišljije in z njo povezano prenovo življenjske moči. Vse postane takoj lažje, kajti resnično, komajda uresničljivo ali sploh ne, je samo ustvarjanje.

Že od mladeniških let dalje je Rudi Stopar, po duhu raziskovalno nemiren in radoveden, sicer pa delaven in marljiv, preizkušal svoje sposobnosti na najrazličnejših področjih. Predvsem pa je spoštljivo stavil svoje veliko upanje glede prihodnosti na domačo, rodbinsko dediščino s tem, da je postal strojni tehnik ter nadaljeval specializacijo v povezavi s kovinarsko stroko. Že šest rodov Stoparjev se ukvarja z obdelavo železa. Rudi Stopar izhaja namreč iz kovaške družine. Koval je še ded in oče in v začetku še tudi sam. Danes vemo, da predstavlja – dobro, nadpovprečno obvladanje stroke – umetnost. Za neka področja velja to bolj in nekateri se tega bolj zavedajo, za druga manj. Rudi Stopar je vsekakor že zgodaj ob preizkušanju svojih sposobnosti zelo zgodaj odkril, da z nekoliko večjim ustvarjalnim naporom lahko doseže nekaj več od običajnega – ne nazadnje tudi z obdelavo kovin v smislu inovatorstva, umetniškega ustvarjanja, pa tudi z domišljenim, urejenim zapisom besed in misli.

Piše pesmi in jih povezuje v zbirke, kot publicist objavlja razne sestavke o kulturi – predvsem pa kipari.

Vsekakor je Rudi Stopar eden tistih sodobnih kulturnih delavcev v najširšem pomenu tega pojma, za katerega bi ob primerjavi z drugimi, s podobnim interesom in tako rekoč iz enakih izhodišč zraslih kulturnih osebnosti, lahko rekli, da jim je vsaj v izhodišču enak. Tako, kot do določene stopnje pozna jezik in zakonitosti zapisovanja svojih pesniških navdihov ali svojih publicističnih zapažanj, tako je tehnološko po družinski tradiciji in tudi siceršnjih sposobnostih nadpovprečno usposobljen, da profesionalno kakor hoče oblikuje in izraža svoje likovno videnje v kovini. Tako kot je način pisanja in pesništvo spoznal le delno v času običajnega in strokovnega šolanja in je bila vsa nadaljnja rast odvisna zgolj od njega, tako je tudi na področju likovnega upodabljanja šele z dodatnim osebnim študijem po literaturi ter z uporabo raznih drugih številnih sodobnih možnosti izobraževanja izpopolnil sposobnosti in znanje do stopnje, da lahko sebi ustrezno izrazi svoje v čas in prostor vpete misli in čustva.

Stoparjevi začetki oblikovanja kovine so bili glede na mladostno silovitost pristopa in notranje dinamične razgibanosti mišljenja in pogledov na svet zelo modernistični. Dolgo jih je nosil v sebi, jih nato drzno uresničeval in po dolgih šestih letih končno tudi prvič pred-

stavil v javnosti. To se je zgodilo leta 1965 ob skupinski predstavitvi v Kozjem, na samostojni razstavi pa šele 1969. leta, in to v Sevnici. V glavnem na pol abstraktna, predvsem v duhu simbolike ter asociativno oblikovana figuralna plastika, obdelana v žganem železu, je vsebinsko ustrezala trdoti kovine in z jasnostjo in zanesljivostjo izražala presenetljivo enotnost oblikovne volje (Duet, 1970, baker, Vizija oči, Zbor, oboje železo in podobne teme).

Vseobvladujoči razmah ljubiteljske likovne umetnosti, ki se je v začetku sedemdesetih let organizirano širil po vsej Sloveniji, je tudi v Posavju osamljeno pionirsko kiparjenje Rudija Stoparja hitro pridružil novonastali skupini sevniških samorastnikov. Njegov prilog v kulturo in oblikovanje, v videz kraja, je bil povezan z zavzetostjo in načrtovanji in s prirejanjem razstav. Val vse bolj strokovnega zanimanja za naivo oz. za tako imenovano samorastništvo je prineslo posameznim ustvarjalcem že tudi določeno veljavo. Ob proslavljanju 400-letnice hrvaško-slovenskih kmečkih uporov leta 1972 je končno prišlo do realizacije enega od dogovorov, ko so sredi Sevnice postavili spominsko znamenje uporništva – betonski obelisk s kovinskimi maskami – kiparsko stvaritev Rudija Stoparja. Ta ni ostala osamljena – v naslednjih letih so nastali še spomeniki: Kurirjem na Okroglicah 1978, Talcem, Pijavice 1979, Kurirjem, Sromlje 1981, IV. eskadrilji, Cerklje 1981, Talcem, Miklavž 1982, Padlim v NOB, Dol pri Hrastniku 1983/84, Živemu zidu, Zagračnica 1983/84.

Spodbudo in organizacijski okvir pa je ljubiteljska likovna dejavnost in s tem tudi kipar Stopar dobila za razmah dejavnosti še posebno z ustanovitvijo Tabora likovnih samorastnikov – se pravi z organiziranjem njih srečanj – in z galerijo naivcev v bližnjem Trebnjem leta 1969. Rudi Stopar je bil prvič povabljen na razstavo že leta 1970 in bil hkrati tudi vključen v III. taborsko srečanje. V tem času se je trebanjski program izčistil in se usmeril zgolj v naivo, ki je v Sloveniji sicer že dolgo obstajala, ni pa bila usmerjeno organizirana. Usmerjenost Trebnjega je dobila popolno strokovno podporo in tudi vzpostavila pri ustvarjalcih zaupanje. V podporo tem prizadevanjem je tako iz-zvenela tudi v Kostanjevici na Krki že 1970. leta ob Formi vivi priložnostno prirejena velika razstava naivnega kiparstva v Jugoslaviji, na katero je bil povabljen z dvema odbranima, že leta 1969 nastalima deloma (Tavs in Martin Krpan) in vključen tudi Rudi Stopar.

Kljub modernističnim začetkom Stoparju tematika naive, ki se je tudi v Sloveniji oplajala s folkloro in v bistvu nadaljevala ljudsko umetnost na novi, sodobnejši stopnji, že od prvih poskusov kiparjenja ni bila povsem tuja. Že davno pred Trebnjem in Kostanjevico je ne glede na trdoto svojega izraznega medija ugotovil, da ga "privlačijo motivi, ki mu jih ponuja folklor in starejša, že skoraj ljudska literatura". Ne nazadnje se je čutil s tem domačim ljudskim svetom, s starožitnostmi tudi naravno povezan. Toda stvarnejše oblike v smislu odslikavanja življenja so mu bile sprva za izhodišče morda nekoliko bližje kot pa vse bolj odmikajoči se idilični in pravljичni svet preteklosti. Toda že na samem začetku, ob prikazovanju preprostih ljudi, najobičajnejših delavcev je iskal vzvišenost, veličino njihovega prispevka in jih je zato monumentaliziral in nekako hkrati brez kakršnihkoli zunanjih pobud končno prišel s tem tudi do ljudskih junakov, ki so, tako kot živijo v vsakem od nas, tudi v njem živeli od mladega. Zanimivo pa je, da je v lepoti, dognanosti oblik raznih živali tako kot mnogi umetniki pred njim sprva iskal predvsem izhodišče za simbo-

liko in dekorativnost in jih šele postopno pričel prikazovati tudi kot sestavni, anekdotični del slovenskega pripovedništva in pravljичnega sveta.

Organiziran razmah likovne ustvarjalnosti, ki ga je nakazovalo Trebnje s svojim taborom, je Stopar sprejel z velikimi obeti in tudi pripravljenostjo predanega sodelovanja. Letne razstave so mu postale programsko vodilo vsega njegovega tedanjega kiparjenja. Kar prekipeval je od idej in jih z veliko znanja presenetljivo mojstrsko z nadgrajevanjem uresničeval. Kralj Matjaž, Martin Krpan, Zeleni Jurij, Deseti brat, Krjavelj s kozo, Matija Gubec in drugo so bile teme, ki jih je spodbudilo vsesplošno zanimanje za naivo, ne nazadnje tudi sodelovanje s Trebnjem, Kostanjevico in drugimi, posebno hrvaškimi organizatorji naive.

Kipar Stopar je sledil in menda še vedno sledi svoji ob neki priliki izrečeni misli: "Rad imam, da imajo ljudje moje delo radi. Da vsak otrok ve, kaj moj kip predstavlja. Če istočasno ugaja moje delo še estetom, pa čeprav 'uradnim', je to vredno še več."

Ne samo v Trebnjem, tudi sicer je postal glede kiparjenja v kovini takorekoč brez konkurence. To ga je ob koncu sedemdesetih let zaneslo tudi v Meko svetovne likovne kulture – Pariz. Tu stoji v muzeju M. Fourny na Montmartru njegov bakreni Zeleni Jurij. Postal je pravi mojster ne samo glede na znanje in velike izkušnje, temveč predvsem zaradi neobrzdane nuje (in danih možnosti), da se je nenehno s sproščenostjo loteval vedno novih zamisli in nalog, torej iz povsem drugačne pozicije, kot je to običajno v umetnosti, saj z varjenjem kovine le redki kiparji dobro oblikujejo svoja dela, in še to največkrat občasno. Stopar pa je v tej tehniki trmasto vztrajal, jo izpopolnjeval ter tematsko iz področja naive, kjer se je v prijateljski družbi vedno novih ustvarjalcev v mnogočem lahko inspiriral in dejansko v mejah dopustnega nekako tekmoval na svoj način in tehniko spajanja kovine nadgrajeval s prehodom iz strogo kiparskih na vse bolj praktično dizajnersko področje. Tu se je zopet izkazal kot mojster z visokimi estetsko oblikovanimi sposobnostmi in postal vse bolj zahteven do samega sebe in enkratnega uresničevanja svojih kovinskih zamisli, predvsem svetil, delov pohištva in ograj. Zadnje tako delo pa je v simbiozi uporabnosti in svobode kiparske forme Krstilnica v cerkvi sv. Gregorija v Hamiltonu v Ontariu, Kanada, kjer je v začetku leta 1997 preživel tri študijske mesece. V svojem razmišljajočem odnosu do življenja pa posega še vedno zelo rad tudi po stilizaciji in izražanju simbolike (Rusalka, Šepetanje, Moj svet, Znamenja, Praznina, Hidra, Kletka), v novejšem času pa tudi snovanju parkovne skulpture v povsem novih zamislih (Vendelin – Terme Čatež).

Izvirni umetnikovi izpovedi v kovini pa je stilno, se pravi po likovni govorici, zelo blizu tudi grafika, ki jo Stopar izvaja v tehniki sitotiska in globokega tiska. Slovensko folkloro obnavlja podoba pomlad prinašajočega Zelenega Jurija, pomenljivost vsakdanjega kruha obnavljajo zrna žita ali simbolični izsek iz narave. Za konec lahko le še ponovimo: človek in narava, odprtost v svet in zaljubljenost v domače kraje je in ostaja kiparju Rudiju Stoparju neizčrpni vir ustvarjanja njemu lastnega videnja sveta.

Rudi Stopar pri delu v ateljeju v Hamiltonu v Kanadi

RUDI STOPAR

Deseti brat, 1997, žgano železo, 60 x 20 cm

Alenka Ilovar

ZGODBA O "ZLORABLJENEM" MITU DESETEGA BRATA

*Raziskovanje starodavnih mitov je najboljše
napotilo, da si privoščimo zdajšnje
(M. Velikonja)*

Pregled desetniške snovi pri Slovencih, posebej pa časopisna poročila, odkrivajo, da nekateri ljudje še na začetku 20. stoletja verjamejo v čudežno moč in lastnosti desetih bratov, kar spretno izkoriščajo razni goljufi in berači. Kdo se v resnici skriva za navidezno podobo 'sodobnih desetnikov', bomo vsaj deloma skušali razkriti v nadaljevanju.

Mit in mitologija

Iz primerjave geografske razširjenosti folklornega gradiva z desetniško vsebino v Sloveniji ne izvemo kaj dosti o izvoru tega motiva. Nam pa zapisi, nastali po ustnem pripovedovanju ljudi z različnih območij Gorenjske, Štajerske, Dolenjske, Primorske in od drugod, ki govorijo o pregnanstvu otroka, desetega po vrsti, istega spola in iste matere, dajo slutiti, da se za vsem skriva neko zelo staro mitsko ozioroma družbeno ozadje.

Kot so pokazale nekatere primerjave slovenskih tekstov in pa zapisov drugih narodov, gre za miselno strukturo mitske družbe starih Indoevropejcev¹, katerim so prvotno pripadali številni narodi od Slovanov, Germanov, Keltov, Romanov, Indijcev in drugih, ki so danes razkropljeni po različnih koncih Evrope in Azije. V bolj ali manj spremenjeni obliki se je pri njih še ohranil starodavni spomin na posamezne obrazce in elemente mitskega družbenega ustroja, katerega del so nekoč tvorili tudi miti o desetnikih.

Najosnovnejše, kar moramo vedeti o splošnem pomenu mita v tradicionalnih družbah, je, da vedno predstavlja sveti tekst, ki se je prvotno prenašal samo ustno. To je zgodba o bogovih ali mitskih junakih, ki skupaj z obredom ciklično obnavlja in poustvarja njihovo prvobitno dejanje stvarjenja v prisposodbi že zelo starega indijskega pregovora, ki pravi: "Kakor so storili bogovi, tako naj storijo ljudje." V tem smislu je torej mit neke vrste napotek za opravljanje različnih obredov.

Številni mitologi, npr. Hubert in Mauss, pred njima pa že Smith, med drugim postavljajo tezo, da v jedru vseh pomembnejših mitov, še posebno v tako imenovanih agrarnih mitih in pa v mitih o boju boga s pošastjo, leži neka žrtvovanjska vsebina. Posamezni obredi, v katere je vključeno žrtvovanje, lahko nosijo več globljih smislov, ki jih na prvi pogled ni mogoče takoj prepoznati, so pa sicer velikega pomena. Žrtvi so lahko s tem podeljene zelo različne moči, kot na

¹ Časovno jo, kot to navaja med drugimi tudi V. Belaj, uvrščamo med 5. in 4. tisočletje p.n.š. na področje Zakavkazja in zgornje Mezopotamije

primer plodnost in tudi druge nadnaravne sposobnosti, s pomočjo katerih je lahko posamezna oseba po opravljenem obredu primerna za izpolnjevanje najrazličnejših funkcij.

Ob tem se nehotе vprašamo, ali lahko tudi mit o desetem bratu razumemo kot zgodbo o starodavnem žrtvovanjskem obredju. Možen odgovor na to predpostavko bi morda lahko našli v irsko-keltski pravljici o Liamu Donnu. Junak zgodbe, sin irskega kralja, je podobno kot deseti brat izgnan od doma ter poslan v širni svet z nalogo, da odreši najmlajšo (deseto!) hčerko grškega kralja, ki je namenjena kot žrtev morski pošasti. Boj med njo in glavnim junakom močno spominja na legendo o svetem Juriju, ki je mlajša različica praslovanskega Zelenega Jurija. O njem je na podlagi rekonstrukcij številnih znanih tekstov in obredov že dolgo jasno, da gre za osebo, povezano s praslovanskim obredom plodnosti.

Resničnost je tisto, v kar ljudje verjamejo

B. Malinowski, znani antropolog 20. stoletja, ki je na Trobrijanskih otokih več mesecev takorekoč na samem 'mestu dogajanj' opazoval funkcioniranje mitoloških religiozних praks med domorodci, ugotavlja, da je mit tradicionalne družbe "pripovedovanje o dogodkih, ki so za domačine nadnaravni v tem smislu, da dobro vedo, da se danes take reči ne dogajajo, obenem pa globoko verjamejo, da so se v mitski preteklosti res dogodili". (1961:16) Iz tega lahko sklepamo, da je mit zanje še vedno neke vrste 'živa aktualnost', čeprav se je dogodila pred davnimi časi, ko je človek, še vedno razpet med nebom in zemljo, posedoval celo vrsto tako imenovanih nadnaravnih moči in sposobnosti. Gre za dojemanje sveta, v katerem so človek, narava in kozmos povezani v eno celoto.

Nenazadnje lahko med splošnim pogledom na mitološko zavest pripadnikov tradicionalne družbe in pa pogledom na svet s stališča pripadnikov današnje k racionalizmu usmerjene zahodne civilizacije ugotovljamo, da med njima ne gre za razlike kvantitativne narave, temveč za kvalitativne, in to v smislu drugačne spoznavne metodologije, spoznavnih ciljev, drugačnih načel in vrednot. Ta kvaliteta namreč ne loči med tistim, kar je boljše, bolj napredno ali slabše in nerazvito, pomeni zgolj razliko, katero lahko najbolje opišemo z besedo drugače.

"Kar je le desetega, vse mora v desetino it..."

Že J. G. Frazer je v svoji daleč najbolj brani mitološki študiji vseh časov *The Golden Bough* pokazal, kako lahko poljedelski način življenja tradicionalnih družb vpliva na njihove religiozne in mitološke koncepte ter druge vsakodnevne prakse.

Tudi po mnenju G. Dumézila (1997) izražajo miti določeno družbeno in kulturno realnost. Ugotovil je namreč, da pri vseh indoiranskih ljudstvih (praindoevropskega porekla) tako v njihovih mitskih predstavah kakor tudi v njim sorodnih teologijah, epepejeh in drugih folklornih tekstih obstaja koncept trojnosti.

Konceptualni okvir tridelnosti se tako odraža v praktični družbeni delitvi razredov na svečenike oziroma vladarje, vojščake in producete, od katerih vsak opravlja svojo družbeno funkcijo², poleg tega pa še v medicini, pravu, psihologiji, estetiki idr., kot tudi v sistemu verovanja.

Prva funkcija se nanaša na sveto in odnos ljudi do svetega (magi-

2 Z besedo tri funkcije razume Dumézil tri temeljne dejavnosti, ki jih morajo opravljati posamezni razredi starih indoevropskih družb, da se skupnost obdrži in uspeva

Rudi Stopar: DOTA DESETEGA
BRATA, 1976, skica za skulpturo

jo, kult), na medsebojna družbena in socialna razmerja (pravo, upravo), na oblast, ki jo izvršujejo vladarji, ter znanost. Druga obsega moč in uporabo sile. Medtem pa je tretja povezana s plodnostjo ljudi in živali, s pridobivanjem hrane in drugih materialnih bogastev, z zdravjem, lepoto idr.

Tretja funkcija je sicer najbolj ponižna, vendar pa, kot ugotavlja Dumézil (1987:96), zaradi tega nič manj pomembna: le kako bi namreč svečeniki, vladarji in vojščaki živeli, če jih poljedelci ne bi vzdrževali?

To isto filozofijo, sicer zgolj kot enega izmed izrazov trojne klasifikacije v indoevropskih družbah, je mogoče razbrati med drugim tudi v sistemu žrtvovanja ali, drugače povedano, odpovedi osebni lastnini kot načinu vzdrževanja prvih dveh razredov ali funkcij.

Če gre verjeti nekaterim zbiralcem folklornega blaga, potem lahko tudi število deset razlagamo kot sveti simbol devet $(3 \times 3) + 1$. Na podlagi mnogih znanih primerov ne samo pri Slovencih, ki sicer imamo nekaj svojevrstnih posebnosti, povezanih z desetiško snovjo, ampak tudi pri drugih narodih indoevropskega izvora, pri Germanih, Ireih, Rimljanih, Grkih idr., nenazadnje celo pri Židih, ki so tovrstni sistem prevzeli od svojih sosedov, lahko zasledimo ostanke žrtvovanja ali darovanja desetega dela pridelka, živine in celo otrok.

Vse kaže na to, da je bilo v starejšem tradicijskem pravu število devet enota. Vrsta se je s tem zaključila, vse, kar je bilo desetega, pa je pripadlo bogu, najsi je bila to živa ali pa mrtva stvar. Kot ugotavlja D. Ludvik (1960:84), je šlo, opirajoč se na dokaze o človeških žrtvah bogovom (Homer, ver sacrum, Izak, Jefte, Germani itd.), sprva za pravo žrtvovanje, kar pa se je pozneje nekoliko omililo in spremenilo v izgnanstvo.

Iz vsega zgoraj povedanega ugotavljamo, da so dokaz naše skupne indoevropske dediščine med drugim tudi posamezne prisposobe, ki spominjajo na mitološko desetiško snov ter so kot drobci razmetane v različnih zgodbah in poročilih. Le s poglobljenim raziskovanjem nastajajo iz njih bolj ali manj kompleksne mitske strukture, ki pa nam jih verjetno ne bo uspelo nikoli dokončno sestaviti, kajti velik del folklornih tekstov, kot 'podaljškovi' starih mitologij, se ni ohranil ali pa so posamezni zapisi že tako razkropljeni in spremenjeni, da je težko najti njihovo prvotno skupno ozadje.

Posamezne, danes še ohranjene zgodbe so nenazadnje samo zapisi ene od variant, ki jo je zabeležil zbiralec folklornega blaga. Prvotno se je namreč vsa mitska snov prenašala le ustno in je kot taka tudi krožila med ljudmi. Osnovna zgradba pripovednega teksta (v obliki proze ali pesmi) je s tem ponekod še ostala bolj ali manj ukleščena v trdne okvire mita, ki je glede na način pripovedovanja oziroma tekstu pripovedovalca na eni ter kontekst pripovednega dogodka na drugi strani ohranil stare vzorce.

Po opisanih lastnostih - ki so jih še pred približno sto leti pripisovali 'vraževerni' ljudje nekaterim osebam, za katere so menili, da so deseti bratje, pa lahko skoraj z gotovostjo ugotavljamo, da je nekdanj vendarle obstajal starejši vir, iz katerega črpajo vsebino te pripovedi, to pa je bil po vsej verjetnosti sistem tridelne filozofije starih Indoevropecev.

Metamorfoza ali sestop iz svetega v profano

Večina oblik prozaične folklorne umetnosti je povezana s starimi

miti, katere po eni strani ohranjajo, po drugi pa presegajo in nadgrajujejo. V tem drugem smislu gre namreč za neke vrste premik iz svetega v profano, kot to imenuje ruski mitolog Meletinski (1985), pri čemer mitska bitja, ki so sprva predstavljala univerzalne, torej za vse obvezujoče vzorce vedenja v tradicionalnih družbah, postopoma prehajajo na individualni nivo posameznika in njegovega vsakdanjega življenja. Preprosteje povedano torej mit kot sveti tekst sčasoma postane ljudska pripoved, v kateri nastopajo povsem navadni ljudje.

Povod za iskanje tovrstnih povezav je lahko včasih navidez čisto običajno časopisno poročilo. Na enega takih sem naletela po svojem večmesečnem brskanju za desetniško snovjo v slovenski ljudski pesmi in prozi. Takole so zapisale Dolenjske novice še leta 1888:

*"Kmetje, varujte se vsakovrstnih goljufov, katerih je dandanes mnogo. Te dni se je priklatil v našo faro neki capin, kateri se je izdajal za 'desetega brata'. Ta goljuf je ljudi sleparil (posebno ženske), seveda za obilen dar, ter jim prerokoval raznovrstne izmišljene reči. -Kakor slišim so tega desetega brata dobili žandarji in ga odpeljali v Mokronog v ječo, kjer bo imel dovolj časa premišljevat, kaj pomeni letošnja zima"*³

Ob tem se mi je odprla kar cela vrsta zanimivih razmišljanj. Med drugim na primer, kako v spletu konkretnih družbenih okoliščin, kot je bila revščina na pragu 20. stoletja, taka miselnost pravzaprav sploh funkcionira ali, boljše rečeno, kakšno družbeno funkcijo pri vzdrževanju ravnotežja ali reda današnjih družb lahko ima starodavni mit.

Do kdaj je bila med ljudmi še živa vera v desete brate tako močna, da so na njen račun dobro živeli iznajdljivi goljufi, nam priča že omenjena letnica časopisnega poročila iz Vinice na Dolenjskem ter številne literarizirane zgodbe, kot je tista iz okolice Pohorja.⁴

Goljufijam 'na račun desetnikov', ki so se resnično dogajale in niso vedno zgolj literarizirane domislice, je hotela stopiti na prste tudi tedanja državna oblast. Zato ni nič nenavadno, da so poročevalci v časopisih pa tudi sami zbiralci folklornega blaga pogosto opozarjali ljudi, naj se varujejo goljufivih tujcev. Kot piše Ivan Grohovac (1911:300) v podlistku Rječnega glasnika, tudi sam objavlja ljudske zgodbe, ki so namenjene temu, da ljudje v stvari, ki so povezane z raznovrstnimi vražami, ne bi verjeli.

Deseti bratje niso samo premeteni goljufi, ki dobro živijo na račun drugih, včasih je to ime lahko tudi ljudska prispodoba za 'večne popotnike', ki so brez doma in strehe nad glavo⁵, tisti, ki so zaradi starodavne vere morali po svetu, s palico v rokah, s čevlji na rami in z rožami na klobuku. Pravega doma torej nimajo, zato se najraje ustavljajo v vaških krčmah in na ohceti. Navadno jih ljudje sprejmejo z velikim hrupom, jim ponujajo pijače in sprašujejo razne reči. Njihov obisk, tako so menili ljudje, pomeni veliko srečo, še posebno, če se je to zgodilo na dan svatbe, kot to med drugim opisuje Ivan Lah (1911: 296 - 299).

Desetniki, ki so na poti okoli sveta, čemur se zaradi njihove 'izvoljenosti'⁶ ne morejo izogniti, imajo lahko še celo vrsto lastnosti, za katere ljudje pravijo, da so čudežne in jih morejo uporabljati le božji izbranci. So zdravitelji in prerokovalci usode, po drugi strani pa znajo samo oni ščititi ljudi pred volkodlaki in čarovnicami. Navadno imajo na sebi posebno znamenje, kot na primer božje oko⁷ ali kaj podobnega. Vendar pa jim je čudežna moč in usojenost dana že ob

3 Sodnih zapisov, ki bi kaj več povedali o tem dogodku iz mokronoške ječe, mi ni uspelo dobiti, ker so menda arhivi iz tistega časa že dolgo izgubljeni

4 Dogodek je v podlistku Gospodarja (1907:39 - 40) zapisal Fran Saleški Finžgar iz spominov na otroška leta

5 O podobnem lahko beremo v Jutru (1926:11)

6 O desetem bratu kot izvoljenem junaku govori Jakob Kelemina v mitološkem uvodu (1930: 10)

7 Trikotnik s krogom v sredini

VIRI IN LITERATURA:

BELAJ, Vitomir, Slavensko poredbeno bajeslovje ili slavenska komparativna mitologija; tipkopis

Dolenjske novice, 1888, IV, št. 6, str.7

DUMÉZIL, Georges, Tridelna ideologija Indoevropecev; Studia humanitatis, Ljubljana 1987.

Diamurd mit dem roten Bart. Irische Zaubermerchen; Erich Rothl-Verlag, 1956, str. 35-50.

FINŽGAR, Saleški Fran, Deseti brat, Gospodar XLI, 1907, str. 39-40

GRČNIK, Anton, Noč ima svojo moč; Kmečki glas, Ljubljana 1995.

GROHOVAC-RIJEČANIN, Ivo, Narodni motivi u Jurčičevim djelima; v Slovanu IX, 1911, str. 300-303.

J.P.-n, Desetnik; v Mitu XIX, 1900, str.106

KELEMINA, Jakob, Bajke in pripovedke slovenskega ljudstva; Družba sv. Mohorja, Ljubljana 1930.

LUDVIK, Dušan, Izvor desetništva; v Slovenskem etnologu, VIII, 1960, str. 79-90.

LAH, Ivan, V kraljestvu desetega brata; v Slovanu IX, 1911, str. 296-299.

MELETINSKI, E. M., Poetika mita; Nolit, Beograd 1985.

MALINOWSKI, Bronislaw, Argonauts of the Western Pacific; New York, Dutton 1961 (1922).

VELIKONJA, Mitja, Masade duha; Sophia, Ljubljana 1996.

rojstvu samo pod pogojem, da so rojeni iz ene matere, deseti istega spola zapovrstjo.

Zanimivo je pogledati enega od opisov, ki skuša približati gledanje preprostih ljudi na osebe z nenavadno močjo v zgodbi iz okolice Pohorja (Grčnik 1995:413). Takole pravi: "Tu skoz naše kraje je šel tak deseti brat triintridesetega leta. Ne prej kdaj, pa tudi pol ne. In so si ga ljudje tak dobro zapomnili. Jaz sem bla te stara šestnajst let, da se ga tudi dobro spomnim. Bil je en bolj mali, ne zelo velik človek. Pa tak že bolj v letih. Na roki je pa mel tako božje oko. Ste že vidli kje naslikano božje oko, na kakšni tabli? Je takle tak trikot, pol tu not je pa tisto božje oko. Kosi še majo tako tablo. To je baje blo tak, kot bi blo od rojstva, da ni blo vžgano, prav naravno je blo. Ja, saj je kazal tam, sem vidla. Ljudje so se ga skoro malo bal. Potrpet so mu mogli, če je kaj prosil. Dat se mu je moralo vse, pač pa ko za velikokaj ni truceal. Koj tak je šel od hiše do hiše. Pohabljen ni bil nič. Pa tudi ni hotel nič delat. Je pač bil tisti deseti brat. Ni se vedlo, od kod je bil. Ni govoril po naše. On je bil bog ve od kod. Pa vedel je vse."

Tako tudi deseti brat, kot ga opisuje Ivan Grohovac, "vse ve in vse zmore, ker se je rodil s tajnim znamenjem moči na desni roki in z rdečo kapico na glavi" (1911:301). O tem mu je pripovedoval kmet, ki se je z desetim bratom v Brnolu, v hrvaški Istri, srečal na lastne oči. K njemu je vedno prihajalo veliko ljudi iz bližnje in daljne okolice zaradi zobobolov in raznih urokov, če krave niso dajale dovolj mleka in podobno. Vendar so se hodili k njemu zdraviti samo ponoči, saj so oblasti tega zdravitelja kar naprej pregnjale. Je pa imel istrski deseti brat še eno pomembno lastnost: samo on je lahko videl in uničil volkodlaka, strigo ali coprnico, medtem ko njemu nihče ni mogel škoditi.

Večji poudarek o sposobnosti napovedovanja usode najdemo med drugim tudi v zapisu J. P.-n., v listu Mir (1900:106), ko je nekega dne prišel mimo kmetije Habernikovih deseti brat ter gospodarju, dekli in hlapcu napovedal usodo. Vsa njegova prerokovanja so se tudi natanko izpolnila.

V takem gledanju na desete brate, kot nam ga predstavljajo ljudske zgodbe in časopisna poročila, ne moremo govoriti zgolj o navadnem ljudskem vraževerju, temveč o mnogo globljem odnosu do sveta in do nepojasnjenih nadnaravnih sil, ki v njem vladajo in ga obvladujejo. Obenem pa ostaja ponovno odprto vprašanje, kako lahko stare mitološke podobe junakov, vržene s tečajev tradicionalnosti, ponovno postajajo del sedanjosti. Kateri princip omogoča tovrstno metamorfozo mitskega desetega brata tradicionalnih družb v novo vlogo berača in potepuha? Verjetno je ena najbolj ključnih in tudi preizkušenih lastnosti mita, kjer bi lahko našli delni odgovor, prav princip vzajemnega delovanja mita kot vedno odprtega sistema ter ideologije, ki tovrstne praznine, tako kot vedno, napolnjuje z novimi vsebinami, takimi, ki pač najbolj ustrezajo trenutni situaciji.

Mit je tako mesto soočenja tradicije in sedanjosti ali njenega trenutnega družbenega konteksta, kar se kaže v večini zgodb o beračih in potepuhih kot sodobnih desetih bratih. Nenazadnje pa tudi Jurčičev roman Deseti brat temelji na tem istem principu mitoloških analogij.

Rudi Stopar

DESETI BRAT (detajl), 1997, žgano
železo

ZAČUDENJE (detajl), 1997, žgano
železo

Darja Volf “KDOR TRAVO RUVA, PULI LASE SVOJI MATERI”

Ekofeminizem

Dan žena (8. marec), materinski dan (25. marec) in dan Zemlje (22. april) so posvečeni ženski - ženski kot rodnici človeških in vseh zemeljskih bitij - zemeljski in božanski materi. Ekološko z žensko noto bi lahko označili krilatice ekofeminizem in jo najbolj ponazarja star slovanski rek “Kdor travo ruva, puli lase svoji materi”. Kajti ženska je rodnica tako kot zemlja z vsemi zemeljskimi atributi.

Novodobnim gibanjem - ekološkemu in feminističnemu - je skupno izpostavljanje ženskega principa kot nujnega za vzpostavitev ravnovesja na Zemlji. Za doseg harmoničnega sožitja z naravo bo treba storiti kaj več, kot samo opazovati bližanje konca. Pretresti bo treba medčloveške odnose (tudi odnose med spoloma) in z razumevanjem ekologije kot duhovnosti ter ponotranjenjem ekološke zavesti vzpostaviti pogoje za ponovno sožitje na Zemlji.

“Najbolj daljnosežni razdiralni procesi koreninijo - naj gre za destrukcijo krajine ali človeka - v zatiranju in pačenju ženskega počela. Smo namreč del kulture, ki se skoraj izključno naslanja na moške predstave in v osnovi podcenjuje in zanemarja ženski vidik stvarstva”, trdi Marko Pogačnik (1993), začetnik nove duhovnosti na naših tleh. Naša kultura je v ospredje postavila moški tip božanstva in zato kot edino vrsto mišljenja o božanstvu predvideva zgolj mišljenje o Bogu. Ker pa je ta, kot jo imenuje, ‘patriarhalna’ vrsta mišljenja o božanstvu zgodovinski pojav, ni videti razloga, da ne bi tega vzorca vedno znova postavljali pod vprašaj, ali celo pogledali nanj z vidika njegove relativne negacije.

Desakralizacija narave

Z nastopom krščanstva izpodrinjena poganska vera v ciklični čas je človeka od samih začetkov navdajala z občutki nadmoči, povezanosti z božansko naravo, kateri je človek z našim zapisovanjem dni dokončno odtrgal vso božanskost in svetost in ji dodelil status profanega. Nadomeščanje starega verovanja v naravne sile, s katerimi se je človek pogajal, s kasnejšim verovanjem, do katerega vodi brezno nasilnega izkoreninjanja matriarhalnih prvin neolitske ere, je lastno naši, vase zaverovani civilizaciji. Ta je s prevlado racionalistične logike nadomestila najprvo animizem in totemizem s teocentrizmom, tega pa v obdobju naraščajoče industrijske paradigme z androcentrizmom (človek je v središču vsega) in predvsem z evropocentrizmom.

Z racionalistično usmeritvijo vase se je človek odtujil naravi, se ji izneveril do te mere, da je z njenim izkoriščanjem spodkopal temelje lastnemu obstoju. Tudi znanost postaja sama sebi namen v tem, da več ne dela v korist človekovega preživetja, ampak z razvojem lastnih uničevalnih sredstev (katerih pomemben vidik je kloniranje) postaja višek edino tiste naravnosti, ki želi več in več zase, niti ne več za človeka, kaj šele za nekdanjo sveto naravo.

Desakralizacija narave (Gee ali Gaje - boginje stvarstva, kasneje Zemlje), oropanje narave svetosti so privedli do stanja odtujenosti človeka svojemu naravnemu bistvu, samemu sebi. Človeško bitje,

oropano občutkov za harmonijo z naravo, je z dejanjem enostranskega in prekomernega izčrpanja izsesalo sokove tudi koreninam lastnega obstoja.

Kam drvi današnji svet, poln vsakršnega nasilja, je streznjujoče vprašanje. Porušenega ravnotežja v naravi se bolj ali manj 'zaveda' vsakdo, ob tem pa ne pomisli na usodno povezanost ravnotežij na vseh ravneh. Porušeno ravnotežje v naravi kajpada postavlja pod vprašaj obstoj človeštva; nevprašljiva in naravna pa se zdijo podrti ravnotežja v medčloveških odnosih, v odnosih med spoloma, v posamezniku (med egom in dušo), v odnosu do božanstva idr. Kot pravi Pogačnik, je prav strahotno neravnotežje pri našem odnosu do božanstva (v svoji notranjosti ga občutimo kot osebno stisko) vir ostalim neravnotežjem.

Pomagati naravi bi pomenilo ponovno vrniti svetost naravi

Vrniti svetost naravi bi bilo mogoče ob vzpostavitvi ponovnega ravnovesja na ravni božanstva. V prvotno hermafroditiski (androgeni) božanski par Boginja-Bog (npr. Šakti-Šiva v hinduizmu) bi bilo treba ponovno vključiti izrinjeni ženski del kot enakovreden moškemu. Le tako bo možno vzpostaviti zemeljsko enakopravnost med spoloma. Obstoj Boginje pa naj bi predstavljal celo zgodnejšo fazo v razvoju človeštva na evropskih tleh. Ker so Bog Oče, Bog Sin in Bog Sveti duh poklicani v božjo službo kot moški liki, si ženske ne želijo več zveličanja prek moških božjih podob, odkriva feministična teologija. Poudariti pa je treba, da je pripisovanje pomena materinsko-ženski v tradicionalnih družbah na ravni božanstva razvidno tudi iz kasnejših redukcij Boginj na Boginje Matere in iz zanemarjanja deviškega in preobrazbenega vidika Boginje v poimenovanju božanskih parov (Bog Oče - Boginja Mati).

Ker je izključitev ženskega dela božanstva peljala do izгона žensk iz pomembnih religioznih dejavnosti (glej pisma apostolov Pavla in Petra proti ženskemu duhovništvu, preroštvu, poučevanju), bi bilo možno doseči ponovno ravnovesje v zemeljski (duhovniški) službi nekdam 'nosilk božanskih sil' le z upoštevanjem zgodovinskih dejstev: primarnosti ženskega počela, izraženi v poglavitni vlogi Boginje in njenih zemeljskih namestnic v kulturnem življenju. Ob podpori zgodovinskih dejstev bo mogoče rešiti vprašanje ženskega duhovništva. Zgodovina kaže, da je bilo v starem krščanstvu ženski v življenju Cerkve pripisano odločilno mesto, da je bila šele postopoma izrinjena iz duhovniške službe in potisnjena na stopnjo religiozne in etične manjvrednosti. Pomembno zgodovinsko dejstvo je tudi neolitik stare Evrope, zapostavljan s strani proučevalcev zgodovine kot premalo dokazljivo obdobje.

Na ravni narave bi ponovno upoštevanje ženskega počela pomenilo vzpostaviti nenasilen, življenju prijazen, vsa nasprotja vključujoč (tako cikličnost ženskega kot linearni značaj moškega počela), neizključujoč odnos do narave, njenih bitij in ljudi med seboj. Uravnovešena kultura stare Evrope naj bi bila, na podlagi neolitskih arheoloških najdb sodeč, izrazito miroljubna. Celostna narava ženskega počela naj bi v vsakem pogledu težila k smiselnemu ravnotežju med ženskimi in moškimi silami in ne k prevladi enih nad drugimi. Matrilinarnost pa naj bi se nanašala le na dedovanje in nikakor ne na posedovanje oblasti s strani žensk. Med leti 3000 in 2800 pred Kristusom naj bi bila Evropa dokončno patriarhalizirana. Samo na Kreti pa naj bi se

Darja Volf
"KDOR TRAVO RUVA, PULI
LASE SVOJI MATERI"

kultura Boginje ohranila skoraj do konca drugega tisočletja.

Kako do ravnovesja?

Kako daleč smo do ponovne vzpostavitve ravnovesja na Zemlji med zemeljskimi namestnicami Boginje in namestniki Boga, je vprašanje, namenjeno vsem v razmislek. Kako blizu smo dokončnemu uničenju sveta, načetega z agresijo, dinamičnostjo, grebatorstvom, objestnostjo in izpostavljanjem vrednotam v tržno naravnanim svetu, ki vprijoče zevajo iz oglasov za delo in ožijo krog možnosti vrednotno drugače usmerjenemu človeku?

S pomočjo navedenega želim nakazati kot alternativo okolju prijazen način razmišljanja in delovanja, ki brez prevrednotenja ustaljenih načel in naše miselnosti, ne bo pripeljal do bistvenega napredka sedanjega stanja. Ekološko gibanje bo neuspešno, dokler bo dojemalo ekologijo le kot skupek znanstvenih metod, splet tiste racionalistične logike, ki je privedla k našemu spodkopanju brez hkratnega upoštevanja iracionalnih komponent. Le razumevanje ekologije kot duhovnosti bo dopolnilo 'enostranski moški logos' in vzpostavilo pogoje za ponovno sožitje na Zemlji. Že iz sintagme ekofeminizem je razvidna nujna hkratna pot z roko v roki tako ekološkega kot feminističnega gibanja.

Za dosego prijaznejšega življenja se bo moral današnji svet spremeniti tako, da bodo ženske cenjene zaradi vrlin, ki jih lahko uresničijo drugače kot z rojevanjem in vzgajanjem otrok. Lastnosti, do zdaj tradicionalno povezane z materinstvom, se morajo izraziti v druge vrste izpolnitvi, kot je bilo materinstvo, hkrati pa morajo moški iste lastnosti odkriti tudi v sebi. Tako bo mogoče oblikovati uravnovešene odnose med spoloma in vzpostaviti ravnovesje na Zemlji.

VIRI IN LITERATURA:

HEILER, Friedrich. 1977. Die Frau in den Religionen der Menschheit. Berlin: Walter de Gruyter.

KITZINGER, Sheila. 1994. Me, matere. Ljubljana: Ganeš.

OVSEC, Damjan J. 1991. Slovanska mitologija in verovanje. Ljubljana: Domus.

POGAČNIK, Marko. 1991. Teologija Boginje. Ljubljana: Nova revija 105/106: 139-150.

POGAČNIK, Marko. 1993. Ko se Boginja vrne. Ljubljana: Iskanja.

Sveto pismo nove zaveze. 1977. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat.

DRUŽBENA VPRAŠANJA

Rast 2 / 1998

173

Rudi Stopar: KRST PRI SAVICI, skica za skulpturo (grafika), 1990

RUDI STOPAR

Krstilnica, 1997, baker in medenina, 90 x 40 cm
(slovenska župnija sv. Gregorja, Hamilton v Kanadi)

Stane Možina

USMERJENOST K SPREMEMBAM IN USTVARJANJE ODLIČNOSTI V ORGANIZACIJI

Pojavljanje in obvladovanje sprememb

Živimo v času neprestanih in burnih sprememb v znanju, vodenju, trženju, informatiki, tehnološkem razvoju in vodstvo v kakršnikoli organizaciji mora zagotavljati gladke in učinkovite prehode od sedanjega do prihodnjega stanja. To pomeni, če je kaj stalnega na svetu – so to spremembe! Nekateri pravijo temu tudi inovativni menedžment. Ta vključuje ugotavljanje razlogov za spremembo, določanje trenutnega in prihodnjega stanja, odločanje o tem, kako priti od tu do tam, a najpomembnejše je obvladovanje prehodnega stanja. Zastavimo si nekaj vprašanj in odgovorov glede tega.

Ali je obvladovanje prehodnega stanja (tranzicije) najpomembnejši del uvajanja sprememb?

Obvladovanje prehodnega stanja je dejansko najtežji del uvajanja sprememb. Včasih se je zelo preprosto odločiti, kam želimo iti, težko pa je tja tudi priti. Mnogo menedžerjev pozabi pretehtati probleme, s katerimi se bodo verjetno srečevali v prehodnem stanju. Zato je pričakovanje in načrtovanje problemov, s katerimi se bomo srečali, bistvenega pomena za doseg sprememb.

Kaj bi morali storiti pred spreminjanjem?

Obvladovanje sprememb je analitičen proces. Se pravi, da moramo začeti s podrobnim analiziranjem, zakaj potrebujemo spremembo. Te analize morajo vključevati tako imenovane PSPN dejavnike: prednosti, slabosti, priložnosti, nevarnosti. Opraviti moramo analizo notranjih prednosti in slabosti organizacije, pa tudi priložnosti in nevarnosti, ki obstajajo zunaj nje. Takšne analize dajejo izhodišča za ugotavljanje, kateri so ključni problemi, s katerimi se bomo ukvarjali. Nato lahko rečemo, kakšno spremembo bi radi uvedli. Tako bomo imeli oceno sedanjega in prihodnjega stanja ter podrobno pretehtana dejstva, ki jih moramo imeti pred očmi pri obvladovanju prehodnega stanja.

Kakšen pomen ima vizija prihodnjega stanja, sporočanje te vizije in njena uresničitev?

Pri obvladovanju sprememb gre v veliki meri za preoblikovanje vizije v resničnost. Včasih nam je sprememba vsiljena in jo moramo obvladati, kot najbolje vemo in znamo, toda pogosteje vodstva organizacije oblikujejo vizijo prihodnje organizacije in ta vizija pomeni osnovo za razvijanje programa sprememb. Ta pa je zelo odvisen od kakovosti vodje in od stopnje, do katere lahko sporoča svojo vizi-

jo vsem, ki so v spremembo vpleteni. Včasih pravimo temu intuitivno vodenje.

Ali lahko rečemo, da je vodenje proces obvladovanja sprememb?

Da, naloga vodij je obvladovati negotovost in s tem v zvezi to pomeni obvladovati spremembe. Vodje najboljše med vsemi razumejo, kaj se dogaja v organizaciji, in imajo dolžnost, da oblikujejo dolgoročni razvoj podjetja in določijo smer, v katero naj bi organizacija šla. Ta predvideni razvoj opisuje spremembe, ki jih bodo morali izvesti – tu pa nastopijo vodje in v tem smislu je vodenje obvladovanje sprememb.

Pomembna je privrženost vseh ravni vodstva procesu sprememb. Kako naj pobudnik v spremembe vplete vse druge sodelavce?

To lahko stori na več načinov. Naloga najvišjega vodje je, da sporoča svojo vizijo in jo deli z drugimi. Ponavljamo – deli vizijo s sodelavci. Če jo z njimi deli in doseže, da prispevajo svoje ideje, bo hkrati dosegel, da bodo enako ravnali s svojimi skupinami. Pri uvajanju sprememb je možnih več slogov vodenja. Včasih, ko je sprememba neogibna in se mora izvesti zelo hitro, bomo ljudi samo obvestili, kaj in zakaj se bo spremenilo, kakšne bodo možne posledice in učinki. Običajno pa bomo skupinam predložili analize, jih spodbudili, da bodo prispevali k programu sprememb, pretehtali njihove ideje, se z njimi posvetovali ali celo skupaj z njimi oblikovali program za obvladovanje sprememb. Zavedati se moramo, da so za sporočanje razlogov za spremembe odgovorne vse ravni poslovodstva.

Ali je premagovanje odpora do sprememb in iskanje privrženosti ljudi za določeno idejo preprosto dejanje?

V poslovodnih krogih pravijo, da načrte organizacije uresničujejo ljudje. Zato morajo biti naša prva skrb motivirani in privrženi zaposleni, ki jih potrebujemo. To pomeni, da smo spoznali, da so ljudje ključno sredstvo za uspeh. Če hočemo zagotoviti, da bo osebje motivirano in naklonjeno spremembi, jih moramo pritegniti k procesu spreminjanja. Drugo, kar iz tega sledi, je: ljudje podpirajo, kar so pomagali graditi. To pomeni, da bo uspeh spreminjanja večji, če smo jih vključili v ugotavljanje in načrtovanje programa spremembe in če smo jim sporočili razloge za spremembo tako, da smo s tem odstranili ali vsaj zmanjšali njihov naravni strah pred spremembo. Omenili smo naravni odpor do sprememb. Zavedati se moramo – čeprav je vedno tudi nekaj ljudi, ki se sprememb in izzivov veselijo – da se večina ljudi upira spremembam, ker jih skrbi njihova prihodnost; sprememba namreč ustvarja nejasnost in negotovost. Zavedati se moramo tudi dejstva, da ljudje pogosto napačno razumejo razloge za spremembo. Ustvarijo si drugačno zaznavo o njeni nujnosti. Zato je nad vse pomembno sporočiti, ne samo kakšna bo sprememba, ampak tudi zakaj je potrebna in kako bo vplivala na zaposlene. Če je le mogoče, naj bi poudarjali, kakšne bodo njene neposredne koristi. Toda, tudi če zaposleni od spremembe ne bodo imeli koristi, vsaj ne takojšnje, se moramo prepričati, ali se zavedajo vseh morebitnih težav, ki bi se lahko pojavile, da jih pozneje ne bi presenetile. Da bi uspešno obvladovali spremembe, morajo vodje spremeniti odnos do vodenja. Tradicionalni menedžer je avtokrat, je oseba, ki ukazuje, in ljudje delajo, kar jim veli. Pokazalo pa se je, da je takšen način vodenja dolgoročno neučinkovit in neprimeren. Najboljši način, da ljudi motiviramo in jih pritegnemo, je participativni način.

Uvajanje sprememb traja precej časa. Kaj pa, če ni časa?

Menimo, da obvladovanje sprememb pomeni dobro vodenje. Do-

ber vodja uspešno obvladuje spremembe. In dober vodja se hitro in prožno odziva na dogodke, probleme in zahteve. V kriznih obdobjih se mora pospešiti vse, kar se sicer zlagoma dogaja v procesih vodenja. Treba se je hitreje odzivati in se v trenutku odločiti. Vendar še vedno velja, da je celo v kriznih situacijah bistveno, da izpeljemo enake spremembe kot v vsakem normalnem programu. Prav tako moramo analizirati položaj: kaj se dogaja, zakaj se dogaja, na koga se vpliva, kaj lahko storimo. Pretresti moramo tudi razne možnosti in izbrati tisto, ki se zdi tako dobra, da bomo z njo najverjetneje rešili problem. Vendar moramo pri vsem tem hiteti. Ne smemo se odzivati po trenutnem navdihu, ves čas moramo misliti. Zato se lahko le usposobljeni menedžerji uspešno spoprijemajo s težavami, problemi.

Ugotavljamo, da poprečen menedžer ni pripravljen na spremembe. Ali tržno gospodarstvo, odprava monopola delovnega mesta in družbene lastnine terjajo drugačne menedžerje?

Malo verjetno je, da bodo spremembe v menedžmentu potekale hitro ali celo enostavno. Gre za dolg vzgojni proces. Kar počnemo zdaj, je spreminjanje nekaterih osnovnih stališč, vrednot. Če želimo spremeniti stališča, moramo spremeniti način učenja. Menedžerji se morajo navaditi, da je prva pot motiviranje in sodelovanje zaposlenih in ne le dajanje nalog. Tega se sicer da naučiti med procesom izobraževanja, vendar so za to potrebne tudi izkušnje.

Kaj pa odpori do sprememb? Kako ravnati v teh primerih?

Odpori, s katerimi se soočamo v delovnih organizacijah, so nekaj običajnega in jih v celoti ni možno nikoli odpraviti. Lahko jih le predvidimo, zmanjšamo ali omejimo njihov negativni vpliv. Pravi nesmisel je težiti k temu, da bi jih v celoti odpravili ali celo zatrli (kar pogosto počnejo avtokratski vodje). Nenazadnje so protislovja gibalno razvoja in je različnost pogledov na reševanje določenih problemov celo zaželena. Torej je smiselno v organizaciji ustvarjati vzdušje, kjer se lahko javno izražajo nestrinjanje in odpori. Če odpore poznamo, tudi lažje kaj storimo, da bi jih zmanjšali.

Aktivnosti za zmanjšanje odporov:

- javnost (transparentnost) poslovanja, sprejemanje odločitev, dela, odločitvenih kriterijev naj so javna in vsem jasna;
- soupravljanje z delavci, zaposleni naj imajo priložnost in možnost dajati predloge, ljudi je treba poslušati, vsak predlog resno pretehtati in se pri tem ravnati po načelu, naj odloča moč argumentov in ne argument moči;
- ustvarjanje demokratičnega vzdušja, medsebojnega zaupanja in sodelovalnih odnosov v organizaciji;
- vključevanje čim širšega kroga zaposlenih v reševanje problemov;
- sprejemanje odločitev s strinjanjem in ne s preglasovanjem, usklajevanje mnenj, logično napeljevanje rešitev in ne vsiljevanje mnenj;
- vnašanje poštenosti in morale v poslovanje;
- jasno definiranje ciljev organizacije in koristi članov;
- uveljavljanje timskega (projektne) načina dela itd.

Vedno moramo imeti na razpolago alternativne rešitve problemov (sprememb)!

Ena najpomembnejših lastnosti pri izbiri, razvoju, napredovanju in nagrajevanju menedžerjev bi morala biti njihova zmožnost za spodbujanje in sodelovanje. Takšen slog vodenja bi morali privzgjati vsem menedžerjem. Toda to je počasen proces in je odvisen od glavnega menedžerja, ki mora biti za zgled.

Kako naj vodje obvladujejo spremembe?

Mislimo, da bi morali vsi vodilni v času sprememb preveriti – morda v smislu tistega, kar smo navedli o pomenu vodij in vodenja – svoje vrednote in svoje metode dela. Spoznati bi morali, da imajo ključni pomen za uspeh ustrezne spremembe. Tak proces samozavedanja je prva stopnja. Naslednja bi bila boljše obvladovanje sprememb in procesov, ki so v to vključeni.

Rad bi poudaril dve stvari. Prvič: sprememba je nekaj, pri čemer je treba zelo jasno določiti cilj. Vztrajajmo pri ciljeh, ne pri metodah! Metode za doseg ciljev so lahko različne in se lahko spreminjajo. Drugič: mislimo, da je temeljnega pomena za obvladovanje sprememb, če se zavedamo, da ljudje podpirajo, kar so pomagali graditi. Potrebujemo vodje, ki so sposobni pritegniti k uresničevanju vse, ki jih sprememba zadeva.

Ustvarjanje odličnosti

Posamezniki, ne organizacije kreirajo odličnost kjerkoli pri delu. Individuumi s svojimi posebnimi sposobnostmi kažejo in gradijo pot drugim, ki jim slede k odličnosti. Pri tem je pomembna splošna strategija dela in kultura organizacije. Eno in drugo, samo po sebi, predvsem pa še v medsebojni povezanosti prispeva k organizacijski uspešnosti; za ustvarjanje odličnosti pa bi lahko rekli, da je to pogoj. Strategija se predvsem nanaša na porabnike, konkurenco in na dejavnost organizacije, kultura pa na delovanje in način življenja vseh zaposlenih v organizaciji.

Veliko menedžerjev danes še vedno prisega na znana načela: najprej je treba opredeliti cilje in smernice, nato organizirati delo in usmerjati zaposlene, kontrolirati doseženo in končno lotiti se ustreznih mer za večjo rast in nadaljnjo uspešnost.

Vendar vse kaže, da to ni dovolj, vsaj ne v bodočem, čedalje bolj dinamičnem poslovanju. Da bi dosegli odličnost v poslovanju organizacije, bi bilo potrebno upoštevati nadaljnjih nekaj načel:

Uvid v situacijo – vprašati za prave stvari. Uvid omogoča spoznati stvari globalno, same korenine problema, ne samo površno ali zunanje podrobnosti. Vodilni delavci, ki nimajo te sposobnosti, vidijo ali drevesa ali gozd, ne pa obojega hkrati. Zastaviti prava vprašanja - pomeni zvedeti za vzroke problema in postaviti ustrezno strategijo za njegovo reševanje. Poglobljen uvid daje možnost preverjanja različnih spremenljivk glede na željeni kritični izid.

Kultura v organizaciji – skupne vrednote. Če govorimo, da so ljudje največje bogastvo – od njih so odvisni dosežki v organizaciji, potem moramo znati to dvoje povezovati. To se pravi ustvarjati ustrezno kulturo in spodbujati zaposlene, da bi dosegali predvidene cilje. Potrebno je neposredno simetrično – ne hierarhično komuniciranje, neprestano usposabljanje in spodbuden sistem nagrajevanja. Menedžerji morajo biti občutljivi za potrebe in cilje sodelavcev, sicer le-ti postanejo pasivni, nemotivirani, neboljani ali se počutijo izkoriščane. Vsaka močna organizacijska kultura je plod prosvetljenega menedžmenta.

Vizija ustvarjanja prihodnosti organizacije in zaposlenih. Vodje z vizijo znajo miselno potovati od znanega k neznanemu, ustvarjajo

bodočnost na osnovi dejstev, podatkov, želja, interesov, priložnosti in nevarnosti. S pomočjo organizacijskega pregleda dobijo uvid v dejavnike poslovanja in vplive okolja. K temu je treba vsekakor pritegniti zaposlene, ki tudi iščejo pot svojega razvoja.

Sprejemljivost – pripravljeno na spremembe. Pasivno prilagajanje na spremembe ni dovolj, potrebno je vnaprej predvideti spremembe in se pripraviti na njih. Pomeni, da ne smemo imeti pred očmi samo dnevnih poslovnih zadev, ampak vse pomembne cilje, ki jih želimo doseči in ki so širšega celostnega pomena za delo oziroma organizacijo in sodelavce.

Usmerjenost k odličnosti. Karkoli se pripeti v organizaciji, dobro ali slabo, vodi menedžerje k novi razporeditvi virov – resursov. Včasih je potrebno stvari izločiti, preoblikovati ali dodati glede na zeleno stanje. Vodstvo mora verjeti v možnost neprestanega izboljševanja in doseganja večje kakovosti, in če je temu tako, potem mora delovati premišljeno, z ustvarjanjem ugodnega okolja, ki bo omogočalo razvoj in uspeh organizacije.

Opisanim načelom bi seveda lahko dodali še druga, ki bi se nanašala na znanje, izkušnje, ideje, porabo časa in sredstev, vendar prej navedena dajejo dobro osnovo za doseganje odličnosti pri delu in poslovanju organizacije. Menim, da gornja načela vodijo k povezovanju različnih sposobnosti in veščin, ki jih imamo.

Morda je v zvezi s tem vredno poudariti misel, ki je bila že večkrat izrečena in pravi naslednje: namesto da bi do podrobnosti pilili organizacijsko strukturo in predpise delovanja, bi bilo bolje, da se ukvarjamo z ljudmi in njihovimi načeli dela, ki prej ali slej določajo stopnjo uspešnosti delovanja organizacije

Kako navdušiti sodelavce za kakovost

Veliko se jih je že vprašalo, zakaj razne akcije v zvezi s spremembami za večjo kakovost pri delu ali odličnost v poslovanju velikokrat ne uspejo. Pa so bile dobro mišljene in zastavljene.

Vse kaže, da jim manjka glavna sestavina: navdušenje ljudi za akcijo. Če v organizaciji med zaposlenimi ni navdušenja, potem ni energije za izvajanje oziroma izboljševanje dejavnosti. Navdušenje pomeni neprestano razvijanje interesa med vsemi zaposlenimi od vrha navzdol za doseganje pomembnih organizacijskih ciljev, od katerih imajo koristi tako zaposleni kot organizacija. Pomeni kontinuirano prenavljanje in inoviranje dela in dosežkov, posebno teh, ki se nanašajo na kakovost in odličnost.

Same tehnike in metode ali orodja, ki jih uporabljamo pri raznih akcijah, so resnično samo pripomočki, ne dajo rezultatov, če se jih ljudje ne poslužujejo, če niso navdušeni oziroma zainteresirani za dejavnost.

Navdušenje se začne ustvarjati s prvo objavo, prispevkom k akciji in se napaja z energijo, ki prihaja iz doseženih rezultatov. Zato mora vsakdo sodelovati, ne opazovati ali nasprotovati dogajanju. Pridobiti si mora izkušnje in izkusiti vrednost in pomembnost takšnega dela, t.j. zakaj in kako lahko dosežem(o) več in boljše v mojem, našem delu!

V marsikaterih organizacijah še vedno rešujejo probleme na tradi-

Literatura in viri:

- Stane Možina et al: Management kadrovskih virov, Ljubljana, FDV, 1998
Stane Možina et al: Človeku prijazno in uspešno vodenje, Ljubljana, Pantharhei, 1996
Stane Možina et al: Poslovno komuniciranje, Maribor, Obzorja, 1995
Stane Možina et al: Management, Radovljica, Didakta, 1994
Stane Možina: Osnove vodenja, Ljubljana, EF, 1994
Stane Možina, Marjana Merkač: Vodenje podjetja, Ljubljana, GV, 1990
Stane Možina, Jože Florjančič, Janez Gabrijelčič: Osební, skupinski in organizacijski razvoj, Kranj, MO, 1984
Stane Možina: Delo poslovodnega delavca, Ljubljana, GV, 1981

cionalen način z vprašanji: kdo je kriv za slabo stanje ali nastanek problema. Tak način dela marsikaterega zaposlenega odvrne od aktivnosti in namesto ustvarjalnosti začenja prevladovati pasivnost. Zato predlagam naslednje nasvete, ki po mojem mnenju peljejo k sproščene- mu in ustvarjalnemu iskanju rešitev, po možnosti v timskem delu.

Prvič: Ugotovite, v čem ste oziroma smo uspešni?

Osredotočenost na uspeh, namesto na napake, odpira komunikacij- ske poti pri sodelavcih in njihovo energijo usmerja v pozitivni meri.

Ko smo na sestanku s sodelavci, prelistajmo dosežke zadnjih nekaj mesecev in prav gotovo bomo našli nekaj, s čimer jim bomo dali priznanje, obenem pa jih spodbudili k večji dejavnosti in iskanju ustvarjalnih rešitev v določeni dejavnosti. Ravno tako je pomembno poudariti stvari, ki so bile težko rešljive, pa so bile opravljene in kaj smo se iz tega naučili. Če uporabljamo pozitivni, optimistični vidik gledanja na stvari, potem nas ta opogumlja in odpira nove poti, k novim možnostim reševanja problemov.

Drugič: Poiščimo vzroke uspešnosti!

Usmerjenost na vzroke, razloge uspeha odkriva poti, predloge, načine dela, ki so bili uspešni in bi se jih dalo ponovno uporabiti ali pa nekoliko spremeniti.

Vprašajmo sodelavce, kdaj so bili prvič uspešni, kakšni so bili pred- logi, akcije in kaj so občutili ob doseženem rezultatu. Nadalje bi jih kazalo vprašati, kdaj in zakaj so bili veseli uspeha, zaradi česa so bili spodbujeni, navdušeni, kakšno stimulacijo so želeli oziroma jo dobi- li. Ta stopnja nam omogoča uvid in razumevanje, zakaj so zaposleni sodelovali in dali svoje prispevke in pod kakšnimi pogoji bi bili pripravljeni to učinkovito storiti tudi v bodoče.

Tretjič: Pojasniti cilje akcije!

Čimbolj bo sodelavcem jasno, kaj želimo doseči in kakšni so cilji in poti do tega, lažje jih pridobimo in navdušimo.

Če ugotovimo, da zaposlenim cilji niso povsem jasni, jim ponovno pojasnimo, do vsake podrobnosti, tudi čas, ki je potreben za izvedbo.

Posebno je pomembno, da opišemo, kakšno bo stanje v organizaciji, ko bodo doseženi cilji v zvezi s kakovostjo. Namera je tu jasna: ust- variti skupno vizijo o željenih rezultatih oziroma kako čimbolj zožiti zev med tem, kar obstaja, in med tem, kar želimo doseči.

Četrtič: Obrazložimo koristi!

Šele ko je vsak posameznik prepričan o koristih, ki ga čakajo, je pripravljen sodelovati in dajati svoje delovne prispevke.

Potrebno je, da vsakemu obrazložimo koristi, nagrade, ki izvirajo iz večje kakovosti pri delu, poslovanju, potem lahko računamo na njegovo aktivno sodelovanje. Koristi, nagrade so različne: osebno zadovoljstvo, ponos, priznanje, napredovanje, stalnost zaposlitve, materialna stimulacija in podobno. Le spodbujeni zaposleni bodo sprostili svojo energijo in jo usmerili k željenim spremembam, namesto k nasprotovanju ali odporu.

Petič: Iskati nove poti in možnosti!

Ko so sodelavci navdušeni, ni več problemske situacije, ampak se le-ta kaže kot možnost nadaljevanja dejavnosti izboljševanja.

Vprašanja, ki se pojavljajo na tej ravni, so: kakšne so možnosti nadaljnega kreiranja navdušenosti sodelavcev, kakšne poti bi ubrali za posamezne primere, kako s timskim delom doseči boljše rezultate in podobno.

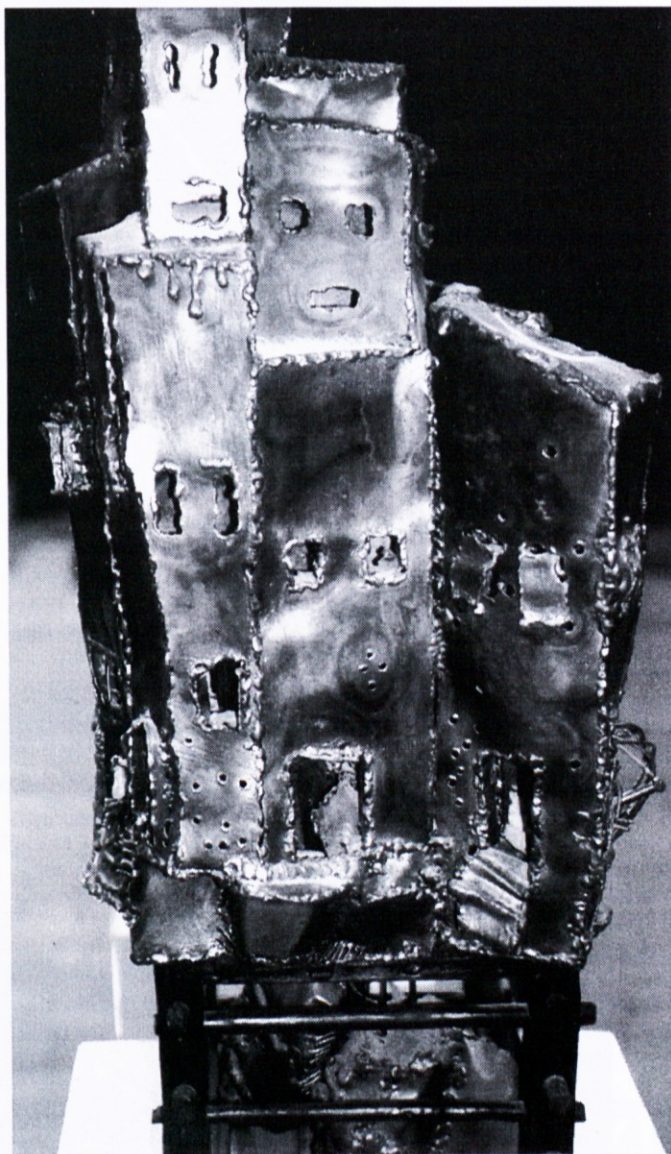
Akcije za večjo kakovost, odličnost pri delu in poslovanju se tako

Stane Možina
USMERJENOST K
SPREMENBAM IN
USTVARJANJU ODLIČNOSTI V
ORGANIZACIJI

nikdar ne nehajo, vedno se odpirajo nova področja dejavnosti in s tem v zvezi cilji in možni dosežki. Uspešno opravljeno delo je vir novih pobud in spodbud. Pripomočkov in znanja ter izkušenj o tem je veliko, potrebno jih je pravilno in pametno uporabiti. To pa je v največji meri odvisno od tistih, ki so zadovoljni za kakovost: vseh sodelujočih na raznih ravneh v organizaciji. To se pravi od nas. Seveda, če na to pristajamo!

Skratka, spremeniti je treba našo miselnost. Ne pristajati na razne trpne oblike mišljenja, kot npr.: nič se ne da napraviti, vse je odvisno od drugih, napravil sem vse, kar sem mogel..., ampak biti živ, domiseln, podjeten v mišljenju, da ni nikdar prepozno začeti! To se pravi: biti zadovoljen s tem, kar sem/smo dosegli in biti nezadovoljen s tem, kar še nisem/nismo dosegli.

Rudi Stopar: OBRAZI MESTA, 1985,
žgano železo

RASTOČA KNJIGA
Rast 2 / 1998

RUDI STOPAR

Relikvija, 1997, žgano železo, 22 x 10 cm

Marijan Dovič

PERSPEKTIVE IN PASTI MLADINSKEGA KLUBA

Razmišljanje o letnih časih novomeške kulture

Leto 1920: Skupina mladih umetnikov in intelektualcev sproži akcijo, ki dobi ime novomeška pomlad. Anton Podbevšek, Miran Jarc, Božidar Jakac, Zdenko Skalicky, Marij Kogoj in še mnogi novomeški gimnazijci se (z blagoslovom slikarja Riharda Jakopiča ter mladega kritika Josipa Vidmarja) spustijo v pustolovščino duha - organizirajo vrsto kulturnih prireditev (literarne in glasbene večere, likovno razstavo), ki s svojo avantgardnostjo pretresejo novomeški, do neke mere pa ves slovenski prostor. Zaradi notranje razcepljenosti in zunanje nerazumevanja skupina razpade, kljub temu pa pusti za seboj vsaj na Doljskem globoke sledove.

Leto 1990: Skupina zagnancev z novomeške gimnazije na notranjem dvorišču te ustanove priredi prvi Gimnazijski večer - glasbene, literarne in dramske zmožnosti gimnazijcev se znajdejo na javni preizkušnji. To je ognjeni krst za nekatere glasbenike, začetek plodnih sodelovanj, prvo javno razgaljenje nekaterih, ki jih eksistencialna skušnja sili k poetičnemu preoblikovanju sveta, začetek svojevrstne humoristične dejavnosti, ki danes s svojimi nadaljevanji že vtiskuje svojevrsten pečat medijski podobi mesta... Prireditev žal ostane brez epiloga - že naslednje leto v mnogih urah zanesenjaškega dela pripravljen drugi Gimnazijski večer z izboljšanim programskim konceptom zaradi neugodnih vremenskih okoliščin klavrno odpade. Pomanjkanje volje ob slabih pogojih, generacijske menjave ter škandalozna gradnja neokusnega gimnazijskega atrija na mestu dvorišča v naslednjih letih - vsi ti de-

javniki idejo gimnazijskih večerov dokončno pokopljejo.

Paralele so možne: mnogi znaki kažejo, da je duh novomeške pomladi, skrit nekje v globinah mesta, vendarle preživel. Vseskozi latentno prisoten od tedaj gotovo usmerja in navdihuje generacije mladih, ki jim v tem svetu ni vse jasno in vse prav ter zato iščejo izhod v ustvarjalnosti. Čeprav moramo danes priznati, da je bila novomeška pomlad nekaj izjemnega - Jakac, Jarc, Kogoj (ki sicer ni Novomeščan, pa tudi član pomladnega gibanja je bil le pogojno) in deloma Podbevšek danes sodijo malone med kanonične slovenske umetnike - in da na estetski ravni od tedaj nimamo ničesar primerljivega, pa kljub temu kulturno življenje nikdar ni zamrlo. V slovenskem merilu odmevnih dogajanj sicer ni bilo veliko - v zadnjih letih kvečjemu dejavnost gledališke skupine t.i. novomeških artistov, ki pa ne zadošča kriteriju spontane kolektivne akcije in se zdi prej eksperimentalno samopotrjevanje voditelja - se pa vseeno periodično pojavljajo generacije, ki jim ni čisto vseeno, kaj in kako se okrog njih dogaja.

Temu prispevku nikakor ne gre za to, da bi z domoljubno ihto in posledično zamegljenim pogledom povelečeval katerikoli dogodke. Vsem mora biti jasno, da se v Novem mestu na kulturnem (besedo mislim predvsem v zvezi z umetnostjo) področju že dolgo ne dogaja nič prelopnega. Raven večine prireditev, izvzemši gostovanja priznanih umetnikov, je dejansko nizka, če jih ocenjujemo z resnejšimi kriteriji. Od nekdanjih sodelavcev gimnazijskega večera bi jih danes ob ponovnem

pogledu gotovo večina zardela - ne glede na izvirnost ne glede na izvedbo ni mogoče reči, da se je tam dogajalo kaj novega ali kvalitetnega. Eno priznanje pa takim prireditvam vseeno gre: za mladostni entuziazem si zaslužijo odlikovanje. "Kvaliteta" pri mladinski kulturni dejavnosti ni vedno bistvena, mnogo pomembnejše je, da nekaj brbota, vre - nič ni namreč slabše od ničta, mrtvila. Še pomembnejše je, da gre za spontano dejavnost, ki izvira iz resnične ustvarjalne potrebe. In ravno mlada generacija je nosilec poleta, navdušenja, ki lahko v določenih okoliščinah bogato obrodi, kar nam zgodovina vendarle potrjuje. Konec koncev tudi novomeška pomlad ni nasula le suhega zlata - šlo je za široko duhovno valovanje, v katerem so se prekalili in izkazali najboljši.

Novomeško kulturno dogajanje se zdi danes raztreščeno na mnoge skupine in združenja, ki delujejo na več različnih lokacijah. Vse te lokacije imajo predvsem eno skupno lastnost: niso niti ustrezne niti ne ustvarjajo povezanosti med mladimi. Tako se že vrsto let pojavlja potreba po nekem prostoru, ki bi načrtno skušal odigrati vlogo povezovanja in postopoma postati center mladinskega kulturnega dogajanja. Novomeški gimnazijci, ki so že dve leti obsojeni na šolanje v nemogočih okoliščinah, tudi v prostem času nimajo pravih možnosti za kakršnokoli udejstvovanje - kvečjemu za pitje piva in ples v diskotekah. Upanje, da bo bolje, pa se budi ob pogledu na kompleks doma JLA. Že leta 1992 ga je izpraznila zloglasna armada ob odhodu iz osamosvojenе Slovenije. Šest let pozneje ostaja del njegovih kapacitet neizkoriščen. Ob strani pustimo vprašanje, kako je sploh mogoče in kdo je odgovoren, da ostajajo veliki prostori v središču mesta celih šest let nerabljeni. V tem trenutku se raje vprašajmo, na kakšen način bi ti prostori - gre za približno 400 m² - mladim lahko koristili in kako bi bilo treba voditi politiko teh prostorov. To se moramo vprašati: edino z jasnim konceptom in dolgoročno vizijo je namreč mogoče utemeljiti, zakaj naj te prostore v roke dobijo mladi, ne pa, recimo, prodajalci tekstila, zastopniki ipd., ki bi občini lajšali življenje s plačevanjem najemnine.

Toda, ali sploh so taki "mladi", ki so pripravljeni prevzeti odgovornost

in radost soustvarjanja kulturne poudobe mesta? V tem trenutku so to kvečjemu člani Društva novomeških študentov (DNS), ki pod svojim okriljem že nekaj let združuje največ različnih projektov, poleg tega pa razpolaga z dohodki lastnega študentskega servisa. Ker je bilo društvo pred nedavnim na podlagi strogih meril potrjeno kot ekskluzivni nosilec občinskih dejavnosti tudi s strani države, lahko poleg lastnih sredstev namensko usmerja še del dohodkov ostalih (privatnih) servisov - finančno podpira predvsem koncerte, športno dejavnost in razne umetnostne prireditve, pa tudi druga področja. Toda, ali je pravično, da se za prostore (v imenu vseh) poteguje samo ena skupina? Vsaj v tem trenutku se zdi DNS edina sila, ki lahko deluje združujoče in kaj koristnega naredi. Predvsem zaradi širokih programskih zastavkov, njihovega uspešnega izvajanja in, kar je najpomembnejše, demokratične notranje organizacije se društvo kaže kot daleč najbolj legitimen zastopnik vseh dijakov in študentov v mestu. Treba bi bilo paziti le, da ne bi prišlo do hegemonije in onemogočanja ostalih kulturnih združenj, ki bi bila za prostore zainteresirana - priložnost morajo res dobiti vsi. Možna vloga DNS se kaže pretežno kot povezovanje, koordinacija in pomoč pri financiranju raznih projektov. Prostorji pa so ob tem seveda nujno potrebni - mladi bi končno dobili bazo, kjer bi lahko udeleževali svoje zamisli.

Temeljno vprašanje, ki mora biti postavljeno na začetku takega projekta, se glasi: Ali bodo klubski prostori res povezali udejstvovanje vseh mladih in ob ustrezni programski zasnovi dvignili kvaliteto, pa tudi popularnost in kvantiteto kulturnih dogodkov v Novem mestu? Odgovor na to vprašanje ni samoumevni da. Gre za več dejavnikov, ki jih ne bi smeli prezreti. Kaj bi taki prostori ob enotni organizaciji in smotnem konceptu lahko prinesli? Ključna točka je formiranje večnamenskega prostora, ki bo lahko služil različnim dejavnostim: gre za koncerte vseh vrst glasbe, literarne večere, razstave likovnih in fotografskih del, delavnice, tematske večere z diapozitivi ali filmskimi projekcijami, predavanja in okrogle mize o različnih temah, morda tudi manjše gledališke

predstave... skratka, za vse, kar bo v danih okoliščinah mogoče. Predvsem je pomembno, da ima možnost vsakdo, ki je pripravljen delati. Seveda ne gre za ustvarjanje iz nič - mnoge dejavnosti v Novem mestu že potekajo. Vendar se zdi, da je ravno težava z ustreznimi prostorskimi rešitvami ključni zaviralni moment. Če bi tako zasnovan klub res polno zaživel, ni povsem naivno pričakovati, da bi čez čas prišlo do napredka tudi na tistih področjih, ki so trenutno umrtna.

Ob katerih pogojih pa lahko klub res zaživi? Ker gre za mlade, je predvsem pomembno, da ne postane nekakšna formalizirana kopija kulturne institucije, temveč mora biti sproščeno shajališče, center duševne energije in poleta - v njem se mora vsak čimbolje počutiti. Moja vizija je taka: klubska, kavarniška, malce kabaretno vzdušje, kjer se ob kavi, soku ali kozarcu piva zbirajo mladi tudi takrat, ko ni koncertov ali drugih prireditev. Seveda se lahko takoj vzdigne nekdo, ki bo nasprotoval takemu konceptu - češ, kakšen je to kulturni klub, kjer točijo alkoholne pijače, dobili bomo le še en nov lokal ipd. Toda osebno sem prepričan, da je to edini način, ki bo preprečil samevanje in v končni fazi zamiranje kluba. Gre za to, da se mladim ponudi alternativnen način preživljanja prostega časa, tudi večerov ob koncu tedna. Poleg tega pa obstaja za tak - barski - koncept še en argument. Dejavnost DNS se je začela z organizacijo koncertov v piceriji Tratnik. Kljub temu, da je prostor pretežno neustrezen, so koncerti večinoma dobro obiskani. Toda pobrane vstopnine običajno ne zadoščajo za pokritje stroškov - honorarje glasbenim skupinam pogosto plačuje DNS iz sredstev, nabranih preko servisa. Če pa bi študentje imeli svoj prostor in nadzirali točenje pijač, bi namesto privatnim rokam pripadel ves izkupiček od prodaje pijač študentom. Končno to pomeni, da bi z dodatnim dohodkom lahko ponudbo kluba še popestrili, denimo s koncerti kvalitetnejših, manj znanih ali manj komercialnih skupin, razstavami priznanih umetnikov ipd.

Tu pa se odpira drugi sklop vprašanj, ki je še pomembnejši. Gre namreč za problem programskega krmarjenja: večno in nerešljivo vprašanje razmerja med populizmom in her-

metizmom se zdi podobno neprestani plovbi med Scilo in Karibdo. V postmodernem času je problem še bolj žgoč - kredibilnost za vrednotno izrekanje o kateremkoli umetnostnem pojavu se nekako razblinja. Vse bolj se kaže, da je vsak izbor sam po sebi subjektiven, taka pa je kvečjemu lahko tudi njegova vsakokratna utemeljitev. Tudi moje mnenje se noče vsiljevati kot zavezujoče - menim pa, da je v programski zasnovi vendarle treba potegniti zasilne ločnice med dvema nivojema, kadar je to le mogoče. Brezkompromisno in z maksimalnimi sredstvi je treba podpreti izvirno ustvarjalno dejavnost novomeških mladih na vseh umetnostnih področjih. Ne le podpirati obstoječe, ustvarjati je treba tudi pogoje za spočnenjanje novega, česar morda še nimamo - tako bi morda oživili kako mrtvo točko, na primer gledališče. Na drugi ravni pa je treba poskrbeti, da se bo ta še surova in neizbrušena kreativnost napajala z vrhunskimi zgledi tudi v domačem mestu. Tako se zdi nujno, da se na področju gostovanj, umetniškega »uvažanja«, izvede diferenciacija med tistim, kar je zgolj popularno, in tistim, kar zadošča ostrejšim umetniškim kriterijem. Prvo je nujno potrebno za socialno življenje in popularnost kluba. Drugo pa je sposobno prispevati k dvigovanju kulturne izobrazbe in ravni mladine, s tem pa vsega mesta - kar se ponuja kot možen načelen smoter kluba. Temu ustrezna mora biti tudi distribucija sredstev: popularen rok koncert bi se v načelu moral izplačati brez velikih finančnih injekcij, sploh če prištejemo še zapitek. Osnovna naravnost kluba pa bi morala iti v smeri tiste druge veje ter prvo jemati bolj kot dodaten finančni vir. Ravno ta druga veja pri DNS še ni dosegla posebno visoke ravni, eden vzrokov za to pa je, vsaj upam tako, pomanjkanje ustreznega centra.

Diferenciacije v tem pogledu se morda zdijo anahronistične, a kaj nam ostane v nasprotnem primeru? Logika trga, zakon ponudbe in povpraševanja, nam seveda ponuja "trdno" in enoumno rešitev. Tu ni prostora in opravičila za nerentabilne projekte, projekte, ki ne prinašajo kapitalskih donosov. Toda, ali je v tej logiki klub kot tak sploh še upravičen, še raje - upravičljiv?

Ravno tu se na načelni ravni

postavlja past mladinskemu klubu: uspešnost zgolj pri organiziranju rokarskih ipd. žurov ne prenese resnega miselnega pretresa. Če ni kakovostne nadgradnje, podprte z zadostno teoretično utemeljitvijo in refleksivnim momentom, pravzaprav ni razloga, da bi mladi klub dobili. Zato je popolnoma jasno, da odgovorno krmarjenje ne bo lahka naloga. Toda poskusiti je vredno. In prav mogoče je, da za nami in ob nas še vedno lebdi duh novomeške pomladi - nemara isti duh, ki je gnal Atence, da so dobesedno razsipali državno bogastvo pri gradnji Akropole in njenih veličastnih templjev. Tudi naše mesto ima nekaj, s čimer se lahko pohvali - to pa sta ravno evropska kultura in zgodovina. In to nas loči od Neevrope, to je razlog, da lahko od našega, v svetovnih merilih tako majhnega, mesta vedno nekaj pričakujemo. Ničesar pa ne moremo pričakovati od utilitarne logike divjega kapitalizma - še posebej, če se kani vtihotapiti tudi med študente.

Zato bodo novomeški svetniki 29. januarja 1998, ko se bodo odločali o dodeljevanju prostorov v domu JLA, pravzaprav glasovali o dveh možnih perspektivah, dveh temeljno različnih načinih razmišljanja. Morda se tega niti sami ne bodo zavedali, morda se bo zadeva po nepotrebnem spolitizirala. In če bi bojna sreča pripadla ortodoksnemu utilitarizmu, predlagam za prihodnost mesta sledečo sijajno potezo - edinstven projekt, ki bo enkrat za vselej opravil s konservativnim nostalgizmom: razširimo Novi trg čez kapitelski grič

vse do kandijskega mosta, spodaj pa zgradimo garaže v treh etažah - tako bomo sijajno rešili prostorske in parkirne težave v mestu ter se hkrati rešili starih podrtij. Z njimi so tako samo težave.

POJASNILO:

Prispevek je bil napisan pred sejo mestnega sveta. Izšel naj bi v Dolenjskem listu, kar pa se ni zgodilo. Uredništvo se je kasneje izgovarjalo, češ da je besedilo predolgo. Skušal naj bi osvetliti problematiko kluba na neki ravni, ki ni zgolj pragmatična, temveč tudi teoretsko načelna. Tu ga želim objaviti v nespremenjeni obliki, čeprav so se moje (upravičene) bojzani uresničile na povsem drugačni ravni: na seji se je namreč izkazalo, da ne gre v prvi vrsti za spopad med "utilitarizmom" in njegovim nasprotjem, temveč za nekaj mnogo bolj občutljivega, hkrati pa umazanega, malodane perverznega: bedne politične spletke, zavite v reterično meglo, ter "umivanje rok" pred javnostjo, ki ga ne moremo imenovati niti pilatovsko. Očitno je, da si svetniki niti v sanjah ne morejo predstavljati nepolitične, nestranske iniciative. Civilna družba jim je očitno še zmeraj bodisi bav-bav bodisi nekaj, v kar lahko verjamejo samo babice. Mladi morajo očitno imeti liberalni, krščanski in komunistični mladinski klub, kjer jim bodo ansambli godli liberalni, krščanski ali komunistični rok. Saj od liberalnega mladenca menda nihče ne pričakuje, da bo poslušal socialdemokratski džez?

Rudi Stopar: PETELIN NA STREHI,
1997, skica za skulpturo

Milko Bizjak

NOVOMEŠKO KONCERTNO PREBUJENJE

Novomeški glasbeni festival 1997, Koncerti ob svečah in poletna šola za organiste v Globodolu

Nastop kitarista Andreja Grafenauerja v Domu glasbene dediščine v Globodolu

V uvodni besedi programske brošure Novomeškega glasbenega festivala (NGF) smo ljubiteljem glasbe med aprilom in decembrom v letu 1997 obljubili deset programsko različnih koncertov - in obljubo tudi izpolnili. Čeravno je bilo v okviru NGF planiranih trinajstih koncertov, jih je bilo žal - zaradi finančnih težav - realiziranih le enajst, zato pa se je ciklus Koncerti ob svečah v Domu glasbene dediščine v Globodolu razširil z desetih na dvanajst koncertov. Uspešno se je zaključila tudi Poletna šola za organiste v Globodolu.

Mestna občina Novo mesto je kot pokroviteljica NGF od zaprosene vsote 1.800.000 tolarjev na seji sveta odobrila le 1.400.000, v nadaljevanju pa je Sekretariat za kulturo, šport in izobraževanje novomeške občine prispeval še 100.000, prav toliko pa je za realizacijo zaključnega koncerta NGF prispeval še župan Franci Koncilija iz svojih sredstev.

Koncerte ob svečah, ki so potekali v Domu glasbene dediščine v Globodolu, ni financirala Mestna občina Novo mesto, kot se je vse prepogosto slišalo v raznih medijih, temveč jih je v celoti financiral organizator festivala - agencija in založba Edition Bizjak, d.o.o., ki je v minulem letu praznovala 10-letnico delovanja.

Kot sponzor se je izkazala Tovarna zdravil Krka, ki je priskočila na pomoč v pravem trenutku, brez njene pomoči projekta ne bi bilo mogoče izpeljati v zastavljenem okviru. Svoj delež (v obliki pogostitve izvajalcev) sta prispevali tudi Gostilna Novljan v Mirni Peči in Pizzerija Novljan v Novem mestu. Prav pa je, da omenimo tudi pomoč Kulturnega centra Janeza Trdine v Novem mestu, ki je nekajkrat brezplačno prispeval kombi ter omogočil prevoze inštrumentov iz Globodola v Novo mesto.

Za obiskovalce koncertov finančna konstrukcija in vsa ozadja res niso pomembni, temveč le dejstvo, da smo s skupnimi močmi v letu 1997 izpeljali 23 koncertov klasične glasbe in prvo Poletno šolo za organiste.

Rezultati tega "novomeškega koncertnega prebujenja" so več kot preslegli pričakovanja. Dogodke so spremljali lokalni in nacionalni mediji, od Dolenjskega lista, Dela, Dnevnika, lokalnih radijskih postaj, nacionalnega radia in lokalne novomeške do nacionalne televizije, ki je enega izmed koncertov tudi v celoti posnela. Novomeški glasbeni festival in ciklus Koncerti ob svečah v Globodolu sta se pojavila na Internetu, zaradi česar se v zadnjem času na organizatorja obrača tudi vse več interesentov iz tujine. V enajstem zvezku Enciklopedije Slovenije sta oba cikla koncertov dobila enakovredno mesto med glasbenimi festivali Slovenije - in kakorkoli se sliši neverjetno, se je tudi Globodol uvrstil na seznam krajev, kjer potekajo redne kulturne prireditve.

Najbolj razveseljivo pa je dejstvo, da sta si oba cikla koncertov pridobila tako širok krog poslušalcev, kot ga tovrstni komorni koncerti klasične glasbe na področju Novega mesta niso bili nikoli deležni. Samo prireditve v Globodolu se je v letu 1997 udeležilo preko 1500 obiskovalcev - okoli dve tretjini iz okolice Novega mesta, tretjina pa z območja celotne Slovenije, od Radovljice do Maribora.

Ob samem začetku obeh koncertnih ciklov se je zazdelo, da več Novomeščanov živi bližje Globodolu kot Novem mestu. Vendarle se je ta vtis s kontinuiteto koncertov bistveno spremenil. Morda je na slabši obisk prvih koncertov, ki so bili v Novem mestu, nekoliko vplivalo tudi pokrivanje terminov z vzporednimi prireditvami, za kar se je nekdo izmed organizatorjev prireditve v Novem mestu izjemno "potrudil" - čeravno se je tehtnica obiskanosti koncertov že v sredini leta prevesila v prid koncertov NGF. Prireditve v okviru ciklov Novomeškega glasbenega festivala in Koncertov ob svečah v letu 1997 so potekale takole:

Na koncertu 23. marca v Domu

glasbene dediščine v Globodolu v zasedbi violina in orgle je nastopil koncertni mojster ljubljanske Opere **Igor Grasselli** ob orgelski spremeljavi **Milka Bizjaka**. S skladbami Tartinija, Albinonija, Pesentija, Sgatteronija, Bacha in Haendla sta izvedla prvi koncert v tem prostoru.

Na drugem koncertu cikla Koncerti ob svečah 6. aprila je nastopila prvakinja ljubljanske Opere **Olga Gracelj**, spremljal jo je ansambel **Musica Antiqua Slovenia** v zasedbi koncertnega mojstra ljubljanskega Radijskega orkestra Karla Žužka (violina), Igorja Grassellija (violina), vodje čelistične sekcije ljubljanskega Radijskega orkestra Igorja Mitroviča (violončelo) in Milka Bizjaka (orgle, špinet). Program je obsegal vokalna dela 17. in 18. stoletja, najdena v slovenskih arhivih: koprski in ljubljanski stolnici, novomeškem kapitlju in novomeški frančiškanski cerkvi: skladbe Zupana, Tarsie, Vanhala in neznanih mojstrov. Poleg teh sta na sporedu še dve instrumentalni skladbi, sonata (Telemann) in trio (Naudot).

Naslednji dan, 7. aprila, je bil isti program ponovljen v manj ugledni, a vendar akustično razkošni avli Kulturnega centra Janeza Trdine v Novem mestu. To je bila tudi otvoritev Novomeškega glasbenega festivala 1997. Slavnostni govor je pripadal županu mestne občine Franciju Konciliji, slovesna večerja pa vsem petim izvajalcem solistom v gostilni Novljan v Mirni Peči.

Tretji koncert v ciklu Koncerti ob svečah v Globodolu 15. maja je izvajal **Klaus-Christhart Kratzenstein** iz Nemčije, sicer profesor na Visoki šoli za glasbo v Innsbrucku. Na kopiji dvomanežnega čembala iz sredine 17. stoletja je predstavil izredno zahteven program, ki ga je zasnoval kot predstavitev razvoja baročne suite. Tako smo lahko prisluhnili delom Frobergerja, Zipolija, Haendla, Couperina in Bacha. Kljub dolgemu programu, ki je trajal uro in štiri-deset minut čiste glasbe, je moral virtuoz dodati še "bis". Odločil se je kar za improvizacijo v stilu Vivaldijevih koncertov in ponovno navdušil.

Naslednji dan, 16. maja, je gospod Kratzenstein koncert ponovil v Mordaxovi kapeli v Novem mestu. Fantastična akustika prostora in manj fantastičen obisk novomeške publike.

Med dvajsetimi obiskovalci so bili resda navdušenci, ki so se pač odločili za obisk tega koncerta namesto vzporedne prireditve, za katero se je "neznan organizator" potrudil in jo organiziral ob isti uri istega dne (kot še trikrat v nadaljevanju NGF 1997 - "povsem naključno"). Lepa in nepozabna kulturna novomeška dobrodošlica priznanemu gostujočemu tujcu.

23. junija je lokomotiva pripeljala v Novo mesto ljubljansko organistko **Angelo Tomanič**. V frančiškanski cerkvi v Novem mestu je igrala kar na dvoje orgel - seveda ne naenkrat. V prvem delu koncerta je na malih orglah v prezbiteriju (pozitivu) predstavila skladbe G. Gabriellija, Graziolija in Galuppija, potem pa se je preselila na velike Goršičeve orgle na pevskem koru. Buxtehude, Walther, Bach, Dubois, Lemmens so bili skladatelji drugega dela koncerta. Obiskovalcev tega odličnega koncerta je bilo le nekaj več kot prstov na rokah in nogah - večji del se jih je namreč odločil za vzporedno prireditev v galeriji Krka. Maloštevilno, a vendar navdušeno občinstvo pa je pokupilo skoraj vse CD plošče in kasete, ki jih je umetnica prinesla s seboj. Ponovna kulturna novomeška dobrodošlica gostujoči izvajalki.

Naslednji dan, 24. junija, je Tomaničeva nastopila na Škrablovih orglah v polno zasedeni dvorani Doma glasbene dediščine v Globodolu z deli Telemanna, Bacha, Haendla, Galuppija, Graziolija in Gabriellija.

25. junija v župnijski cerkvi v Dolenjskih Toplicah je Tomaničeva izvajala dela Buxtehudeja, Waltherja, Pachelbela, Bacha, Galuppija in Lemmensa. Koncert je bil polno obiskan, saj je kulturna animacija zdravilišča poskrbela za obvestila gostom, ki so se z veseljem odzvali. Če bi bilo to v Novem mestu, bi najverjetneje pričakovali še eno vzporedno prireditev.

V Domu glasbene dediščine v Globodolu je med 13. in 19. julijem svoje znanje poglobljalo osem organistov iz vse Slovenije (Ankaran, Maribor, Ljubljana, Bloke, Mokronog, Mirna Peč, Novo mesto). Mentorja Poletne šole za orgle sta bila prof. Angela Tomanič in prof. Milko Bizjak. Šola je bila sicer namenjena predvsem organistom Dolenjske in Bele krajine, ki jim je Ljubljana (z

najbližjo orgelsko šolo) predaleč. Pa jim je bil predaleč tudi Globodol - ali pa nemara vsi že toliko znajo, da jim izpopolnjevanje ni potrebno. Kljub simbolični šolnini - za celotni seminar 7.500 tolarjev. Prijavnice, ki so bile poslane na vsa župnišča Dolenjske in Bele krajine, so bile takorekoč brez odziva. Vendar pa so bili prijavljeni udeleženci neumorni. 16. julija so udeleženci Poletne šole pripravili orgelski koncert v župnijski cerkvi v Brusnicah, na dvomanualnih baročnih orglah. Program: Buxtehude, Clerambault, Zipoli, Pasquini, Scarlatti, Galuppi, Bajamonti, Sweelinck, Gabrieli, Walther, anonimus, Bach, Boehm. Profesionalno izpeljan koncert - boljši od marsikatero produkcije ljubljanske glasbene akademije.

18. julija sta na petem koncertu iz cikla Koncerti ob svečah v Globodolu nastopila kitarist **Andrej Grafenauer**, profesor kitare na ljubljanski glasbeni akademiji in srednji glasbeni šoli, in čembalist **Milko Bizjak**. Skladatelji, izvajani na kitari: Villa Lobos, J. Turina - na čembalu: Byrd, J. S. Bach, Ph. E. Bach in Haendel. Koncert je bil popolnoma zaseden.

19. julija je bil v župnijski cerkvi v Mirni Peči zaključni orgelski koncert udeležencev Poletne šole s popolnoma novim programom: Bach, Frescobaldi, Zipoli, Galuppi, Sweelinck, Aldrovandini, Premrl, Walther, Dandrieu. Obisk koncerta je bil zadovoljiv, ob koncu pa so udeleženci prejeli priznanja in darila.

21. avgusta je v Domu glasbene dediščine v Globodolu (izven programa) nastopil **Baročni trio** v zasedbi: Igor Grasselli - violina, Igor Mitrovič - violončelo in Milko Bizjak - špinet in čembalo. Koncert je obsegal glasbeno zapuščino iz ptujске rokopisne zbirke. Gre za največjo glasbeno zbirko rokopisov posvete glasbe iz 18. stoletja, najdeno pri nas. Leta 1985 so prvič začeli izhajati natisi te glasbe, pri založbi Edition Bizjak pa so izšle tudi štiri CD plošče s posneto glasbo ptujске zbirke. Obisk je bil presenetljiv, čeprav koncert ni bil najavljen v brošuri.

22. avgusta je bil koncert ponovljen v okviru NGF na Kapitlju v Novem mestu. Koncert je posnela tudi TV Slovenija, ki pripravlja serijo oddaj Glasbena dediščina Slovenije.

9. septembra je v ciklu Koncerti

ob svečah v Globodolu nastopila **Pavla Uršič-Kunej**. Prvi komentirani koncert s predstavitvijo harfe in literature zanjo. Številno občinstvo je ta nekoliko nenavadni nastop sprejelo z navdušenjem.

10. septembra je Uršičeva nastop ponovila v razkošni baročni dvorani gradu Grm v Novem mestu, kjer jo je novomeška publika nagradila z burnim aplavzom.

11. septembra so v podružnični cerkvi sv. Tomaža v Straži prvič lahko prisluhnili harfi. Koncert je bil organiziran v sodelovanju s prireditvami v okviru Straške jeseni. Kljub nekoliko prepozni uri je bila cerkev napolnjena do zadnjega kotička in Uršičeva je morala navdušenemu občinstvu ustreči še z dvema dodatkoma.

26. septembra je **Milko Bizjak** v okviru Koncertov ob svečah v Domu glasbene dediščine v Globodolu predstavil baročne instrumente s tipkami: klavikord, špinet, čembalo, pozitiv, orgle. V prvem delu so bili prikazani strunski instrumenti, v drugem orgle. Dvorana je bila zopet polna, veliko obiskovalcev je bilo iz oddaljenih krajev Slovenije. Zaradi izrednega zanimanja je bila ta predstavitev ponovljena še petkrat (septembra in oktobra) v obliki šolskih matinej.

30. oktobra sta v ciklu Koncerti ob svečah v Globodolu nastopila **Igor Mitrovič** na violončelu in **Milko Bizjak** na orglah. Čelistka Simona Slokar, ki bi sicer morala nastopiti na violončelu, je bila službeno zadržana v Palermu. Napovedani tematski večer Vivaldijevih sonat pa je vendar ostal nespremenjen.

31. oktobra je bila ponovitev koncerta v Mordaxovi kapeli v Novem mestu, kjer se je zbralo več kot 70 obiskovalcev. Tri Vivaldijeve sonate za violončelo in špinet in ena Bachova solo suita za violončelo so navdušile Novomeščane, ki so bili deležni še enega dodatka.

18. novembra sta v okviru Koncertov ob svečah v Globodolu nastopila flavtistka **Jurka Zoroja** in kitarist **Andrej Grafenauer**. Predstavila sta večer baročnih sonat. Ker je bila pred tem zaradi finančnih težav ponovitev istega koncerta (ki bi morala biti novembra v okviru koncertov NGF) odpovedana, je bila dvorana v Domu glasbene dediščine spet popolnoma zasedena, saj so se

koncerta udeležili še vsi tisti Novomeščani, ki so sicer nameravali na koncert 19. novembra.

5. decembra, na Miklavžev večer, sta v Domu glasbene dediščine v Globodolu nastopila organista **Angela Tomanič** in **Milko Bizjak** na koncertu za dvoje orgel. Koncert, ki je bil prvotno planiran v sklopu NGF, je bil uvrščen v cikel Koncerti ob svečah, saj je njegove stroške v celoti pokrila organizator in ne Mestna občina Novo mesto. Redko slišana zasedba dvojih orgel je v Globodol privabila toliko poslušalcev, da je zmanjkalo sedežev. V sodelovanju z območno enoto Rdečega križa Mirna Peč smo med pavzo pripravili zbiranje prispevkov za obdarovanje invalidnih in ostarelih oseb. Obiskovalci koncerta pa so kot darilo prejeli kaseto z orgelsko glasbo.

20. decembra so v Domu glasbene dediščine v Globodolu nastopili sopranistka **Olga Gracelj**, baritonist **Zdravko Perger** in organist **Milko Bizjak**. Program, ki je bil tematsko zasnovan kot božični koncert, je zopet pritegnil ogromno obiskovalcev, ne glede na neugodne vremenske pogoje.

21. decembra se je v frančiškanski cerkvi v Novem mestu zaključil prvi Novomeški glasbeni festival 1997 z božičnim koncertom, ki sta ga izvajala sopranistka **Olga Gracelj** in organist **Milko Bizjak**. Zaključek festivala je omogočil župan mestne občine, ki je iz svoje blagajne prispeval 100.000 tolarjev. Tudi ne zaman, saj je bila frančiškanska cerkev nabito polna in zdelo se je, da se je v Novem mestu prebudila nova koncertna publika.

Vsi koncerti Novomeškega glasbenega festivala in Koncertov ob svečah v Globodolu so bili brez vstopnine, saj je bil namen, da bodo koncerti dostopni vsakomur, tudi tistim (ki jih je žal vedno več), ki še za osnovne življenjske potrebe nimajo dovolj. Težko bi prešteli vse tiste obiskovalce, ki so se spraševali - zakaj ni vstopnine - ko bi jo bili vendar pripravljene plačati. Odgovor pa je bil enak: država in občina pobirata davke od vseh, zato naj tudi nekaj svojim občanom vrneta v obliki kulture in za kulturo - ne pa za institucije in administratorje na področju kulture, ki jih je vedno več in preveč. Temu konceptu bo sledil tudi Novo-

meški glasbeni festival 1998, če bo Svet Mestne občine Novo mesto menil, da je takšen glasbeni festival sploh potreben.

Očitki, češ da je mestna občina iz občinskega proračuna namenila organizatorju Novomeškega glasbenega festivala 1997 "kar" 1.400.000 tolarjev, in to naj bi bilo procentualno največ, kar naj bi za organizacijo prireditev prejel posamezni organizator iz občinskega proračuna, so več kot neumestni, če povemo, da je v letu 1997 organizator (Edition Bizjak, d.o.o.) priskrbel več kot tri četrtine vseh potrebnih sredstev za realizacijo 23 koncertov in Poletne šole. Kako naj si potem razložimo podatek, da je organizator Novomeških poletnih prireditev (ZKO Novo mesto) samo za en koncert (Kvartet Tartini) izplačal izvajalcu 570.000 tolarjev bruto oziroma kako lahko Kulturni center Janeza Trdine za en sam koncert (štirih domačih izvajalcev) odšteje šest ali sedem tisoč mark. Kaj bi šele rekli, če primerjamo vsoto 700.000 nemških mark (ja, prav ste prebrali), s katero je za organizacijo desetih koncertov razpolagal Festival Brežice 1997.

Ob sprejemanju občinskega proračuna za leto 1998 se bo moral Mestni svet Mestne občine Novo mesto pač nekoliko zamisliti nad številkami in izkazanimi rezultati. Občina Radovljica, ki se finančno nikakor ne more kosati z novomeško, je v letu 1997 namenila za svoj Festival Radovljica (ki tudi ni presegel števila desetih koncertov) celih sedem milijonov tolarjev. Da ne omenjamo dejstva, da vse navedene prireditve tržijo koncerte še z dodatno vstopnino, ki se giblje tudi do 5.000 tolarjev. Novomeškega glasbenega festivala 1998 pač ne bo, če se zanj ne bo zavzela občina sama. Volontersko delo organizatorja mora biti resda vedno prisotno, popolnoma utopično pa bi bilo pričakovati, da bo nekdo, ki spada med običajne davkoplačevalce, financiral kulturo neke občine iz svojih sredstev, najemal kredite in iz meseca v mesec plaval v rdečih številkah, medtem ko se bodo na drugi strani trošila proračunska sredstva za vzdrževanje kulturne administracije in vsakršnih pasjih procesij, ki bodo nosile transparent z napisom "TO JE KULTURA".

Zdenko Picelj **DELO DOLENJSKEGA MUZEJA V LETU 1997**

V letu 1997 smo v Dolenjskem muzeju v celoti uresničili načrtani program in ga v razstavnih dejavnostih celo preseglili. Poleg rednega muzejskega dela, zbiranja, hranjenja, varovanja, proučevanja in prezentacije muzejskega gradiva, smo pripravili še devet občasnih razstav z različnih področij muzejskega dela, od tega kar pet lastnih s katalogi. Z dvema našima razstavama pa smo še gostovali po Sloveniji.

oddelek, katalog pa smo izdali v sodelovanju z Muzeji radovljanske občine. Na ogled je bila v naši galeriji do 2. junija, z njo pa smo gostovali še v Radovljici, Tolminu in Trebnjem. 9. maja smo v naši mali dvorani v sodelovanju s Posavskim muzejem iz Brezic odprli fotografsko razstavo samouka Hrvoja Oršaniča iz Brezic s ciklusom *V zelenem*. V sodelovanju z organizacijskim odborom za pripravo 100-letnice kole-

Tiskovna konferenca pred otvoritvijo razstave *Železna doba na Slovenskem - Kapiteljska njiva* Novo mesto

Z otvoritve razstave *Jožeta Ciuhe*; na sliki violinistka Petra Božič

Otvoritev razstave ilustratorja Lucijana Reščiča

Tako smo po zaključku likovne razstave *Ob 250-letnici novomeške gimnazije* 7. februarja 1997 v počastitev kulturnega praznika skupaj z avtorjem in njegovo ženo pripravili likovno razstavo našega priznanega umetnostnega ustvarjalca Jožeta Ciuhe. 1. marca smo imeli drugi dan Dolenjskega muzeja, ko smo pripravili dan odprtih vrat z ogledom etnološkega depoja, organizirali tečaj streljanja z lokom in odprli razstavo *Iz depojev Dolenjskega muzeja - orožje*. Ob tej razstavi smo izdali tudi priložnostni katalog, v katerem je bilo objavljeno še poročilo o delu Dolenjskega muzeja v letu 1996. 18. aprila smo odprli veliko pregledno razstavo našega priznanega ilustratorja Lucijana Reščiča, ki živi in ustvarja v Trebnjem. Razstavo je pripravil naš umetnostnozgodovinski

sarstva na Dolenjskem je naš kulturnozgodovinski oddelek pripravil zgodovinsko razstavo o razvoju kolesarstva na Dolenjskem s poudarkom na Novem mestu. Razstava, ki ni bila v našem programu razstav za leto 1997, je bila odprta 30. maja in bila na ogled v Kulturnem centru Janeza Trdine ter v naši predavalnici do konca septembra. Ob tem je bil izdan tudi priložnostni katalog. 13. junija smo v sodelovanju s Pokrajinskim muzejem Murska Sobota odprli likovno razstavo Alojza Ebrla, slikarja iz 19. stoletja, s katerim smo predstavili tudi del prekmurske umetnostne dediščine. Za zaključek našega polletnega razstavnega programa pa smo 20. junija odprli razstavo *Novomeška amaterska fotografija* v prvi polovici 20. stoletja, ki jo je pripravil etnološki oddelek. Ob

tež priložnosti smo izdali dokaj obsežen katalog, v katerem je predstavljenih vseh devetnajst avtorjev, podan kratek zgodovinski oris ter nakazan pomen amaterske fotografije.

V drugi polovici leta smo v sodelovanju z župnijskim uradom Šentrupert ter avtorjem Ferdinandom Šerbeljem odprli pregledno razstavo baročnega slikarja Antona Postla, ki je bil s tem tudi prvič predstavljen javnosti. Osrednjo razstavo razstavnega programa Dolenjskega muzeja v letu 1997 je pripravil arheološki oddelek z naslovom Železna doba na Slovenskem - Kapiteljska njiva Novo mesto. Na ta zelo zahteven projekt smo se strokovno in organizacijsko ter promocijsko temeljito pripravljali skozi vse leto in v času pred otvoritvijo pripravili tudi dve javni predstavitvi. Razstavo je 28. novembra 1997 odprl njen pokrovitelj, predsednik Republike Slovenije Milan Kučan, na njej pa je predstavljenih več kot 550 predmetov, ki so v veliki večini prvič na ogled in po svoji pomembnosti, redkosti in vrednosti za prikazano obdobje še posebej izstopajo. Razstava bo na ogled do 30. septembra 1998, poleg že izdanega kataloga in ostalega propagandnega gradiva pa pripravljamo še številne spremljajoče aktivnosti.

V letu 1997 smo nadaljevali z gostovanji razstave Strip in risani filmi Mikija Mustra v Kočevju, Mengšu, Radovljici in Ljubljani. Tako je bila razstava od februarja 1995 predstavljena že v 17 mestih po Sloveni-

ji, ogledalo pa si jo je že več kot 35.000 obiskovalcev. Prav tako smo z razstavo Od antičnega vrča do majolke v poletnih mesecih gostovali tudi v Kranjski Gori. Avtorica razstave Ivica Križ je zanjo prejela Valvasorjevo priznanje.

V muzeju smo v letu 1997 zabeležili okoli 39.000 obiskovalcev, od katerih si je stalne zbirke in občasne razstave v Dolenjskem muzeju in na Bazi 20 ogledalo okoli 28.500, naše gostujoče razstave pa okoli 10.500 obiskovalcev.

Pri objavljanju muzejskega gradiva smo poleg že omenjenih katalogov v aprilu izdali četrto knjigo iz arheološke serije Carniola archaeologica, in sicer Novo mesto IV., av-

Slika zgoraj:

Ivica Križ prejema Valvasorjevo priznanje za razstavo Od antičnega vrča do majolke

Slika spodaj:

Otvoritev razstave Železna doba na Slovenskem - Kapiteljska njiva Novo mesto

torja kustosa arheologa Dolenjskega muzeja Boruta Križa. S tem smo v Dolenjskem muzeju po štiriletnem premoru ponovno pričeli z izdajanjem publikacij v omenjeni seriji, v kateri je prva knjiga izšla že leta 1986. V zadnji knjigi so bile tako kot v Novem mestu III predstavljene najdbe z najdišča Kapiteljska njiva. V njej sta poleg številnih pomembnih najdb predstavljena tudi dva nova spomenika situlske umetnosti, in sicer okrašena bronast pas in situla.

Pri pedagoškem delu smo poleg vodenja skupin po muzejskih zbirkah, razstavah, mestu, arheološkem izkopavanju na Marofu in Kočevskem Rogu pripravili še pletarsko delavnico, demonstracijo tetivnega orožja in likovni delavnici - slikanje na steklo in kaj je ilustracija. Poleg tega je bila izvedena še vrsta predavanj in ogled filma Po dolini reke Krke. Posebni programi pa so bili pripravljene za osnovnošolske skupine, Društvo upokojencev Novo mesto in Dom starejših občanov Novo mesto. Precej časa pa je bilo namenjenega še pripravi na tretji muzejski sejem, ki je potekal v Narodni galeriji v Ljubljani od 19. do 24. maja in na katerem je bila tema pedagoška dejavnost v muzejih. Na tem sejmu smo se predstavili z lončarsko delavnico, kameno dobo v Novem mestu in delavnico tkanja na prazgodovinskih statvah ter na najstarejši napravi za tkanje trakov - brdču.

Za naše obiskovalce smo izdali poleg že omenjenih katalogov in knjige še na novo oblikovan propekt o Dolenjskem muzeju in njegovih zbirkah ter napovedni propekt v petih jezikih in spremljajoči propekt v dveh jezikih za arheološko razstavo Železna doba na Slovenskem - Kapiteljska njiva Novo mesto. Ob tej razstavi smo izdali tudi še štiri plakate, grafike z motivi prizorov iz situle, ki je osrednji predmet razstave, štiri nove kopije arheološkega nakita s certifikatom, majice, dežnike, posebne vstopnice, nalepke in razglednice. Za naše najbolj zveste obiskovalce, to je imetnike muzejske izkaznice Dolenjskega muzeja, pa smo organizirali ob zaključku leta prvo prednovoletno srečanje, ki bo postalo tradicionalno, z vodstvom po arheološki razstavi.

Pri rednem muzejskem delu smo pri pridobivanju gradiva povečali

fond za več kot 430 predmetov, naša fototeka je bogatejša za več kot 1.950 fotografij, negoteka za več kot 1.990 negativov in diateka za več kot 1.080 diapozitivov. Pridobili pa smo tudi preko 100 starih razglednic in 219 originalnih fotografij ter 20 plakatov. Muzejska knjižnica se je v preteklem letu povečala za 280 novih enot. V skupni restavratorski delavnici Dolenjskega muzeja in ZVNKD Novo mesto ter drugih delavnicah in pri zasebnikih po Sloveniji ter restavratorski delavnici RGCM Mainz pa smo v preteklem letu restavrirali več kot 290 predmetov. Preko 750 predmetov je bilo na ogled na občasnih razstavah Dolenjskega muzeja ali posojenih drugim muzejem za njihove razstave, medtem ko jih imamo v stalnih zbirkah na ogled 3.432.

Pri varovanju dediščine se je poleg restavriranja najbolj ogroženih predmetov nadaljevalo tudi zaščitno arheološko izkopavanje na Kapiteljski njivi na Marofu v Novem mestu, ki poteka v sodelovanju z ZVNKD Novo mesto in je trajalo od 1. aprila do 31. julija 1997. Prav tako pa se z ZVNKD Novo mesto nadaljuje tudi sanacija barak na Bazi 20 na Kočevskem Rogu. Tako sta bili v preteklem letu obnovljeni dve baraki, številka 18 in 20. Poleg tega se izvaja skozi celo leto še redno vzdrževanje poti in grobišč, barak, obnova markacij, smerokazov, ograj, postavljena pa je bila tudi ograja za zaščito drevesnega mladja pred objedanjem divjadi.

V preteklem letu smo poskrbeli tudi za dodatno označitev muzeja, kot sta dve tabli na kompleksu muzeja, kjer so prikazane vse muzejske stavbe s stalnimi zbirkami, nova tabla nad recepcijo in zastave muzeja pred vhodom v muzejsko recepcijo. Poleg tega smo razširili protivlomo varovanje in na novo vzpostavili protipožarno varovanje, ki ga do sedaj muzej še ni imel, v celoti preplekali Jakčev dom z okni vred, prostore arheološke in del etnološke zbirke ter uredili etnološki in umetnostnozgodovinski depo. Strokovni delavci smo s svojimi članki in prispevki sodelovali v različnem strokovnem, dnevnem in revialnem tisku, osrednjih ter lokalnih radijskih in televizijskih oddajah, pripravili številna predavanja in referate ter tekste za kataloge in prospekte, ki smo jih izdali v muzeju v letu 1997.

IZZIV ZA NADARJENE

4. mednarodno tekmovanje Etide in lestvice, Zagreb 1998

Sredi februarja je Glasbena šola Pavla Markovca v Zagrebu odprla vrata mladim glasbenikom, 43 violinistom in 119 pianistom iz Hrvaške in Slovenije, da se pomerijo v obvladovanju svojega instrumenta.

Pokrovitelj tekmovanja je bila skupščina mesta Zagreba, tekmovanje pa je potekalo v prostorih Društva hrvaških lutkovnih umetnikov v centru starega mestnega jedra. Violinisti so bili razdeljeni v tri, pianisti pa v pet starostnih kategorij. Najmlajši, stari do osem let, so se pomerili v prvi kategoriji, v peti pa je bila starostna meja 23 let. V vseh kategorijah, razen v prvi, je bila obvezna skladba hrvaškega skladatelja, ki je bila ustvarjena prav za to priložnost, in kot je bilo slišati na okrogli mizi po tekmovanju, nameravajo hrvaški skladatelji v naslednjih letih napisati cel opus etid v ta namen.

V vsaki kategoriji se je podelilo do pet nagrad, in sicer za peto nagrado je bilo potrebno priigrati vsaj 85, za prvo pa 97 točk od 100.

Da je bila konkurenca res visoka, smo slišali na podelitvi nagrad in koncertu prvonagrajencev v Hrvaškem glasbenem zavodu, kamor sta bili povabljeni tudi moji sedemletni učenki Ana Stopar in Špela Troha, dobitnici 2. in 5. nagrade v prvi kategoriji klavirja. Na koncertu so zablesteli številni mladi talenti. Prav

njim in odkrivanju njim podobnih je takšno tekmovanje namenjeno. Programi na tekmovanjih so dosti težji in zahtevnejši od povprečnega šolskega programa in to je izziv za nadarjene učence in študente, predvsem pa tudi za njihove profesorje, ki morajo talente prepoznati, jih motivirati, jim izbrati ustrezen program in iz njih izvleči visoko stopnjo prepričljivosti, bodisi muzikalnost ali tehnično dovršenost.

Tekmovanje je lahko profesorju potrdilo, da je izbral pravega učenca in ustrezno postavil skladbe iz izbranega programa. Tudi zelo priden učenec in izkušen učitelj se lahko solidno predstavita, zgodi pa se, da bi bilo bolje za oba, da bi nastope spremljala iz vrst poslušalcev. Slednje bi bilo sicer zelo koristno tako za učence kakor tudi pedagoge, saj se je iz tekmovanj moč veliko naučiti, predvsem pa na takšnih dogodkih ne manjka motivacij. Seveda imajo tekmovanja tudi manj prijetne plati, kot so prevelika pričakovanja in tudi različna ocenjevanja posameznih komisij.

Umetnosti ne moremo meriti ne s kazalci in ne s centimetri. Prav tako se ne moremo učiti samo za tekmovanja oz. zaradi njih. Igranje je del umetnosti, njeno bistvo pa ni tekmovanje, temveč ustvarjanje.

MIKLAVČEVA POT SKOZI GORJE

Vlado Miklavc: MOJA POT SKOZI GORJE
Samozaložba, Mozirje 1997

Sredi oktobra minulega leta sem iz Velenja prejel paket. V njem je bila knjiga, skupaj s pozdravi mi jo je poslal nekdanji mentor, prof. dr. Milan Ževart. Prvi trenutek mi ne naslov in tudi ne avtor nista pomenila veliko. Pri vsaki novi knjigi najprej preberem kazalo, da se čimprej seznanim z njeno vsebino. Ker kronika nima kazala, sem jo na hitro prelistal. Trenutek zatem mi je bilo vse jasno, tematika pa zelo znana. Ime avtorja kronike Vlada Miklavca sem večkrat zasledil v dokumentih, ko sem zbiral gradivo oz. raziskoval zgodovino Kozjanskega med letoma 1941 in 1945. Knjiga je izšla v Mozirju v samozaložbi, zato bi jo skoraj zagotovo spregledal. Toliko bolj sem bil zaradi tega vesel poslane knjige in sem jo takoj prebral.

Kronika je vsebinsko razdeljena na tri dele. Prvi je najkrajši in zajema obdobje pred aprilom 1941. Avtor ga je posvetil svoji družini, predvsem glavi družine – očetu. Zanimiv je del besedila, v katerem omenja dolgoletnega in najznamenitejšega ljubljanskega župana, dr. Ivana Hribarja, ki je zaradi preganjanja avstrogrških oblasti konec leta 1917 za nekaj mesecev skupaj z družino našel zatočišče v hiši Vladovega očeta, Antona Miklavca, v Mozirju. Drugi del je najbolj obširen in je jedro kronike. V uvodnih poglavjih avtor opisuje prve dneve okupacije v Savinjski dolini. Opisal je postavitve prvih organov nemške oblasti v Mozirju in seveda tudi prve akcije zavednih domačinov proti tej oblasti. Kljub svoji mladosti je Vlado Miklavc takrat začel spoznavati ljudi oz. njihove značaje, saj je na svoji trnovi poti svobodi naproti spoznaval svoje najiskrenejše prijatelje. Star pregovor, da v stiski spoznaš človeka, se je v teh vojnih letih nešteto krat potrdil. Seveda je presenečen spoznaval tudi ljudi, ki so se prodajali okupatorju. Žal se je prepogosto dogajalo, da so zaradi njihovih izdajstev umirali rodoljubi.

Kmalu po okupaciji so nemške oblasti aretirale in zaprle družino Miklavc iz Mozirja. Vlado Miklavc je to in podobna dejanja podrobno opisal. Vendar to niso le goli spomini, to je epopeja o trpljenju zavedne slovenske družine v boju proti nacističnemu okupatorju.

Zanimivo je Miklavčevo pričevanje o tem, kaj je doživel v nemških zaporih in taboriščih. Od konca aprila do 20. maja 1941 je bil Vlado Miklavc v celjskih sodnih zaporih, nato v zbirnem taborišču v Brestanici. Od konca junija do srede avgusta 1941 je bil v sodnih zaporih v Krškem, od januarja do okoli 20. februarja 1942 je bil zopet v celjskih sodnih zaporih. Nato je bil dvakrat zaprt v sodnih zaporih v Mariboru in dvakrat v gestapovskih zaporih na gradu Borl. Od junija 1942 do maja 1943 je bil v zloglasnem koncentracijskem taborišču Mauthausen.

Bralce revije Rast bi rad opozoril na avtorjev zanimiv in za zgodovino pomemben zapis oz. pričevanje o prvi skupini rodoljubov, ki jih je nacistični okupator ustrelil v Sloveniji. To so bili pripadniki krške partizanske skupine, zaradi izdaje so jih zajeli 29. julija 1941. Obstoj in zadržanje odporniške skupine dobre tri mesece po kapitulaciji jugoslovanske vojske je bil za nacistične oblastnike pravi šok. Ob tej novici sta v Krško prihitela šef civilne uprave za Spodnjo Štajersko dr. Sigfried Uiberreither in komandant varnostne policije in varnostne službe SS-Standartenführer Otto Lurker. Vso noč so zasliševali zajete borce. Ker niso hoteli govoriti, so jih na Uiberreitherjev ukaz zjutraj naslednjega dne s tovornim avtomobilom odpeljali v gozd Dobrava in jih postrelili.

Na tem mestu je potrebno opozoriti na avtorjev spodrsrljaj. Na strani 38 se mu je zapisalo, da so pripadnike krške partizanske skupine obsodili na smrtno kazen. Trditev o tem, da je nemško sodišče obsodilo borce na smrtno kazen, ne drži. Ta

podatek izvemo iz nemškega vira. Komandant Lurker je namreč o tem prvem streljanju poročal državnemu šefu varnostne policije in varnostne službe. V poročilu je zapisal, da so to skupino ustrelili po ukazu šefa civilne uprave Uiberreitherja, ki se je tudi podpisal pod razglas. Ta je rdeče barve, velikosti 94,5 x 61 cm in je dvojezičen. Natisnili so ga v Mariboru. Na levi strani je tekst v nemščini, na desni pa prevod v slovenski jezik. Original hrani Posavski muzej Brežice. V strokovni literaturi je bil že večkrat objavljen. Šef civilne uprave na Spodnjem Štajerskem je razglase o usmrtitvah podpisoval do 13. maja 1942. Rednega sodstva na Spodnjem Štajerskem ni bilo vse do aprila 1943. O usmrtitvah je odločal Otto Lurker na podlagi pooblastil, ki mu jih je dal šef civilne uprave Uiberreither. In to niso bile obsodbe, ampak le varnostno policijski ukrepi komandanta varnostne policije in varnostne službe na Spodnjem Štajerskem in jih ni enačiti s sodbami.

V tretjem, zadnjem delu kronike je avtor opisoval partizanstvo na Kozjanskem. Vlado Miklavc je bil brez obrazložitve maja 1943 v skupini 30-35 Slovencev izpuščen iz taborišča Mauthausen. Več kot leto dni se je nato zdravil pri sestri Mariji v Rogatcu. Konec avgusta 1944 je odšel v partizane. Na območju Boča je bil aktivist Osvobodilne fronte do konca vojne. V tem času je skupaj s še nekaterimi soborci doživel precej težkih preizkušenj, a tudi radosti partizanskega življenja. Na Kozjanskem je spoznal partizanko Sonjo. Proti koncu vojne je njuno borčevsko tovarištvo preraslo v ljubezen, ki se tudi po petdesetih letih skupnega življenja ni obrabila.

Družinska kronika Miklavčevih iz Mozirja ima 168 strani. Izšla je v samozaložbi v nakladi 350 izvodov v drugi polovici leta 1997 v Mozir-

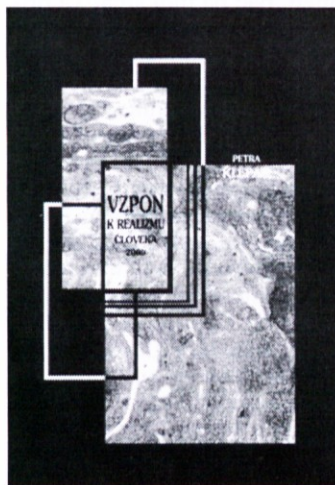
ju. Sestavljena je iz kratkih poglavij. Največ jih ima dve do tri strani, le izjemoma štiri do pet, nekatera so dolga le pol strani. Kronika je zaradi kratkih poglavij in preprostega stila pisanja zelo berljiva. V publikaciji je objavljeno 28 fotografij in 9 pretresljivih pisem. Med njimi je poslovlilno pismo očeta Antona. Na dvorišču sodnih zaporov v Mariboru ga je 11. aprila 1942 kot talca ustrelil nemški okupator. Omenjeno pismo je bilo objavljeno v vseh treh izdajah zbornika poslovlilnih pisem in tudi v mednarodni zbirki pisem na smrt obsojenih (Lettere di condannati a morte della Resistanza Europea, Torino 1956). V kroniki je objavljeno še partizansko poročilo s konca leta 1944 in dve skici.

Družinska kronika Moja pot skozi gorje je pretresljiva izpoved oz. pričevanje slovenskega rodoljuba, trpečega v okupatorjevih zaporih in taboriščih. V njih je pustil mladost in zdravje, nikakor pa ne idealov, saj je kronika učbenik o tem, kaj pomeni biti narodno zaveden. Zato je avtor kroniko posvetil svoji družini, svojim otrokom in vnukom.

V letih pred spremembo sistema se je govorilo, da je o NOB že vse zapisano. Po spremembi sistema pa so govorili, da je treba to zgodovino prevrednotiti. Vlado Miklavc dokazuje ravno nasprotno. Še zdaleč ni vse zapisano, njegovo pričevanje je spominski vir, in to vir prve roke, ki mu verodostojnost potrjujejo mnogi ohranjeni dokumenti.

Nekdo je nekje zapisal, da naš narod dokaze hrani. Pri tem je mislil tudi na arhive, kjer hranijo dokumente. V njih navadno ni čustev – zgolj statistika. Čustva pa najdemo v zapisanih spominih. Zato naj velja ta zapis kot poziv vsem, da pišejo družinske kronike tudi povsem navadnih družin. Čez sedem let vse prav pride.

Petra Klepac: VZPON K REALIZMU ČLOVEKA - 2000
 Utva, 28. knjiga

Petra Klepac je osmošolka šentjernejske osnovne šole in Vzpon k realizmu človeka - 2000 je njena druga pesniška zbirka, v katero je uvrstila 20 pesmi in jih razdelila v dva razdelka; prvi (14 pesmi) nosi naslov zbirke, drugi (5 pesmi) pa se prične z bodrilnim: Saj bo vstalo jutro. Celotno zbirko pretke z vezno pesmijo, ki nekajkrat ponikne oziroma se nekolikokrat prikaže na njenem površju.

Če je bila Petra Klepac kot petošolka v svoji prvi zbirki Utrinki v besedah še močno navezana na naravo, pa zdaj - tri leta pozneje - te njene sopotnice skoraj ni več. Namesto nje je od mnogih prezgodnjih in prezrelih zapažanj pretresena in zgrožena misel o človeku in njegovih pogubnih početjih, iz katerih išče izhod s pomočjo modroslovja.

Tako je njen pesniški jaz odšel v tempelj Modrosti, da bi prejel odgovore, ki mu jih kaotični svet ne more dati. Sprehodi se po prenekateri njegovih sobani, da bi odkril tajne razpotij, vire zgrešenih potovanj, ki jih videva v očeh drugih ali prepozna v tragičnih ravnanjih človeštva. Hoče se mu izriniti iz odnosov med ljudmi razdalje, podreti/preseči zidove med njimi, vrniti svetlobo, ki je redkost, kot božično upanje v sicer razbolelem življenju.

Petra pesmi namenja "vsem premajhnim idealistom s prevelikimi ideali". Ironija!? Spoznala je obnašanja ljudi, videva njih visoke ideale, prepričanja, ki jih kaj hitro, če jim tako kaže, prepuste usodi, se jim odrekajo, jih zamolčijo, si zvrtajo luknjo pozabe v svoj spomin. Presoja, kako človek kaj malo živi po idealih človeškosti, po načelih, vrednotah, kot so, recimo, mir, sprava, skromnost, čistost, ki so zgolj nekakšne redkosti, kot oaze v puščavi, saj gospodarijo vojne, sovraštva, umazanije, napuh, vse to v vseh mogočih vsebinah in oblikah.

Petra meni, da je bilo doslej dosti izkušenj, in bi jih bilo treba vendarle upoštevati kot narajeno modrost, da bi bilo v prihodnje ljudem boljše in lepše, da bi človek znova in znova

ne zgrmel kakor kamen - v sredo prepada. Tam, v tej globini, tako na tleh, tak v solzah ubitosti, se mora potem spet in spet boleče dvigati kakor večni Sizif. Sprašuje se, zakaj sploh še riniti k svetlobi, čemu k sončavam, k bliskom resnice, nena zadnje, čemu, tudi zavoljo tega, ker konec koncev vse gre v mrtvih senc zaton. Kam pravzaprav, če ni rešilne misli? Zapustiti vse, vreči se čez zadnje obzorje....

V Petri se nekaj zganje, vnovič se dvigne, bogatejša za nova spoznanja, in gre v nova jutra. Zmore se odlepiti od popolne pobitosti, iti iz nesmisla k vznožju gore in spet k njenem vrhu... Ne kloniti, si govori, biti v tem življenju, kakršno pač je, ne pozabiti na rožo v sebi, jo vreči nekemu, ubiti samoto src, čeprav bi potlej prišlo do novih ran, prizadetosti, kajti bližina drugega je kot bolečina.

Razum bi torej človeku lahko pomagal, pa čeprav je obolel, okužen od resnice tega sveta. Petra ve, da bi moral biti zanj svetloba in svetinja. Človeku bi ta lahko s svojo modrostjo pomagal, ga vodil kakor igla, kažoč k Severnici, da bi se prav odločal in da bi prav ravnal, a moral bi biti tudi svoboden, svet v očeh drugega, deležen njegovega spoštovanja in svobode. Zato ji nekako ne gre v račun dejstvo, da ga razosebljajo, ko ga napeljujejo k temu, da mora nekemu ali nečemu pritrjevati, skratka, kimati. Čuti, da ga vse, kar ga prisiljuje h kimanju, pohablja, jemlje mu dostojanstvo.

Njena zavest razbija takšne poskuse, hoče se ji streti takšne navade, okove in loti se celo zapisanih dogem, vseh zapisanih nevednosti, vedoč za svojo ranljivost, težo takšnega početja, takšnega strašnega ugonabljanja vsega prijemljivega, varnega. Zato spoznava, da mora zase vendarle nekje imeti oazo, kamor se lahko zateka iz teh krutih spopadov, kjer se lahko na varnem oddahne, da bi potlej spet lahko šla dalje, v nova soočanja.

Dom je vsekakor takšen privez, takšna oaza, a ne edina, bi rekel, saj

je v njej, v njenem razumu veliki Tulipan svobode, ki jo opogumlja, ki ji daje notranjo moč, ki je tudi pot do človeka sploh, h kateremu prihaja s svojim tulipanom v srcu. In ta njen tulipan nagovarja k lepoti in človeškosti, kaže veliko modrost Življenja, h kateri tudi sama prihaja iskat odgovore in življenjskih moči, da zmore živeti, se soočati z realizmom tega sveta na pragu novega tisočletja in ohraniti svoje ideale in izmerjati razsežnost svojega idealizma ter preizkušati njegovo duhovno moč. Ji bo uspelo ohraniti ideale in idealizem ali pa bo morala oboje opustiti, ker je pač človeku težko biti idealist?

Petra ne pove, ali želi v ljudeh več idealizma in ne previsokih idealov ali pa ob visokih idealih tudi njih visok idealizem, predanost svojim pogledom in stremljenjem, Petra zgolj z modrim srcem svojega razuma pokaže na svoj nesporen vzpon k videnju življenja, kakršno pač to je, v katerem se odloča živeti, a ne s kima-jočim razumom, pač pa z rabo vanj načrpane in še vedno črpane modros-

ti človeštva.

Petrin idealizem je vera v odrešilno moč modrosti, ki bi ji moral vsak človek slediti, ji ostati zvest, skratka, jo upoštevati pri svojih ravnanjih. Modrost ni le koncentrirana izkušnja pameti, pač pa tudi srca. Ta pridelek je torej iztržek velikih človeških naporov, je najzlahnejši plod spoznavanja bivajočega in vrednotenja svojih dejanj oziroma svoje zgodovine. Petra se torej odloča za novo tisočletje, ki naj bi bilo čas modrosti. Ta naj bi gospodovala, da Tulipan ne bi več opominjal človeka na posušene cvetlice, na velike puščave, ki jih spočenja človek s svojimi razlovenimi, nemodrimi ravnaji.

Ko beremo Petrine pesmi, nam kar noče in noče iti v glavo, kako je mogoče, da tako mlado bitje, ki končuje osemletko, sega v stvari, ki so ponavadi mišljenjske in pesniške teme odraslih. Ali je svet res že takšen, da sega po otroštvu, po tistem, po čemer prepoznavamo, ali je svet v miru ali pa v brezobzirni vojni, kakršnikoli že!

Ivanka Mestnik: KORAK S POTI Utva, 29. knjiga

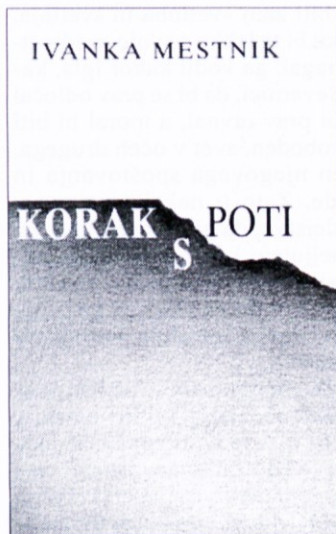
Korak s poti: kako pomenljiv naslov knjige s petnajstimi odbranimi življenjskimi zgodbami neveselih usod. Avtorica jih je povečini iztisnila iz svojega življenja ali pa iz zgod in nezgod njej bližnjih, kakšna pa je tudi plod njenih naključnih srečanj z usodami, ki so se ji zarezale v srce in pisateljsko tkivo.

Vse pripovedujejo o grenkosti, razbolelosti človekovega življenja, ko ta večkrat ostane sam, nerazumljen, zapostavljen, odvečen, izrabljen, onečaščen, prezrt v svoji dobroti, željah, hrepenenjih, prevaran v srcu, odrinjen na socialno obrobje, skratka, prizadet kot človek od sočloveka in ljudi sploh.

Iz literariziranih resnic Mestnikova posreduje bralcu marsikatero karakterno potezo polpretekle socialne stvarnosti, ki se še ni tolikanj spremenila, da bi je ne bilo moč marsikomu še danes osebno doživljati, drugemu pa bolj ali manj nemočno zreti vanjo.

V ospredju takšnih resnic je žena, zlasti tista na podeželju in neizobražena. Za marsikaj je prikrajšana in v

marsičem povsem podrejena volji in muham moškega. Ta vzorec moškega primata je bolj ali manj prisoten tudi pri tistih, ki so se sicer odtrgali snovno od vaše kmečke tradicije, ne pa tudi duhovno. Zato tudi v urbaniziranih in nekmečkih družinskih zvezah ne tako redko razžira in razžre odnose med možem in ženo, vse bolj tako, da žena izbere svojo pot zaznamovane - ločenke. Žena mati je le ena od pozicij, v kateri se v svoji ostarelosti in nemoči znajde. Vse da otrokom, pa naj jih bo še toliko, vsakogar ljubi, vsakomur je pripravljena do zadnjega diha pomagati, ga obvarovati, mu nuditi zaščito pred okolico, a otroci je v njeni osamljenosti in hudih urah ne vidijo, ne stoji ji ob strani. Matere umirajo same! Kruto, a marsikdaj je res tako, saj Mestnikova ne posplošuje, le kaže na take žalostne usode nekaterih žena in mater. V sicer nam tujih socialnih okoljih pa je bilo nekdanj celo v navadi, da je bila tretja hčerka žrtvovana, dolžna skrbeti za svojo mater do njene smrti, in se še poročiti ni smela, kar je seveda še bolj kruto

kakor osamljenost in zapuščenost, ko si star ali nemočen.

Nemočnost ostarelih ali bolnih je tudi vidna poteza Ivankine literature. Bolnišnica je njih zadnji kraj, tam umrejo ali se še nekako privlečejo do svojega doma, do ljubljene zemlje, preden jih ta za vselej odrešujoče zagrne. Le mlajši se še vračajo, vendar večkrat z velikim tveganjem, še posebej, če so jim zavdale droge. Nekaterim pa je lahko v kakšnem zavetišču celo bolje kot v neprijaznem, netolerantnem vaškem ali mestnem okolju. Ljudje s prizadetim razumom so večkrat od otroštva naprej žrtev lastne neprizanesljive sovrstniške okolice. Bolje jim je v okolju, ki jih sprejema in razume, čeprav so še polni hrepenenja po domačem prostoru, poteh, travnikih, gozdu, vrtu, sadju, rožah...

Nasilje ima v avtoričini duševnosti izredno napetostno ustvarjalno moč. Kratko malo ne prenese ga, naj se to pojavlja v kakršnikoli obliki, kot vojna, ki jo je kot otrok doživljala in ji je vzela očeta, da niti ne ve, kako je zares preživljal poslednje ure v krempljih Italijanov nedaleč od doma, preden so ga skupaj z drugi-

mi pobili, ali kot pretepaško izživljanje moških nad ženo in otroki, večkrat v pijanosti zaradi učinkov alkohola, bodisi kot duhovno trpinčenje drugega, kot kruto poigravanje s srcem ljubezni in dajanja. Izbira seveda pot osvoboditve, pot upora, in naj takšno ravnanje k svobodi in dostojanstvu še toliko stane, bo še tako v opreki s pogledi močnih, s pogledi zatiralcev, ali pa ruši nekakšne tradicionalne nenapisane ali napisane norme.

In naposled želim povedati še to, da Mestnikova življenje razume kot nekaj, kar je ali naj bi bilo smiselno, bi imelo svoj cilj in bilo osrečujoče. Smehlaj in ne količina pameti, življenjski ciljni, smotrni vsakdan, ne pa brezpotje: dan, čas brez smotnega, hrepenečega koraka, brez samoizpolnitve, je tista srčika, večna notranja luč, da nam je zato jutri kot vstajenje, kot nagovor k življenju, k bitju srca...

Korak s poti je torej knjiga zgodb, ki vsaka po svoje človeka nagovarja k svobodni, smiselni poti, navkljub neveselim doživetjem, ki niso nikomur prihranjena.

Rudi Stopar: ZELENI JURIJ, 1982,
baker

RUDI STOPAR

Monštranca, 1995, kovano železo + steklo + kruh, 60 x 50 cm

GRADIVO ZA DOLENJSKI BIOGRAFSKI LEKSIKON (51)

Dodaj v 50. nadaljevanju (Rast IX/1998, str. 84) geslo:

ŠINIGOJ DAMIJAN pisatelj

R. 24. okt. 1964 v Novem mestu. Po osnovni šoli je obiskoval gimnazijo v Novem mestu. Ko je bil pri vojaki v JLA, je bil zaradi karikatur in političnih šal večkrat zaprt. Po vrnitvi je napisal roman *Vojake ubijajo, mar ne?*, ki je izšel 1991. Ko se je kmalu zatem začela vojna za Slovenijo, je kot prostovoljec sodeloval pri teritorialni obrambi in o tem napisal roman *Neizstreljeni naboj za Slovenijo* (1994). Piše kratke zgodbe in sodeluje tudi v reviji *Rast*. Je član Društva slovenskih pisateljev.

Popravi v istem nadaljevanju (Rast IX/1998, str. 83) v geslu ŠETINC FRANC, da je bil 1959 – 1968 novinar in odgovorni urednik pri *Delu*, ne pri *Dolenjskem listu*. (Opozorilo nekdanjega urednika *Dolenjskega lista* Toneta Gošnika.)

ŠKOLA FRANC gl. SKOLA FRANC!

ŠKOLA ANTON (KAREL NIKOLAJ) gl. SKOL(LA) OTON!

ŠKRABAR STANE – BRAŠKAR družbenopolitični delavec in urednik, spomeničar

R. 17. marca 1910 v Kranjski Gori. Osnovno šolo je obiskoval v Višnji Gori, gimnazijo in trgovsko akademijo pa v Ljubljani. L. 1942 je odšel v partizane, bil intendant in kulturnik v Tomšičevi brigadi, propagandist v XIV. div. itd., po vojni časnikar *Ljudske pravice*, ataše za tisk v Berlinu, urednik *Tovariša*, direktor *Ljubljanskega dnevnika* in *koprskega Primorskega tiska*. Prejel je več odlikovanj in tudi spomenico 1941. – SBL III, str. 641.

ŠKRABEC p. STANISLAV (ANTON) jezikoslovec in nabožni pisec

R. 7. jan. 1844 v Hrovači pri Ribnici, u. 6. okt. 1918 v Ljubljani. Osnovno šolo je obiskoval v Ribnici, gimnazijo pa v Ljubljani in 1863 maturiral, stopil v frančiškanski red, končal bogoslovje v Ljubljani. Od 1868 do 1870 je poučeval grščino, nemščino in slovenščino na novomeški gimnaziji, nato študiral klasično in slovansko filologijo v Gradcu in poučeval na goriški redovni gimnaziji v Gorici. Je eden največjih slovenskih jezikoslovcev. Svoje temeljite razprave o slovenskem jeziku je dolgo let objavljaval v skromnem redovnem lističu *Cvetje z vrto* sv. Frančiška in obravnaval slovensko glasoslovje, oblikoslovje, pravopis, skladnjo in stilistiko. Njegova prva razprava o glasu in naglasu našega knjižnega jezika je izšla v novomeških gimnazijskih izveštjih 1870. – SBL III, str. 641.

ŠKRABEC STANISLAV, gospodarstvenik, Kraigherjev nagrajenec

R. 5. jun. 1933 v Ribnici. Pod njegovim vodstvom se je iz skromnega kovinarskega podjetja razvil RIKO – Ribniška kovinska industrija Ribnica. Od 1968 do 1983 je število delavcev naraslo od 135 na 800, izven Ribnice pa so bili ustanovljeni obrati v Loškem Potoku, Ljubljani, Tesliču (BiH), Riko pa se je s svojimi snežnimi plugi, dvigalnimi plugi, priključki za traktorje, opremo za letališča uveljavil doma in v tujini. Za izjemne uspehe v obdobju 1968 – 1983 je Škrabec prejel Kraigherjevo nagrado 1984. – *Delavska enotnost* 19. jan. 1984 št. 2, str. 6 – s sliko. *Delo* 5. jan. 1984 št. 2, str. 5.

Stanislav (Anton) Škrabec

Jože Škufca

ŠKRINJAR ŽAN spomeničar

R. 7. dec. 1905 na Črešnjevcu pri Semiču. Po opravljeni vojaščini se je odpravil v Argentino. L. 1938 se je vrnil domov in se na pobudo heroja Jožeta Mihelčiča udeleževal sestankov partijske celice. Po kapitulaciji Italije je bil načelnik narodne zaščite za semiški rajon, kasneje pa na okrožnem načelstvu narodne zaščite. Prejel je spomenico 1941. – Dolenjski list 5. dec. 1985 št. 49, str. 20 – s sliko.

ŠKRLJ FRANCE igralec in režiser

R. 23. marca 1903 v Tomažinih pri Velikih Laščah., u. 9. okt. 1967 na Jesenicah. Po poklicu je bil delavec in se je po prihodu na Jesenice vključil v delo pri delavski Svobodi kot igravec, pevec in režiser, udejstvoval pa se je tudi politično. Po vojni je bil na vodilnih mestih v delavski prosveti na Jesenicah, v okraju Kranj in v Zvezi Svobod in prosvetnih društev v Ljubljani. L. 1932 je napisal igro Najdenec, ki je bila uprizorjena na Jesenicah. – Slovenski gledališki leksikon III, str. 832. Železar 1967 št. 41, str. 9.

ŠKUFCA JOŽE šolnik, publicist in urednik, Trdinov nagajenec

R. 30. sept. 1934 v Malem Lipju v Suhi krajini. Osnovno šolo je obiskoval v Žužemberku, gimnazijo pa v Novem mestu in maturiral 1956. Po diplomu na slavističnem oddelku ljubljanske univerze je poučeval v Vavti vasi, na učiteljskišči v Novem mestu, bil ravnatelj gimnazije in srednje medicinske šole, postal pedagoški svetovalec, od 1983 pa je predstojnik novomeške enote republiškega Zavoda za šolstvo. L. 1984 je prejel za vzgojno-izobraževalno delo, delo v kulturi in za družbenopolitično dejavnost Trdinovo nagrado. Publicistično se je udejstvoval v Dolenjskem listu, Dolenjskih razgledih in reviji Rast, ki jo je urejeval osem let in ji pridobil številne sodelavce, med katerimi so tudi vidnejši slovenski javni delavci. Uredil je obsežni zbornik 40 let za boljše šolstvo (1956 – 1996). – 225 let, str. 454. Dolenjski razgledi 5. snopič, št. 6, str. 66 – s sliko.

ŠKUFCA LUDVIK nabožni pisatelj

R. 18. jul. 1851 v Ljubljani, u. 25. nov. 1914 v Kamniku, pok. v Blagovici. Vse šole je opravil v Ljubljani in po končanem bogoslovju kot kaplan služboval med drugim v Radečah, Trebnjem, kot župnik pa v Krškem. Napisal je Šmarnice ali romanje v nebeško kraljestvo (1886), objavil več cerkvenih govorov v Duhovnem pastirju ter se po Mahničevih napadih na pesnika Gregorčiča pridružil pesnikovim prijateljem s člankom v brošuri Gregorčičevim kritikom v odgovor in pouk (1982). – SBL III, str. 649. Življenje in svet 1932 knjiga XI, str. 501.

ŠKULJ ANDREJ gl. SKULJ ANDREJ!

ŠKULJ EDO teolog in muzikolog

R. 23. maja 1941 v Podsmreki pri Velikih Laščah. L. 1948 se je s starši preselil v Argentino. Tam je naredil osnovno šolo, gimnazijo in bogoslovje. Nato je študiral v Rimu, postal 1971 magister teologije, nato pa je promoviral »summa cum laude« iz cerkvene glasbe. Kot izseljenski duhovnik je služboval v Frankfurtu, se preselil v Ljubljano, postal tajnik teološke fakultete, vodja podiplomskega študija in predavatelj na oddelku za cerkveno pravo Akademije za glasbo. Obnovil je revijo Cerkevni glasbenik, izdal dve ljudski pesmarici, Gallusovo mašo, motete in madrigale in 1991 prejel Gallusovo plaketo. Posebej se posveča študiju slovenskega orglarstva, je soavtor monografije Orgle na Slovenskem. – Univerza v Ljubljani V – 1. del, str. 1073. Kdo je kdo za Slovence 1991, str. 257. Naše tromostovje X/1978 št. 11, str. 43 – slika.

ŠLAJPAH-ZORN MARA roj. Marinček bibliotekarka

R. 11. avg. 1919 v Cerkljah ob Krki. Osnovno šolo in klasično gimnazijo je obiskovala v Ljubljani, maturirala 1938, študirala slavistiko in zaradi vojne diplomirala šele 1947. L. 1951 je napravila bibliotekarski izpit, se izpopolnjevala v Beogradu, Parizu in Birminghamu, službovala v Svetu za kulturo

in prosveto kot samostojna svetovalka in od 1970 opravljala posle ravnateljice Centralne tehnične knjižnice. Sodelovala je pri ustanavljanju knjižnic po Sloveniji, pripravila obsežno gradivo za zakon o knjižničarstvu in programe za strokovne izpite, sodelovala na številnih seminarjih, še posebej pa je zaslužna za razvoj Centralne tehnične knjižnice. Poleg drugih priznanj je prejela Čopovo nagrado. – SBL III, str. 651. Univerza v Ljubljani IV – 2. knjiga, str. 2013.

ŠLANDER MARIJA-MICA družbenopolitična delavka, spomeničarka
R. 23. avg. 1911 v Preboldu. Po osnovni šoli in raznih zaposlitvah je sodelovala v kmečkem gibanju. Zaradi revolucionarnega dela je bila 1940 osem mesecev v zaporu. L. 1942 je odšla v partizane in bila politkomisarka v Tomšičevi brigadi. Kot partijska delavka se je udeležila II. zasedanja Avnoja v Jajcu, bila pozimi 1944-45 hudo ranjena, po vojni pa je delala v sindikalnem gibanju v Beogradu in kontrolni komisiji CK KPS. Je nosilka spomenice 1941 in odlikovanj za hrabrost, zaslug za narod itd. – SBL III, str. 653.

Janko Šlebinger

ŠLEBINGER CIRIL geolog

R. 28. apr. 1907 v Kandiji (sin Janka). Osnovno šolo in gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, 1929 diplomiral iz geologije in mineralogije na ljubljanski univerzi, bil profesor v Mariboru in Ljubljani, se izpopolnjeval v Parizu, 1943-1945 partizan v Beli krajini, po vojni pa med drugim docent na ekonomski fakulteti in izredni profesor na biotehniški fakulteti. Raziskoval je slovenske toplice in slatine ter mineralne vrelce, vzroke in posledice erozije idr. Strokovne članke je objavljaval v Izvestjih Muzejskega društva, Kroniki, Turističnem vestniku, Proteusu in drugod. – SBL III, 654.

ŠLEBINGER JANKO bibliograf, slovstveni zgodovinar in urednik

R. 19. okt. 1876 na Ledinku pri Zg. Ščavnici, u. 3. febr. 1951 v Gor. Radgoni. Maturiral je na mariborski gimnaziji (1891), študiral na Dunaju slavistiko in germanistiko in 1903 promoviral. Kot profesor je med drugim služboval na novomeški gimnaziji (1906 – 1909), bil od 1925 do 1946 bibliotekar in upravnik Licejske (kasnejše Narodne in univerzitetne) knjižnice v Ljubljani. Velja za utemeljitelja slovenske moderne bibliografije. Poleg tega je urejeval Ljubljanski zvon, napisal veliko gesel za Slovenski biografski leksikon. SBL III, str. 655.

ŠMAJDEK MANSVET (JANEZ) pridigar in nabožni pisec

R. 1. marca 1819 v Soteski, u. 10. apr. 1868 na Kostanjevici pri Gorici. Šest razredov gimnazije je naredil v Novem mestu, stopil v frančiškanski red in bil 1842 ordiniran. Služboval je v glavnem na redovni gimnaziji na Kostanjevici pri Gorici, bil tu podravnatelj, predavatelj fizike in matematike, gvardijan, tajnik frančiškanske province ter slovit pridigar. Izdal je knjigi Shodni ogovori in Popotni tovariš, sodeloval v Zgodnji danici. – SBL III, str. 657.

ŠMALC LEOPOLD pravnik in bibliotekar

R. 29. avg. 1895 v Ribnici, u. 1. dec. 1972 v Ljubljani. Po maturi na klasični gimnaziji v Mariboru je bil mobiliziran, padel v rusko ujetništvo, se 1921 vrnil in 1926 diplomiral na pravni fakulteti v Ljubljani. L. 1945 je bil imenovan za člana okrožnega sodišča v Ljubljani. Kot ravnatelj Centralne pravosodne knjižnice Vrhovnega sodišča LRS je sodeloval pri sestavi osnutkov za zakon o knjižnicah, sestavi programov za strokovne knjižničarske izpite in bil tajnik izpitne komisije. – Knjižnica XVI/1972 št. 1, str. 138.

ŠMALC MATEJ kritik, urednik in prevajalec

R. 12. sept. 1888 v Ribnici, u. 27. maja 1960 prav tam. Kot ljubljanski gimnazijec je bil zaradi političnega delovanja izključen iz vseh avstrijskih srednjih šol in je maturiral 1908 na Sušaku. Romanistiko je študiral v Firencah, na Dunaju in v Parizu in 1915 na dunajski univerzi promoviral. Med prvo svetovno vojno je bil ranjen, po vojni pa je bil prosvetni propagandni referent pri Narodnem svetu v Ljubljani, sekretar ljubljanske univerze in kazensko upokojen, ker je podpiral napredna visokošolska gibanja. Od 1940 je

bil v Franciji radijski napovedovalec, se po vojni vrnil in bil do smrti upravnik znanstvene pisarne SAZU. Obvladal je več jezikov, prevajal za gledališče iz francoščine, nemščine in angleščine in pisal kritike in eseje. – SBL III, str. 657.

ŠMID STANE politični delavec, spomeničar

R. 12. nov. 1910 v Gradcu v Beli krajini, u. 9. marca 1976 v Novem mestu. Po končani osnovni šoli se je izučil za mizarja in delal v Topuskih Toplicah in Štorah pri Celju ter se ob nemškem napadu na Sovjetsko zvezo pridružil Osvobodilni fronti. L. 1942 je bil sekretar gradaškega okraja, po osvoboditvi pa v Novem mestu poverjenik za notranje zadeve, predsednik okrajne planske komisije, podpredsednik novomeškega okraja, direktor tovarne igrače itd. Prejel je številna odlikovanja: red zaslug za narod, republiško priznanje OF, spomenico 1941 idr. – Delo 27. apr. 1974, str. 3 – s sliko. Dolenjski list 18. marca 1976 št. 12, str. 1

Maks Šnuderl

ŠMIT FRANC teolog in pesnik

R. 8. sept. 1887 v Ribnem pri Bledu, u. 26. dec. 1976 prav tam. V Ljubljani je končal klasično gimnazijo, nato bogoslovje in bil posvečen 1910. Med drugim je služboval kot kaplan v Loškem Potoku, Šmartnem pri Litiji in postal katehet v Ljubljani. Med vojno je bil kot pregnanec ekspozit na Gorenjih Sušicah, po vojni pa župnik v Kovorju. Pisal je pesmi in sodeloval v Novi poti. – Glasnik Slovenskega duhovniškega društva VII/1977 št. 1, str. 35 – s sliko.

ŠNUDERL MAKS pravnik, književnik, akademik

R. 13. okt. 1895 v Rimskih Toplicah, u. 23. junija 1979 v Ljubljani. Matural v Mariboru 1915, študiral romanistiko, bil mobiliziran in na poti v Albanijo hudo ranjen. L. 1918 – 1919 oficir v vojski generala Maistra. Po vojni je študiral pravo in 1924 promoviral. V Mariboru je imel odvetniško pisarno, se 1941 umaknil v Ljubljano, odšel 1943 na osvobojeno ozemlje, bil član IO OF, Snosa in Avnoja. Po vojni je bil redni profesor pravne fakultete v Ljubljani, član SAZU ter častni doktor ljubljanske univerze. Pisal je tudi pesmi, prozo in drame ter prevajal za gledališče. Doživetja med drugo vojno obravnava Dnevnik 1941 – 1945, I; II. Prejel je spomenico 1941, nagrado Avnoja in druga visoka odlikovanja. – SBL III, str. 660.

ŠOBAR MILKA –NATAŠA narodni heroj

R. 29. dec. 1922 na Gornjih Lazah pri Semiču, u. 17. avg. 1943 pri Gabrovki (Sv. Križ). Po dovršeni trgovski akademiji v Karlovcu se je vrnila domov in se 1941 vključila v NOB. Bila je kurirka in obveščevalka ter je 1942 obiskovala sanitetni tečaj. Da se je ognila aretaciji, je skočila z vlaka, stopila v belokranjsko četo in nato v Cankarjevo brigado, kjer je postala politkomisarka. Avgusta 1943 jo je v bojih Cankarjeve brigade pri Sv. Križu nad Litijo v jurišu zadela mina. – Mala splošna enciklopedija III, str. 467. Zbornik narodnih heroja Jugoslavije, str. 783 – slika.

Milka Šobar - Nataša

ŠOBAR PETER družbenopolitični delavec, spomeničar

R. 1911 v Bukovici pri Ribnici. Pred vojno je bil delavec in se je 1941 vključil v narodnoosvobodilno gibanje. Italijani so ga internirali, po kapitulaciji pa je odšel v partizane, nazadnje je bil politkomisar v Rabski brigadi in 9. SNOUB. Po vojni je bil med drugim tajnik občine in občinske skupščine, urednik kočevskih Novic in upravnik Pokrajinskega muzeja Kočevje. Dopi-soval je v TV 15, Dolenjski list, Ljubljanski dnevnik itd. Odlikovan z redom bratstva in enotnosti, redom zaslug za narod, spomenico itd. – Dolenjski list 27. dec. 1977 št. 52, str. 20 – s sliko.

ŠOLAR JANEZ šolnik in jezikoslovec

R. 27. avg. 1827 v Kropi, u. 22. febr. 1882 v Zadru. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu in po 6. razredu – toliko jih je takrat imela novomeška gimnazija – študiral filozofijo in teologijo v Ljubljani. Po študiju klasične filologije na Dunaju je bil profesor v Gorici in učil tudi Simona Gregorčiča. Kot

Tomaž Šolmajer

nadzornik za srednje šole s sedežem v Ljubljani se je vztrajno upiral izrnanju slovenskega jezika iz šol na Kranjskem. Z jezikoslovnimi članki je sodeloval v Novicah, Šolskem prijatelju in gimnazijskih izveštjih. – SBL III, str. 665.

ŠOLMAJER JANEZ pedagoški svetovalec

R. 22. febr. 1913 v Škofji Loki, u. 26. dec. 1975 v Novem mestu. Nižjo gimnazijo in učiteljsiše je obiskoval v Ljubljani, končal šolo za rezervne oficirje in poučeval v Podgradu na Dolenjskem, bil med vojno pod Italijani zaprt kot talec, po vojni učil na Krki, bil v Trebnjem šolski nadzornik, nato pedagoški svetovalec v Novem mestu. Za poklicno in družbenopolitično delo je prejel med drugim red dela s srebrnim vencem, medaljo zaslug za narod. – Dolenjski list 28. jan. 1971 št. 4, str. 14 – s sliko; 8. jan. 1976 št. 1-2, str. 5.

ŠOLMAJER TOMAŽ fizik in kemik

R. 14. jul. 1949 v Ljubljani (sin Janeza). Osnovno šolo in gimnazijo je študiral v Novem mestu in 1967 maturiral. Na oddelku za fiziko na naravoslovni fakulteti v Ljubljani je diplomiral in nato iz kemije promoviral. Kot fizik se je usmerjal v raziskave najprej na področju molekularne spektroskopije in na področju delovanja zdravil. Po doktoratu je do leta 1991 objavil okoli 40 znanstvenih razprav. Od 1984 do 1986 je delal na kalifornijski univerzi in Salkovem inštitutu za biologijo v La Jolli v Kaliforniji, nato na biocentru univerze v Baslu. – Stezice 245 (1991), str. 57 – s sliko.

ŠONC LOJZE partizanski pesnik, urednik in šolnik

R. 13. jun. 1920 v Mirni Peči. Gimnazijo je obiskoval v Novem mestu, prekinil študij zaradi vojne, bil v partizanih in dovršil gimnazijo po vojni. Diplomiral iz pedagogike, psihologije in filozofije na ljubljanski univerzi in se izpopolnjeval v Rusiji. Kot profesor je služboval med drugim na tolminskem učiteljsišču, v Murski Soboti, bil šef za prosveto in kulturo pri ObL Novo mesto, profesor na novomeškem učiteljsišču, ravnatelj stiške gimnazije in nato vodja vojaškega dijaškega doma Franc Rozman – Stane v Ljubljani. Med vojno je bil urednik brigadnih listov XX SNOUB in pisal pesmi. – Naši razgledi 1975 10. jan. št. 1, str. 16 – s sliko.

ŠOPER RIHARD novinar

R. 23. marca 1937 na Brnici pri Hrastniku. Po opravljeni trgovski šoli je delal v trgovini, hkrati pa dopisoval iz Zasavja Radiu Ljubljana. Od 1959 do upokojitve 1995 je bil novinar – dopisnik in komentator ljubljanskega radia s sedežem v Novem mestu. Poročal je o vseh pomembnejših dogodkih na Dolenjskem in v Beli krajini ter sodeloval pri časopisih, revijah in na radijskih postajah v ostalih republikah nekdanje Jugoslavije. Prejel je več priznanj, med temi tudi nagrado občine Novo mesto 1980. – Osebni podatki. Dolenjski list 27. okt. 1994 št. 43, str. 2 – s sliko.

ŠPEHAR FRANC politični delavec

R. 5. avg. 1901 na Dalnjih Njivah pri Sinjem Vrhu, ustreljen 28. oktobra 1941 na Razvajah pod Sinjim Vrhom. Po poklicu je bil kmet in se je pod vplivom Janeza Marentiča razvil v revolucionarja. Udeleževal se je v naprednem Društvu kmetijskih fantov in deklet in po zlomu stare Jugoslavije bil med organizatorji ljudske vstaje v Beli krajini. Italijani so ga 27. okt. 1941 ujeli in naslednji dan obenem z Miho Mukovcem ustrelili. – Dolenjski list 27. okt. 1951 št. 43, str. 1. Dolenjski list 10. nov. 1941 št. 45, str. 4 (s pravilnim datumom o dnevu aretacije in ustrelitve na podlagi italijanskega akta). Zbornik fotografij iz delavskega gibanja I-2, str. 443 – slika.

ŠPILER ADO ftiziolog, primarij

R. 16. febr. 1921 v Postojni, u. 4. jan. 1972 v Ljubljani. Po maturi se je vpisal na medicinsko fakulteto v Ljubljani in po prvem rigorozu odšel v partizane, po demobilizaciji 1946 nadaljeval študij in 1949 promoviral. Po opravljeni specializaciji iz ftiziologije je nastopil staž v novomeški bolnici,

Ado Špiler

1954 pa je postal upravnik zdravstvenega doma in je ta posel opravljal do smrti. V času njegovega službovanja se je ustanova od 30 uslužbencev povečala na 300. Poleg vodstvenih poslov je opravljal dispanzersko službo in delo splošnega zdravnika ter veliko prispeval k napredku zdravstva na Dolenjskem. Za svoje delo je prejel več odlikovanj. – Zdravstveni vestnik XLII/1972, str. 119 – s sliko.

Rudi Stopar: PRAZNOST (detajl),
1994, žgano železo

Po izidu 48. nadaljevanja (Rast VIII/ 1997, št. 5/6,) mi je slikar in grafik g. Branko Suhy, redni profesor ALU v Ljubljani, nezadovoljen z mojim pisanjem o njem, 15. nov. 1997 pisal poleg drugega tudi to:

“Spoštovani g. Bačer, sporočam Vam, da sem ob branju prispevka (biografija B.S. gradivo za dolenski leksikon 48), ugotovil kar nekaj napak. Tudi izbor iz moje bibliografije ni strokovno najboljše izbran. Zato Vas prosim, da naredite popravek in upoštevate podatke, ki Vam jih pošiljam. Prosim, da upoštevate tudi imena mojih tujih profesorjev, pri katerih sem se izpopolnjeval. Za moj razvoj so enako pomembna kot so imena profesorjev iz Akademije za likovno umetnost v Ljubljani...”

Pismu je priložena kopija mojega zapisa z naslednjimi popravki: da se ni izpopolnjeval v Pragi, marveč v Parizu (moja napaka pri pretipkavanju, za katero se opravičujem), da ni profesor, marveč redni profesor, in da je imel do leta 1997 32 samostojnih razstav (jaz sem zapisal: 20 do leta 1991!).

Pismu je končno dodan še zapis, ki ga je g. B. Suhy napisal sam o sebi in ga objavljam na koncu.

Sodim, da bi bile ostre sodbe mojega očitarja milejše, ko ne bi prezrl naslednjih dejstev:

1. da ne gre za Dolenski biografski leksikon, kakršen bo nastal nekoč, če bo, ampak zgolj za Gradivo za dolenski biografski leksikon, kakor piše v vseh dosedanjih nadaljevanjih! Ko bo nastajal pravi leksikon osebnosti, ki so se uveljavile v dolenskem javnem življenju, ga ne bo pisal en sam človek, tisti pa, ki ga bodo pisali, bodo, o tem sem prepričan, s pridom uporabljali tudi moje gradivo kljub njegovim pomanjkljivostim, saj evidentira vrsto doslej neupoštevanih oseb pa tudi podatkov o njih, zbranih iz najrazličnejših leksikonov, priročnikov, bibliografij, kronik in časopisov pa tudi iz arhivov;

2. da mi je, če hočem delo, ki sem ga začel že pred osemnajstimi leti v “pokojnih” Dolenskih razgledih, v doglednem času vendarle končati in pri tem upoštevati tudi interese uredništva revije, na voljo komaj 10 do 20 vrstic za posamezno geslo. Zato sem pri g. Suhyju namesto imen njegovih tujih učiteljev navedel le, da se je izpolnjeval tudi v tujini. Za moje potrebe mi namreč ta formulacija popolnoma zadostuje. Tisti pa, ki se bodo podrobneje ukvarjali z njim, bodo verjetno iskali podatke kje drugje, ne v mojem komaj dvajsetvrstičnem zapisu;

3. da je pri živih, še vedno delujočih ustvarjalcih, kakor je g. Suhy, težko postreči z najnovjšimi podatki; če pa bi to že storili, bi bili ti podatki tako rekoč že jutri zastareli. Pri tem naj omenim, da se v odlični publikaciji Univerza v Ljubljani, IV. knjiga II - 2. del, str. 1095, ki je izšla 1995, podatki o B. Suhyju in njegovem delu zaključijo z letoma 1983 oz. 1986! Moram pa priznati, da sem na ta vir, žal, naletel šele po svoji objavi v Rasti 1997, ker ga tudi poklicni novomeški bibliotekarji niso imeli v evidenci. Zgodí se...

Zapis g. B. Suhyja o sebi pa se glasi:

BRANKO SUHY

Rojen 13. decembra 1950 v Mariboru. Leta 1974 je diplomiral na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani pri prof. Janezu Berniku. Leta 1976 je končal slikarsko specialko pri prof. Andreju Jemcu ter nato leta 1978 še grafično specialko pri prof. Marjanu Pogačniku. Kot štipendist francoske vlade se je leta 1977 izpopolnjeval v grafičnem ateljeju Johnnyja Friedlaenderja v Parizu, v letih 1977/1978 pa kot štipendist Gottfrieda von Herderyja (pravilno: Herderja, op. K. B.) na mojstrski šoli prof. M. Melcherja na Akademiji za likovno umetnost na Dunaju. Njegovo dosedanje delo je zbrano v treh obsežnih monografijah. Zdaj je redni profesor za grafiko na Akademiji za likovno umetnost v Ljubljani. Od leta 1988 je predsednik Binenala slovenske grafike Otočec Novo mesto.

RUDI STOPAR

Notranji svet, 1995, žgano železo, 58 x 24 cm

Januar - februar 1998

JANUAR

NOVO MESTO, 7. januarja - Ob 150-letnici krstne uprizoritve Linhartove komedije Ta veseli dan ali Matiček se ženi so pripravili vrsto prireditev. Na osrednji proslavi v Kulturnem centru Janeza Trdine sta govorila novomeški župan Franci Koncilija in dr. Stane Granda. Knjižnica Mirna Jarca je v avli pripravila razstavo knjižnih izdaj Matička in ilustracij Linhartovih del Melite Vovk. Zgodovinski arhiv Ljubljana - enota za Dolenjsko in Belo krajino je bil avtor razstave Matiček in leto 1848 v arhivskih dokumentih, Muzeji radovljiske občine so pripravili razstavo oblačil in predmetov iz Linhartovih časov, Šentjakobsko gledališče iz Ljubljane je uprizorilo Linhartovega Matička, na stavbi Kmetijske zadruge Krka, nasproti stavbe, kjer so leta 1848 uprizorili Matička, pa so odkrili obnovljeno spominsko ploščo. O odmevih na Matička je izšla brošura Miloša Jakopca, enega od pobudnikov praznovanja 150-letnice.

NOVO MESTO, 8. januarja - V Galeriji Luna so odprli prvo samostojno razstavo grafik akademske slikarke Nataše Mirtič s Sel pri Dolenjskih Toplicah.

TREBNJE, 8. januarja - V Kulturnem domu je z lutkovno pravljico Povodnjak in makov škrat gostovalo Mavrično gledališče iz Ljubljane.

TREBNJE, 9. januarja - Zveza zgodovinskih društev Slovenije je skupaj z občino pripravila celodnevni simpozij o življenju in delu škofa Friderika Ireneja Barage.

NOVO MESTO, 12. in 13. januarja - Prešernovo gledališče iz Kranja je v Domu kulture uprizorilo igro Antona P. Čehova Striček Vanja.

KRŠKO, 15. januarja - Neža Maurer je v prostorih Valvasorjeve knjižnice predstavila pesniško zbirko Metulj na snegu. Njene pesmi sta recitali Ana in Gordana Rostohar, večer pa so glasbeno popestrili učenci domače glasbene šole.

LJUBLJANA, 15. januarja - Belokranjski muzej iz Metlike in Mestni muzej Ljubljana sta v Kulturno-informacijskem centru Križanke pripravila razstavo slik belokranjskega rojaka Mihaela Kambiča.

KRŠKO, 16. januarja - V avli Kulturnega doma je Društvo likovnikov Oko pripravilo razstavo z naslovom Mavrični most, na kateri sta likovna dela predstavili članici društva Asta Lazar in Taja Albolena.

SEMIČ, 16. januarja - Občina in tamkajšnji KUD Jože Mihelčič sta v goste povabila KPD Josip Lavtižar iz Kranjske Gore, ki se je v kulturnem domu predstavil z igro Poročil se bom s svojo ženo.

DVOR, 17. januarja - S komedijo Toneta Partljiča V tolmunu je gostovala dramska skupina KD Otočec.

KRŠKO, 17. januarja - Slovensko ljudsko gledališče iz Celja je v Kulturnem domu uprizorilo komedijo Rayja Cooneyja Minister v škripcih.

NOVO MESTO, 17. januarja - V frančiškanskem samostanu je veleposlanik republike Makedonije v Sloveniji dr. Dimitar Mirčev odprl razstavo ikon Goceta Kalajdzinskega in razstavo mineralov Makedonije. O slikarju je govoril publicist Drago Medved, o mineralih pa Miha Jeršek. V kulturnem programu je nastopil ansambel Strune.

TREBNJE, 17. januarja - Knjižnica Pavla Golie je gostila pisatelja in publicista Bogdana Novaka, ki je predstavil svoj literarni opus.

NOVO MESTO, 19. januarja - Literarni klub Dragotina Ketteja je v počastitev pesnikovega rojstnega dne pripravil kratek literarni večer njegovih pesmi ob vodnjaku na Glavnem trgu, v pesnikovi sobi restavracije Breg pa Kettejev večer.

DOLENJSKE TOPLICE, 20. januarja - V zdraviliškem razstaviščnem prostoru so odprli slikarsko razstavo najnovejših del likovnega ustvarjalca

Akademska slikarka Nataša Mirtič

Makedonski slikar Goce Kalajdzinski po otvoritvi razstave v frančiškanskem samostanu v Novem mestu

Predsednik Slovenske matice v Vinici

Dr. Milček Komelj je v Galeriji Krka predstavil svojo knjigo Poteze

Franca Železnika.

BRESTANICA, 22. januarja - KD Svoboda je po štirih letih uspelo ponovno odpreti knjižnico. Izbor knjig je obogatila Valvasorjeva knjižnica Krško.

BREŽICE, 22. januarja - V prostorih knjižnice je svojo najnovejšo knjigo Akvamarinski prehod predstavila pisateljica in pesnica Marjetka Jeršek.

LJUBLJANA, 22. januarja - V Moderni galeriji so slovesno odprli retrospektivno razstavo dolenskega slikarja, grafičarja, kiparja in arhitekta Toneta Kralja.

NOVO MESTO, 22. januarja - Ljubljanski novinar Stanislav Kovač je v Knjižnici Mirana Jarca predstavil svojo knjižno novost Zamolčane zgodbe slovenske tranzicije.

VINICA, 23. januarja - Ob 120-letnici rojstva Otona Župančiča in v počastitev kulturnega praznika je črnomaljska občina priredila v osnovni šoli slavnostno akademijo, na kateri so podelili plakete za dolgoletno delo na področju kulture. Govornik je bil predsednik Slovenske matice dr. Joža Mahnič. V Župančičevi rojstni hiši so ob tej priložnosti odprli prenovljeno pesnikovo zbirko.

NOVO MESTO, 24. januarja - Mešani pevski zbor Revoz pod vodstvom Cvetke Hribar je pripravil koncert v evangelijski cerkvi na Grmu.

NOVO MESTO, 27. januarja - V Galeriji Krka so predstavili Poteze, najnovejšo knjigo novomeškega rojaka, umetnostnega zgodovinarja dr. Milčka Komelja. O delu so spregovorili urednik založbe Nova revija Niko Grafenauer, umetnostni zgodovinar Jože Hudeček, zgodovinar dr. Stane Granda in avtor. Večer je popestrila violinistka Petra Božič.

NOVO MESTO, 29. januarja - Knjižnica Mirana Jarca je pripravila predstavitev knjižne novosti Jožeta Dularja Mesto nad Bojico.

NOVO MESTO, 29. januarja - V Kulturnem centru Janeza Trdine je z Grimmovo pravljico Pepelka nastopilo Moje gledališče pri KD Španski borci.

ČRNOMELJ, 30. januarja - V počastitev 120. obletnice rojstva Otona Župančiča in ob občinskem prazniku so v prostorih občine odprli filatelistično razstavo.

SEVNICA, 31. januarja - Na reviji pihalnih orkestrov Posavja, ki jo je pripravila domača ZKD, so v tamkajšnjem kulturnem domu nastopili: delavska pihalna godba pri PGD Sevnica, gasilska godba na pihala Loče ter pihalni orkestri iz Kostanjevice na Krki, Senovega in Krškega.

FEBRUAR

TREBNJE, 1. februarja - Glasbena šola je v avli Centra za izobraževanje in kulturo priredila koncert flavtistke Nikoline Kovač in pianistke Damjane Zupan.

LJUBLJANA, 2. februarja - Na natečaju za fotografijo leta 1998 revije M'zin je posebno nagrado za reportažno fotografijo prejel Borut Peterlin iz Straže.

METLIKA, 2. - 12. februarja - V okviru prireditev ob slovenskem kulturnem prazniku je ljudska knjižnica pripravila razstavo knjižnih novosti z naslovom Lepslovne in strokovne knjige za odrasle.

KOSTEL, 3. februarja - V prostorih Nove ljubljanske banke v Potoku so ob kulturnem prazniku odprli razstavo fotografij narave avtorja Janeza Konečnika iz Kočevja.

NOVO MESTO, 3. - 6. februarja - V organizaciji Glasbene šole Marjana Kozine je potekalo 1. dolensko regijsko tekmovanje učencev glasbenih šol. Nastopilo je okrog sedemdeset mladih glasbenikov iz Brežic, Črnomlja, Kočevja, Krškega, Novega mesta, Ribnice, Sevnice in Trebnjega.

BREŽICE, 5. februarja - Posavski muzej in Dolenska banka sta v galeriji ekspoziture banke pripravila razstavo fotografij predmetov iz starejše železne dobe. V Prosvetnem domu je bila v počastitev kulturnega praznika prireditev, na kateri je bil slavnostni govornik župan Jože Avšič. Podelili so tudi priznanja in odličja ZKD.

DOLENJSKE TOPLICE, 5. februarja - V razstavnih prostorih zdravilišča so v počastitev kulturnega praznika odprli slikarsko razstavo Novomeščanke Danje Bajc.

KRŠKO, 5. februarja - Ob kulturnem prazniku so v kulturnem domu odprli posavsko likovno razstavo 53 ustvarjalcev, članov društva likovnikov Oko. Nastopili so tudi učenci glasbene šole.

NOVO MESTO, 5. februarja - V galeriji Luna se je s ciklom fotografij Mir na zemlji predstavil Igor Drandič.

OTOČEC, 5. februarja - Novomeški župan Franci Koncilija je v stavbi nekdanje osnovne šole odprl prenovljene prostore tukajšnjega kulturnega in turističnega društva ter krajevne knjižnice.

RIBNICA, 5. februarja - V galeriji Miklove hiše so odprli razstavo grafik Bojana Klančarja.

ČRNOMELJ, 6. februarja - Mladinski kulturni klub Bela krajina je ob šesti obletnici svojega delovanja v goste povabil Neodvisno eksperimentalno gledališče studia Burger teater iz Ljubljane.

KRŠKO, 6. februarja - V prenovljeni galeriji so odprli likovno razstavo del Lučke Lamai, v kulturnem programu pa so nastopili recitatorka Ana Rostohar in učenci glasbene šole.

MOKRONOG, 6. februarja - Na predvečer kulturnega praznika so na pesniškem večeru nastopili: pevski zbor domače osnovne šole, moški zbor Emila Adamiča in ženski zbor Svoboda z Mirne. V imenu ZKD Trebnje je Igor Teršar podelil Gallusove značke, na ogled pa je bila tudi priložnostna razstava likovnih del tamkajšnjih osnovnošolcev.

NOVO MESTO, 6. februarja - V Knjižnici Mirana Jarca so Ludvik Tončič, Miloš Jakopec in Marinka Cerinšek predstavili življenje in delo novomeškega tiskarja, časnikarja in kulturnika Janeza Krajca.

ŠENTJERNEJ, 6. februarja - V osnovni šoli so podelili plakete Slavček za uspehe učencev na kulturnem področju.

ŠKOCJAN, 6. februarja - Območna zveza društva upokojencev je ob kulturnem prazniku v osnovni šoli pripravila tradicionalno srečanje upokojencev, ki se ljubiteljsko ukvarjajo s pisanjem pesmi in proze. Srečanje je vodil pesnik Ivan Perhaj.

VELIKE LAŠČE, 6. februarja - V osnovni šoli Primoža Trubarja so odprli razstavo del rezbarja in kiparja Draga Koširja iz Sodražice z naslovom Reliefi v lesu.

ŽUŽEMBERK, 6. februarja - Na prireditvi v osnovni šoli so predstavili zbornik Žužemberški grad, ki ga je uredil domačin, odgovorni urednik Dolenjskega lista Marjan Legan.

BREŽICE, 7. februarja - V kavarni Amcord so odprli razstavo del slovaškega akademskega slikarja Pavla Tesarja, ki ga je predstavil umetnostni zgodovinar Mirko Juteršek.

BUČKA, 7. februarja - KD je pripravilo proslavo v počastitev kulturnega praznika.

ČRNOMELJ, 7. februarja - Osnovna šola Mirana Jarca je ob 120-letnici rojstva Otona Župančiča priredila literarni večer, na katerem je bila slavnostna govornica predsednica ZKD Črnomelj Vidica Adlešič.

GROSUPLJE, 7. februarja - ZKD Grosuplje, Dobrepolje in Ivančna Gorica je v kulturnem domu ob Prešernovem dnevu pripravil medobčinsko prireditev s podelitvijo Jurčičevih priznanj. Z monodramo Alma se je predstavila igralka Polona Vetric, kulturni program pa sta popestrila še kitarist Milan Ferlež in saksofonist Tomaž Zlobko.

RIBNICA, 7. februarja - V galeriji Miklove hiše so predstavili štiri publikacije domačega dekana Maksa Ipavca. Z avtorjem sta se pogovarjala prof. Janez Debeljak ter publicist in novinar Milan Meden. Večer so s pesmijo popestrili člani cerkvenega pevskega zbora.

SEMIČ, 7. februarja - V kulturnem domu je domača osnovna šola s podružnico Štrekljevec in oddelkom glasbene šole pripravila proslavo ob kulturnem dnevu.

SEVNICA, 7. februarja - ZKD je priredil svečanost ob slovenskem kulturnem prazniku, na kateri so se predstavili mladi domači umetniki. Gost večera je bil oktet Jurija Dalmatina.

STRAŽA, 7. februarja - Novomeški župan Franci Koncilija je v kulturnem domu slovesno odprl razširjeno knjižnico z novo opremo.

NOVO MESTO, 8. februarja - V Kulturnem centru Janeza Trdine so

S podelitve županovih priznanj v Kulturnem centru Janeza Trdine v Novem mestu; med drugimi je priznanje prejela Nataša Petrov (na sliki), namestnica odgovornega urednika Rasti

Umetnik Lojze Spacal s predsednikom države Milanom Kučanom na otvoritvi svoje razstave v Galeriji Krka v Novem mestu

počastili kulturni praznik s koncertom Novomeškega simfoničnega orkestra pod vodstvom Zdravka Hribarja. Slavnostni govornik je bil župan Franci Koncilija, ki je podelil vsakoletna županova priznanja.

PREVOLE, 8. februarja - Na prireditvi v osnovni šoli so se predstavili: moška vokalna skupina Prima, citrar Jože Zaje in učenci osnovne šole.

ŠENTJANŽ, 8. februarja - V kulturni dvorani je domača dramska skupina premierno uprizorila dramo Ivana Potrča Kreflova kmetija.

VELIKA LOKA, 8. februarja - Gledališka sekcija KD Šentvid pri Stični je gostovala s komedijo Nikole Manzarija Mrtvi ne plačujejo davka.

BREŽICE, 10. februarja - Pavlihovo gledališče Globus je v knjižnici gostovalo z lutkovno igrico Janko, Metka in Pavliha.

KOČEVJE, 10. februarja - V likovnem salonu so odprli razstavo z naslovom Računalniška grafika, ki jo je pripravila osnovna šola Ob Rinži.

NOVO MESTO, 10. februarja - V Kulturnem centru Janeza Trdine je imel koncert mednarodno uveljavljeni grški pianist Dimitris Sgouros.

NOVO MESTO, 11. februarja - Za abonma Mladi mladim in izven sta v dvorani Glasbene šole Marjana Kozine nastopili flavtistka Jasna Nadles in kitaristka Katja Porovne.

ČRNOMELJ, 12. februarja - Ob občinskem prazniku so v Špeličevi hiši odprli 3. bienale otroške ilustracije.

METLIKA, 12. februarja - V knjižnici so pripravili predstavitev knjige Gospod polkovnik & berliner trač avtorjev Radka Poliča - Raca in Vasilija Vaska Poliča. Z njima se je pogovarjal Gojmir Lešnjak - Gojce ter mag. Svetozar Polič. Večer je popestril glasbenik Andraž Polič.

SEVNICA, 12. februarja - V galeriji Eskulap so odprli razstavo slikarja Antona Repnika. Kulturni program je prispevala vokalna skupina Corona.

BRESTANICA, 13. februarja - KD Svoboda je v počastitev slovenskega kulturnega praznika in ob 107. obletnici prve tukajšnje čitalnice pripravilo v Domu Svobode prireditve z naslovom Večer v čitalnici. Nastopili so člani društva, ki so poskrbeli tudi za dramtizacijo Vilharjeve šaloigre Poštena deklica. Predsednik ZKD Krško je podelil bronaste Prešernove plakete.

CERKLJE OB KRKI, 13. februarja - Brežiški župan Jože Avšič je v vojašnici odprl razstavo likovnih del Vladke Sumrek in Branke Levačič Stjepandič ter fotografij Draga Ivanška z naslovom Cerklje ob Krki z okolico.

DOLENJSKE TOPLICE, 13. februarja - Na literarnem večeru v zdravilišču je nastopil slovenski igravec in pesnik Tone Kuntner. Z njim se je pogovarjal kulturni animator Jani Kramar. Za glasbeni del večera je poskrbel kitarist Dušan Pavlenič.

FARA PRI KOSTELU, 13. februarja - Prifarski muzikanti so imeli koncert.

KOČEVJE, 13. februarja - V bistroju Luna je domača glasbena skupina Selekcija predstavila svojo prvo kaseto in zgoščenko z naslovom Selekcija.

KRŠKO, 13. februarja - Na literarnem večeru v Kulturnem domu se je predstavila posavska literarna ustvarjalka Asta Malavašič.

NOVO MESTO, 13. februarja - V galeriji Krka so v počastitev kulturnega praznika in 90-letnice umetnika Lojzeta Spacala odprli razstavo njegovih del. Odprl jo je predsednik države Milan Kučan, o avtorju pa sta govorila akademik Ciril Zlobec in umetnostna zgodovinarica in likovna kritičarka Tatjana Pregl Kobe. V kulturnem programu je pela Irena Akweley Yebuah.

RUPERCVRH, 13. februarja - Ob 25-letnici tamkajšnjega pevskega zbora so v gasilskem domu pripravili slavnostni koncert. Gost je bil pevski zbor TD Ratež, za recitacije pa so poskrbeli učenci osnovne šole iz Birčne vasi.

ŠENTJERNEJ, 13. februarja - V prostorih Dolenjske banke so pripravili otvoritev razstave del prve šentjernejske akademske slikarke Mojce Lampe. V kulturnem programu so nastopili citrar Darko Duh in učenke domače osnovne šole.

GLOBODOL, 14. februarja - V Domu glasbene dediščine sta nastopila pesnica Meta Kušar in kitarist Andrej Grafenauer.

NOVO MESTO, 14. februarja - ZKD je podelil odličja in priznanja zaslužnim posameznikom in društvom v novomeški, šentjernejski in škocjanski občini.

BREŽICE, 15. februarja - Pihalni orkester Kapele je v prosvetnem domu

organiziral dobrodelni koncert, namenjen otrokoma Melaniji in Martini Stipič iz Malega Obreža. Poleg njih so nastopili: moški pevski zbor Kapele, harmonikarski orkester Tonija Sotoška, pevki Nuša Derenda in Marjeta Podgoršek - Horžen.

ŠENTJERNEJ, 16. februarja - V Knjižnici Franceta Prešerna sta se predstavila člana Literarnega kluba Dragotina Ketteja iz Novega mesta Damijan Šinigoj in Sebastijan Podobnik.

KOČEVJE, 18. februarja - V Šeškovem domu so Gojmir Lešnjak, Vojko Zidar, Irena Prosen in drugi odigrali komedijo Iščem moža s kulturo srca.

ČRNOMELJ, 18. februarja - Na osrednji proslavi ob občinskem prazniku so v kulturnem programu pripravili recital pesmi z glasbeno spremljavo z naslovom Slovensko pesništvo upora. Nastopil je tudi tamburaški orkester domače glasbene šole.

ZAGREB - DOBRI DOL, 18. februarja - V galeriji Dobri Dol so odprli skupinsko razstavo del likovnikov krškega društva Oko, prvo takšno v Zagrebu. V kulturnem programu je na citre igrala Jasmina Levičar, skupina Roženkraut pa je pela domače pesmi.

BREŽICE, 19. februarja - Knjižničar Drago Pirman se je na literarnem večeru pogovarjal s pisateljem Alešem Čarom, avtorjem nagrajenega knjižnega prvenca Igra angelov in netopirjev.

DOLENSKE TOPLICE, 19. februarja - V malem salonu zdravilišča je z monodramo Moje delo je knjiga ljubezni, odpri jo, domovina! nastopil igralec Tone Kuntner.

ČRNOMELJ, 20. februarja - V srednji šoli so predstavili knjigo dr. Dušana Pluta Slovenija na razpotju, v kulturnem domu pa so odprli razstavo Filmska ustvarjalnost Metoda in Milke Badjura, ki jo je pripravil Arhiv RS iz Ljubljane.

METLIKA, 20. februarja - Podružnica glasbene šole Črnomelj je v kulturni dvorani pripravila koncert z naslovom Večer glasbe slovenskih skladateljev.

NOVO MESTO, 20. februarja - Društvo novomeških študentov je v sejni dvorani hotela Krka pripravilo drugi filmski večer študentov AGRFT iz Ljubljane.

OTOČEC, 20. februarja - V gradu so odprli razstavo del kiparja Petra Veneta iz Sevnice z naslovom Ljubezen v lesu.

KRŠKO, 22. februarja - KD, ZKD er pihalni orkester Kapele so v kulturnem domu pripravili dobrodelni koncert, na katerem so sodelovali: pihalni orkester Kapele, simfonični orkester tamkajšnje glasbene šole, harmonikarski orkester Tonija Sotoška, plesna skupina Harlekin iz Kostanjevice, recitatorska skupina KD Brestanica - Svoboda ter solo pevka Marjeta Podgoršek - Horžen.

NOVO MESTO, 26. februarja - V galeriji Luna so odprli razstavo likovnih del domače ustvarjalke Irene Celič.

NOVO MESTO, 26. februarja - V Knjižnici Mirana Jarca je Ljubljčan Jaka Železnikar predstavil interaktivno pesniško zbirko Interaktivalija.

VIŠNJA GORA, 26. februarja - Vzgojno-varstveni zavod je ob 45-letnici izida zbirke Pesmi štirih pripravil literarni večer, na katerem je nastopil tudi domači cerkveni mešani pevski zbor.

KOSTANJEVICA, 27. februarja - V Lamutovem salonu Galerije Božidarja Jakca so odprli razstavo, posvečeno 400. obletnici smrti Adama Bohoriča in 450. obletnici rojstva Jurija Dalmatina.

ŠENTJERNEJ, 28. februarja - Domača gledališka skupina je v prostorih osnovne šole uprizorila komedijo Toneta Partljiča Politika, bolezen moja. Igro je režiral Ciril Progar.

NOVO MESTO, februarja - V avli Knjižnice Mirana Jarca je bila na ogled fotografska razstava o novomeških sokolih in Leonu Štuklju.

ŠMARJEŠKE TOPLICE, februarja - V zdravilišču je razstavljal novomeški slikar Tugo Lebič.

RUDI STOPAR

Moj svet, 1995, kovano železo, 45 x 80 cm

RAST
RAST
RAST

**REVIJA ZA LITERATURO, KULTURO
IN DRUŽBENA VPRAŠANJA**
Letnik IX., leto 1998, št 2 (56)

ISSN 0353-6750, UDK 050 (497.4)

IZDAJATELJICA:	Mestna občina Novo mesto, zanjo župan Franci Koncilija
SOIZDAJATELJICE:	Občine Črnomelj, Metlika, Šentjernej, Škocjan, Trebnje in druge občine Dolenjske, Posavja, Bele krajine ter Kočevske
SVET REVIJE:	Predsednik sveta: Robert Judež (Mestna občina Novo mesto), člani: Cvetka Klobučar (Škocjan), Ksenija Khalil (Črnomelj), Milan Rman (Trebnje), Milan Travnikar (Metlika), Ida Zagorc (Šentjernej)
UREDNIŠTVO:	Milan Markelj (odgovorni urednik), Nataša Petrov (namestnica odgovornega urednika), Ivan Gregorčič (Literatura), Marinka Dražumerič (Kultura), Alenka Ilovar in Marjan Ravbar (Družbena vprašanja), Janez Gabrijelčič (Rastoča knjiga), Rudi Stopar (Odmevi in odzivi), Lucijan Reščič (likovni urednik), Tomaž Koncilija in Marko Koščak
NASLOV UREDNIŠTVA IN TAJNIŠTVA:	Mestna občina Novo mesto, Seidlova cesta 1, 8000 Novo mesto, s pripisom: za revijo Rast, tel.: (068) 317-256, faks: (068) 322-731
TAJNIK REVIJE:	Franc Zaman
LEKTOR:	Peter Štefančič
NAROČNINA:	Mestna občina Novo mesto, št. ŽR.: 52100-630-40115, s pripisom: za revijo Rast Letna naročnina za fizične osebe je 4.000 SIT, za pravne osebe 7.000 SIT. Ta številka stane v prosti prodaji 1.000 SIT
PRISPEVKI:	Rokopise sprejemajo tajnik revije in uredniki. Nenaročenih rokopisov in drugih gradiv ne vračamo. Željeno je, da so prispevki napisani z računalnikom, stiskani v dveh izvodih na eni strani papirja in s širokim razmikom (30 vrst na stran). Zapisi na računalniški disketi naj bodo shranjeni v formatu MS Word, Wordperfect ali v dostext (ascii).
NAKLADA:	1000 izvodov
PRIPRAVA ZA TISK:	Biro M Novo mesto
TISK:	Tiskarna Novo mesto

Po mnenju Ministrstva Republike Slovenije za kulturo (št. 415 - 325 / 92 z dne 1. julija 1992) je revija uvrščena med proizvode, za katere se plačuje 5-odstotni davek od prometa proizvodov.

Izhaja dvomesečno

Izid te številke so podprli: Ministrstvo Republike Slovenije za kulturo, Mestna občina Novo mesto, Upravna enota Novo mesto in občine soizdajateljice

Viteška dvorana v Posavskem muzeju Brežice
Prestizhne poroke

POSAVSKI MUZEJ BREŽICE

Cesta prvih borcev 1

8250 BREŽICE

Tel./fax: 0608 61-271

SODELAVCI TE ŠTEVILKE

Louis ADAMIČ, slovenski pisatelj, prevajalec, časnikar, družbeni delavec (roj. 1898 v Blatu pri Grosupljem, umrl 1951 v ZDA)

Karel BAČER, prof. slovenskega jezika in književnosti, v pokoju, lektor, leksikograf, Novo mesto

Milko BIZJAK, prof. glasbe – organist, samostojni kulturni delavec pri ministrstvu za kulturo Republike Slovenije, Srednji Globodol, Mirna Peč

Daniel BRKIČ, dipl. teolog – pastor Evangeljske cerkve Novo mesto, Novo mesto

Marijan DOVIČ, absolvent Filozofske fakultete v Ljubljani, Novo mesto

Stane GRANDA, dr. zgodovinskih znanosti, zgodovinar ZRC SAZU, Ljubljana

Zarja HÖNN, absolventka slovenskega jezika in primerjalne književnosti, Ozeljan, Šempas pri Novi Gorici

Alenka ILOVAR, bibliotekarka, dipl. sociologinja, Šmarješke Toplice

Mirko JUTERŠEK, dr. filozofskih znanosti, umetnostni zgodovinar, v pokoju, Ljubljana

Jurij KOVIČ, dipl. inž., magister matematike, samostojni kulturni delavec, Ljubljana

Joža MAHNIČ, dr. literarnih znanosti, predsednik Slovenske matice, v pokoju, Ljubljana

Milan MARKELJ, novinar, urednik, Novo mesto

Iva MIKL CURK, dr. znanosti, v pokoju, Ljubljana

Stane MOŽINA, dr. ekonomskih znanosti, v pokoju, Ljubljana

Lidija MURN, novinarka, Dolenjski list Novo mesto, Jablan, Mirna Peč

Emiljana PAVLIN, predmetna učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Trebnje

Zdenko PICELJ, prof. zgodovine in sociologije, direktor Dolenjskega muzeja Novo mesto, Novo mesto

France REŽUN, predmetni učitelj zemljepisa in zgodovine, v pokoju, Trebnje

Katja REŽUN, višja knjižničarka, Knjižnica Pavla Golie Trebnje, Trebnje

Rudi ROBIČ, dipl. inž. gradbeništva, v pokoju, Ljubljana

Mitja SIMIČ, dipl. inž. krajinske arhitekture, višji konzervator, Novo mesto

Barica SMOLE, predmetna učiteljica slovenskega in ruskega jezika, Labod Trebnje, Trebnje

Rudi STOPAR, pesnik, likovni umetnik, Grič, Sevnica

Franci ŠALI, prof. sociologije, vodja Dolenjske založbe pri Tiskarni Novo mesto, Vavta vas

Anica ŠPARAVEC ERIČ, ekonomistka, Hotel Krka Novo mesto, Novo mesto

Tomaž TEROPŠIČ, mag. zgodovinskih znanosti, direktor Posavskega muzeja Brežice, Brežice

Karolina VEGELJ STOPAR, akademska glasbenica, prof. klavirja na Glasbeni šoli Krško, Krško

Darja VOLF, dipl. sociologinja, Lešnica, Novo mesto

Sonja VOTOLEN, predmetna učiteljica slovenskega in angleškega jezika, Osnovna šola Slivnica, Kidričevo

Peter VOVK, gozdarski tehnik, v pokoju, Kočevje

Iva ZUPANČIČ, gledališka igralka, v pokoju, Ljubljana

82
RAST 1998

200701942,2

COBISS o

KNJIZNICA M. JARCA
Dobroznanski oddeljek

RAST - APRIL 1998

MESTNA OBČINA NOVO MESTO